

«Mennesker der have sit Liv forbrudt»

**En undersøkelse av samfunnets holdninger til selvmord
i Norge mellom 1800 og 1865**

Stine Mari Velde Marthinsen
Masteroppgave i historie ved Institutt for
arkeologi, konservering og historie, IAKH
Universitetet i Oslo
Vår 2015

Til Alexander.

Den eneste som klarte å motivere meg da jeg aller helst ville gi opp

«Mennesker der have sit Liv forbrudt»

En undersøkelse av samfunnets holdninger til selvmord i Norge mellom 1800 og 1865

© Stine Mari Velde Marthinsen

2015

«Mennesker der have sit Liv forbrudt» : En undersøkelse av samfunnets holdninger til selvmord i Norge mellom 1800 og 1865

Stine Mari Velde Marthinsen

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Da jeg startet med denne oppgaven, var jeg overbevist om at det skulle bli en enkel sak. I mitt hode var selvmord en universal handling som alltid hadde eksistert, og som derfor ville være godt dokumentert. Det tok ikke lang tid før jeg fant ut at dette ikke var tilfellet, med det resultat at jeg nesten ga opp før jeg hadde begynt. Det viste seg nemlig at ikke alle var like interessert i død og fordervelse som meg. Hverken nå eller før. Da jeg endelig fikk tatt meg sammen, sendte jeg min veileder en epost der jeg forklarte at jeg ikke hadde gitt opp og at jeg igjen var på rett spor. Mailen jeg fikk tilbake sa «Godt å høre. Jeg er tilgjengelig.»

Og det har han virkelig vært. Tusen takk for all hjelp Jan Eivind Myhre, for tålmodigheten, interessen, kunnskapen, de små, nesten uleselige notatene i margen og for at du ikke ga opp troen på at jeg kunne fullføre da jeg selv hadde gjort det. Uten deg hadde denne oppgaven aldri eksistert.

Jeg vil også takke Vicky Long for å introduserte meg til medisinsk historie under mitt studie ved Northumbria University i 2011. Uten hennes innføring i en helt ny verden er det tvilsomt at jeg ville fullført en bachelor (for ikke å snakke om en master) i historie.

Takk til mine foreldre som aldri sa nei til å sitte barnevakt, kjøring og henting slik at jeg fikk skrive, og avlastet meg mer enn jeg kunne drømt om.

Takk til Anders for all hjelp med grafiske analyser av mine aviser. Du er en helt når det kommer til å samle tankene mine i oppstartfasen hver gang jeg skriver en oppgave.

Takk til Frode for tur til Trondheim slik at jeg kunne dra på Statsarkivet, Kerry for lån av brukernavn og passord slik jeg fant flere kilder og til venner for tålmodigheten dere har vist under mitt faglige eksil.

Og ikke minst Merete, for gjennomlesning av oppgaven. Jeg har ingen anelse hvor mange ganger du har gått igjennom, kommentert og rettet grammatikk, men jeg vet hvor uendelig takknemlig jeg er for at du har gjort det!

Helt til sist vil jeg takke Alexander for at han viser meg en helt ny verden, og for den gleden han gir meg hver dag.

Stine Mari Velde Marthinsen
Hakadal, 2015

Innholdsfortegnelse

Forord	vi
Innholdsfortegnelse	viii
Tabeller	x
Kapittel 1: Innledning	1
1.1 Forskningsstatus	2
1.2 Kilder og metode	3
1.3 Oppgavens struktur	8
Kapittel 2: Synet på selvmord opp til 1800	11
2.1 Betraktninger i gresk filosofi	11
2.2. Kristne betraktninger	12
2.3 Filosofiske tankestrømninger	14
Kapittel 3: Lovgivning frem til 1800	16
3.1 Kirkens påvirkning	16
3.2 Motstrømninger	20
Kapittel 4: Om statistikk og datidens syn på selvmordstallene	22
Kapittel 5: Avisenes omtale av selvmord	26
5.1 De første avisene i Norge	26
5.2 Selvmord som statistikk i avisene	28
Kapittel 6: Selvmord og samfunn	34
6.1 1800-tallets forklaringsmodeller	34
6.2 Dominoeffekten	38
6.3 Det <i>menneskelige</i> og <i>umenneskelige</i> selvmord	40
Kapittel 7: Samfunn og galskap	43
7.1 Den religiøse behandlingen, en kort innføring	43
7.2 Ønsket om medisinske behandlingsinstitusjoner	44
7.3 Motsetninger mellom den medisinske eliten og allmuen	47
7.4 Humanisering av sykehusforhold	49
7.5 Kategorisering av sinnssyke	51
7.6 Maktskifte og legenes nye posisjon	52

Kapittel 8: Drukkenskap og selvmord	54
8.1 Alkoholkonsum og mentale lidelser	54
8.2 Selvmord, alkohol og aviser	57
Kapittel 9: Religiøse og juridiske reaksjoner	61
9.1 Tankestrømninger	61
9.2 Begravelse	63
9.3 Rettsmedisinske endringer	67
9.4 Juridiske sanksjoner	69
9.5 Humanisering av lovene	71
Kapittel 10: Oppsummering og konklusjon	74
Vedlegg	79
Litteraturliste	81

Tabeller

Tabell 1: Registrerte selvmord i Norge, basert på opplysninger fra prester og leger i årene 1854-1856	s.6
Tabell 2: Selvmord i Danmark og Frankrike etter årstid	s.24
Tabell 3: Antall selvmordsartikler i avisene i perioden 1800-1865, basert på omtalte land	s.30
Tabell 4: Selvmordsstatistikk i avisene, 1816-1844	s.31
Tabell 5: Selvmordsrate per. 100.000 innbygger i europeiske land	s.32
Tabell 6: Selvmordsstatistikk fra SSB, 1826-1865	s.39
Tabell 7: Indextall for selvmordshyppigheten i Norge, 1826-1865 per 100.000 innbygger	s.40

Kapittel 1: Innledning

I hvilken grad forandret synet på selvmord seg i Norge i løpet av perioden 1800 til 1865, og hva lå til grunn for denne forandringen?

Selvmord er et evig relevant tema. Til tross for dette er det også et område som er lite behandlet av historikere. Denne studien vil se på hvordan religion, medisin, jus og allment tankegods forandret samfunnets syn på selvmord. Jeg ønsker med dette å belyse et mørkelagt tema i historien gjennom studier av samtidens historiske idèstrømninger.

Før studiens periode ble selvmord forklart ut i fra kristen moral. Personer som tok sine liv var syndere som brøt Guds femte bud, du skal ikke drepe. Etter opplysningsfilosofiens og vitenskapens inntog, ser vi at de religiøse holdningene må vike for empiriske forklaringsmodeller.

Denne oppgaven tar for seg selvmord som et fenomen sett i lys av tankestømninger fra både samfunn, vitenskap, religion og lovgivning gjennom bruken av aviser, tidsskrift, lovverk og sosiologiske studier. Det at denne perioden er så lite studert, gjør det interessant å belyse hvilke måter holdninger til selvmord ble endret via disse systemene. Ut fra dette kan følgende problemstilling utledes: *På hvilken måte har samtidens idèstrømninger påvirket synet på selvmord fra 1800 til 1865?*

Selvmord er i dag fremdeles et tabubelagt tema. Jeg mener at medisins inntog på 1800-tallet skapte en sosial skam vi fremdeles holder fast i. Medisins inntog skapte en større juridisk forståelse, og løsrev det religiøse stigmaet samtidig som det innførte en ny type vanære i form av skyld gjennom degenerasjon, sosial utestengelse og skam. Selvmord og galskap ble temaer man ikke snakket om, til tross for en mildere lovgivning.

Tidligere har jeg publisert en kronikk i Aftenposten, der jeg skrev om hvordan dette tabuet må fjernes.¹ Temaets historikk er like viktig som opplysning for dagens samfunn, fordi en større forståelse rundt (og for) selvmord er avgjørende for holdningene vi ser i dag. Heldigvis ser vi i økende grad forskning rundt selvmord, og en større åpenhet i dødsannonser i dagens aviser. Jeg håper med dette å kunne belyse et lite diskutert område i Norges historie, og være med på å bryte den tausheten som ofte følger selvmord.

1 Stine M. V. Marthinsen, *Selvmordstabuet må fjernes*, Aftenposten, 03.06.2013, <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Selvmordstabuet-ma-fjernes-7219274.html>, 13.04.2015

1.1 Forskningsstatus

Det har tidligere vært skrevet om selvmord i studiens periode, men som oftest i et sosiologisk perspektiv der årsaksbegrunnelser står i fokus. Innenfor psykiatriens historie er temaet studert i liten grad. Da jeg fokuserer på holdningsendringer i forhold til selvmord, forsøkte jeg å finne andre som hadde gjort dette før meg. Det skulle vise seg at det ikke fantes noen studier som så på selvmord i den samme perioden, med en lignende problemstilling, som min.

I forhold til aviser fant jeg ingen som hadde studert dette, med unntak av Finn Gjertsens *Selv mord i Norge*, som vier en side til temaet i sin innledning. Hans studie tar for seg en periode på 160 år (fra 1826), slik at Gjertsens analyse av avisene ikke nødvendigvis kan si noe om avisene mellom 1800 og 1865.²

Når det gjelder bøker om norsk psykiatri finnes det få historiske verk som omtaler selvmord i studiens periode. Bøkenes hovedvekt viser til perioden etter 1865 og utviklingen av behandlingsmetoder. Kari Ludvigsen skrev en masteroppgave i 1998 om *Kunnskap og politikk i norsk sinnssykevesen, 1820-1920*, men denne oppgaven ser ikke på hvordan sinnssykevesenet ble påvirket av samfunnets holdninger eller hvordan samfunnet så på selvmord. I denne oppgaven nevner hun selvmord en gang i en fotnote. Om vi ser på bøker om behandlingen av mentalt syke (som selvmord er klassifisert under), ser vi at dette er studier av galskap opp til 1800, og etter 1865. Dette er også tilfellet med de store medisinske historikerene som Edward Shorter og Andrew Scull. Roy Porter, den mest kjente historikeren innenfor psykiatri og medisin, utelater også større studier av denne perioden fra sine verk.³

Felles for disse er at begynnelsen av 1800-tallet kun omtales i korte trekk som en introduksjon til studier av perioden etter 1865. Jeg tror grunnen til at historikere har oversett disse 65 årene, er at det er en overgangsperiode der vi ser et skifte fra religiøse forestillinger til medisinske forklaringer. Det er også en periode der mange synspunkt bryter med hverandre, noe som gjør det til en komplisert oppgave med et vanskelig utvalg av dokumenter. Mens 1700-tallets forklaringer på galskap er rent religiøse, er forklaringene

2 Finn Gjertsen, *Selv mord i Norge*, Hovedoppgave i Sosiologi, Universitetet i Oslo, 1987

3 Einar Kringlens *Norsk psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, Scull, Andrew, *The Most Solitary of Afflictions – Madness and Society in Britain, 1700-1900*, Yale University Press, London, 1993, Shorter, Edward, *A history of Psychiatry – from the Era of the asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, inc, Brisbane, 1997, Roy Porter, *A Social History of Madness*, Weidenfield & Nicholson, New York, 1987 og *Madness – A Brief History*, Oxford University Press, New York, 2002 bl.a. Roy Porter har skrevet over 80 bøker om galskap.

etter 1865 medisinske; de 65 årene imellom, er et innviklet flettverk av meninger, teorier og manglende dokumentasjon.

Om vi ser på studier av lovverket og dets endringer på 1800-tallet, er det få studier som tar for seg selvmord. Fokuset i disse studiene ligger på mord etter dagens definisjon, altså å ta livet av andre mennesker, og ikke på 1800-tallets definisjon som inkluderte selvmord under samme kategori og lover. Avisene på 1800-tallet skriver ofte at en selvmorder «Dræbte sig selv»; selvmordere og selvmordskandidater ble dømt etter de samme paragrafene som de menneskene som tok livet av andre. Jeg mener dette er en forsømmelse fra historikerens side; fokuset på juridiske sanksjoner og lover kun i sammenheng med å drepe andre, er med på å usynliggjøre en av de mest sårbare gruppene i historien.

For å kunne redegjøre for tankesettene mellom 1800 og 1865 og hvordan det forandret seg, vil jeg også vise opptakten til 1800-tallet i grove trekk. Dette vil jeg gjøre ved å ta for meg filosofisk, juridisk, religiøs og vitenskaplig tankegods. Jeg vil så trekke tråder fra disse fire akademiske grenene inn i 1800 tallet, og vise hvordan samfunnets holdninger gradvis endret seg opp til 1865 ved hjelp av aviser og tidsskrift. Jeg mener dette er relevant fordi det gir en større forståelse av perioden og det samfunnsfenomenet selvmord var, og fortsatt er.

1.2 Kilder og metode

Oppgaven bygger på inngående forskning og kildegranskning av aviser, lover, statistikk og sosiologiske studier i Norge fra studiens periode. De fleste av disse kildene er hentet fra Nasjonalbibliotekets arkiver via bokhylla.no, der jeg søkte på selvmord* i forskjellige kombinasjoner. Denne siden oppdateres løpende, noe som betyr at det mest sannsynlig vil være flere kilder tilgjengelig på et senere tidspunkt.

Det finnes flere aviser enn de jeg har brukt i oppgaven, men disse avisene skrev ikke om selvmord. Det vil si at oppgaven fokuserer på ni aviser og holdningene som er uttrykt gjennom deres artikler. Disse avisene var 1. Christiania Intelligenssedler, 2. Bergens Stiftetidende, 3. Christiansandsposten, 4. Den Constitusjonelle, 5. Det Norske Nationalblad, 6. Den Norske Rettstidende, 7. Den Norske Rigestidende, 8. Drammens Tidende og 9. Morgenbladet. Som man kan se er hovedvekten på Østlandets aviser, med noen innskudd fra

Vestlandet og Sørlandet. Dette betyr at nordnorske holdninger ikke er representert ved annet enn gjengivelser i de ovennevnte avisene.

Christiania Intelligenssedler var Norges første ordinære avis, og ble trykket på ukentlig basis fra mai 1763. De første 50 årene var avisenes innhold underholdning, annonser og belærende stoff fra samtiden. Det var ikke før 1814 at avisen publiserte samtidig politikk og begivenheter. Avisen byttet i 1883 navn til Verdens Gang.⁴

Bergens Stifttidende er den eneste avisen jeg har funnet fra Vestlandet som skriver om selvmord fra denne perioden. Avisen ble utgitt fra 1765 til 1889 på kongelig lisens, hvilket betød at de kunne trykke alt av politisk interesse fra oppstart. Fra 1880 ble avisen kjent som Bergens Aftenblad.⁵

Den eneste Sørlandsavisen i denne studien er Christiansandsposten. Til gjengjeld var dette en av de første avisene som bevisst gikk inn for å gjøre lokalpressen mer levende. De innførte lederartikler og forandret formatet fra kvart- til storformat.⁶

Den Constitusjonelle var en ministriell dagsavis som ble gitt ut mellom 1836 og 1847. Avisen hadde økonomisk støtte fra grev Herman Wedel Jarlsberg, stattholder fra 1836-1840. På lik linje med Christiansandsposten innførte de daglige lederartikler, men de gikk et skritt lenger da de også publiserte redaktørens navn på forsiden. I 1847 ble avisen en del av Den Norske Rigestidende.⁷

Den Norske Rigestidende ble grunnlagt i 1815, og var den første avisen som innførte nyheter med annonsene. Frem til 1882 hadde avisen enerett på regjeringens kunngjøringer.⁸

Det Norske Nationalblad står som en pioner innenfor Norsk presse når det kom til å gi næring til samtidens meningsutveksling og nytenkning ved bruk av humanistiske, politiske og religiøse tankestrømninger.⁹

Den Norske Rettstidende startet opp i 1836 og var et tidsskrift publisert av høyesterettsdommere og advokater, der de publiserte høyesterettsdommer og -kjennelser.

4 *Norske Intelligenz Seddeler*. (2012, 31. mai). I Store norske leksikon. Hentet 21. april 2015 fra https://snl.no/Norske_Intelligenz-Seddeler.

5 *Bergens Adressecontours Efterretninger*. (2012, 31. mai). I Store norske leksikon. Hentet 21. april 2015 fra https://snl.no/Bergens_Adressecontours_Efterretninger.

6 John Solheim et.al (2013, 19. november). *Massemedier I Norge*. I Store norske leksikon. Hentet 21. april 2015 fra https://snl.no/Massemedier_i_Norge.

7 *Den Constitutionelle*. (2012, 4. juni). I Store norske leksikon. Hentet 21. april 2015 fra https://snl.no/Den_Constitutionelle

8 *Den Norske Rigestidende*. (2012, 31. mai). I Store norske leksikon. Hentet 21. april 2015 fra https://snl.no/Den_Norske_Rigestidende.

9 Trine Syvertsen, & John Solheim, (2015, 23. mars). *Norsk Presses Historie*. I Store norske leksikon. Hentet 21. april 2015 fra https://snl.no/norsk_presses_historie.

Dette tidsskriftet er i dag utgitt av Den Norske Advokatforening under nytt navn fra 1909; Norsk Retstidende.¹⁰ Jeg har valgt å behandle det som en avis til tross for at det kan kalles et tidsskrift, på lik linje med hvordan det er oppført i Nasjonalbibliotekets søkemotor, bokhylla.no.

Drammens Tidende var det nye navnet på den eldre avisen *Tiden* fra 1832. Denne avisen ble grunnlagt for å bekjempe fremveksten av de radikale demokratiske ideene. Navnebyttet forekom i 1845.¹¹ I denne oppgaven vil jeg referere disse som «Drammens Tidende», da det er slik de er referert på bokhylla.no.

Morgenbladet var en uavhengig kultur- og kommentaravis som ble utgitt ukentlig fra 1819. Avisen var kjent for å være et betydelig opposisjonsorgan, både litterært og politisk frem til rundt 1850.¹²

Om vi ser på de ovennevnte avisene, er det tydelig at selv om de var samlet geografisk, var de langt fra samlet når det kom til hva de skrev om, hvordan de skrev og hvilken side av samfunnet de støttet. Jeg mener at disse ni avisene kan gi et godt bilde av samtidens syn på selvmord nettopp på grunn av denne spredningen av holdninger og tankestrømninger.

Innholdet i avisene belyser for det meste de øvre klassenes holdning til selvmord, da det var disse menneskene som skrev artikler i tidsrommet jeg skal belyse. Vi kan allikevel se allmuens syn på mennesker som tok sine liv i disse kildene, da de gjengir enkelthendelser der publikum viser sin holdning.

En av svakhetene ved å bruke aviser, er at det er vanskelig å se hva andre enn ledere for samfunnet og forkjempere for store saker mente om selvmord. Dette er fordi datidens skribenter kom fra de akademiske sirkler i samfunnet. Et annet problem med avisene er at tallene om antall selvmord som oppgis på ingen måte er fullstendige i forhold til hvordan folk døde, da det fantes mørketall. Problemet med disse tellingene ble bemerket allerede i 1815, i tidsskriftet *Rigstidende* der ble det publisert et anonymt innlegg, noe som ikke var uvanlig på denne tiden. Forfatteren påpeker at en tidligere publisering i *Collegial-Tidende* inneholder «feiler baade i sine særskilte og Hoved-summerne.»¹³ Ludvig Vilhelm Dahl, en

10 *Norsk Retstidende*. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 21. april 2015 fra https://snl.no/Norsk_Retstidende

11 Amedia, <http://www.amedia.no/virksomheten/vare-mediehus/DrammensTidende/>, 21.04.2015

12 *Morgenbladet*. (2014, 16. juli). I Store norske leksikon. Hentet 21. april 2015 fra <https://snl.no/Morgenbladet>.

13 Kjartan Soltvedt, Mest for ettertiden? Om tellingen i 1801, i Kjartan Soltvedt, Innledning, i Kjartan Soltvedt (Red.), *Folketellinger gjennom 200 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2004 s.38

norsk sinnssykelege og Norges første medisinaldirektør, sa det samme om tellingene i 1845 og 1855. Han kalte innsamlingen av informasjon i denne perioden «[...] Ukyndige foretagne Tællinger [...]»¹⁴ Disse uttalelsene viser en stor misnøye med den informasjonen som ble samlet inn på begynnelsen av 1800 tallet, uten hensyn til hvilket område tallene forsøkte å belyse.

Gjertsen viser tydelig problemet Dahl påpekte: Antall registrerte selvmord i årene 1854-1856 varierer meget i de to publikasjonene Folkemengdens bevegelse (rapportert av prester) og medisinalstatistikken (rapportert av leger). I nevnte treårsperiode ble det registrert 415 selvmord på grunnlag fra prester, mens leger og sykehus gir melding om 43 tilfeller. Gjertsen viser det slik¹⁵:

Tabell 1: Registrerte selvmord i Norge, basert på opplysninger fra prester og leger i årene 1854-1856			
	Selvmord registrert av		
	Prester	Leger	Differanse
1854	146	7	139
1855	140	9	131
1856	129	27	102

En mulig forklaring kan være prestenes nære tilknytning til dødsfall i lokalsamfunnene rundt i Norge, samt mangelen på rettsmedisinere. En annen forklaring kan være at ikke alle dødsfall kom til legene, rettsmedisinerne eller sykehusene da det ikke fantes nok utdannet personell eller sykehus på denne tiden.¹⁶

Når dette er sagt, vil jeg påpeke at de tallene som brukes i denne oppgaven, ikke på noen måte prøver å fastslå hvor mange som faktisk begikk selvmord, men heller den generelle bekymringen som var, og fremdeles er, rundt fenomenet. Som Kjartan Soltvedt påpeker: «[...] de offentlige statistikerne i ulike land lå i en slags kappestrid om hvem som kunne produsere de mest bindesterke fremstillinger av sitt lands statistikk»¹⁷ på 1800-tallet. Norge var et nytt rike som ville hevde seg, og statistikk var samtidens arena for å gjøre nettopp dette.

14 Ludvig Wilhelm Dahl, *Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge*, Kessinger Legacy Reprints, Christiania, 1859, s.4

15 Finn Gjertsen, *Selvmord i Norge*, Hovedoppgave i Sosiologi, Universitetet i Oslo, 1987, s.83

16 Denne mangelen vil bli belyst i kapittel seks (leger) og åtte (rettsmedisin).

17 Kjartan Soltvedt, *Mest for ettertiden? Om tellingen i 1801*, i Kjartan Soltvedt, Innledning, i Kjartan Soltvedt (Red.), *Folketellinger gjennom 200 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2004 s.20

Om man skal skrive om lovverk og kriminale handlinger, er det viktig å definere hva «kriminelle handlinger» faktisk er. I denne studien vil kriminalitet behandles som hva samtiden så på som kriminelt; i denne sammenheng er det selvmord, da denne måten å avslutte sitt eget liv på ble dømt under «Manddrab» paragrafen i lovverket. Loven avspeiler på denne måten samfunnets holdninger, og forandrer seg i forhold til hva samfunnet ser på som rett og galt. Jeg vil vise forandringen ved hjelp av Departements-tidende, stortingsforhandlinger og lovverk. Disse kildene belyser tiden før og under studiens periode, og illustrerer de store endringene som skjedde i løpet av den første halvdel av 1800.

Når det kommer til det norske lovverket, viser de ikke hvordan lovene ble tolket i de forskjellige distriktene i Norge. Man kan derfor ikke vite med sikkerhet at lovene og de juridiske sanksjonene ble brukt på lik måte over hele landet. Dette kommer til uttrykk i kapittel åtte under innføringen av rettslegeviteneskapen, da det var misnøye med at de forskjellige distriktene dømte selvmordere forskjellig i forhold til hvorvidt den avdøde skulle bli begravet i kristen jord eller ikke.

Statistikken brukt i denne oppgaven er hentet fra fire kilder; den første er offisiell statistikk fra det som i dag heter Statistisk Sentralbyrå. Her har jeg hentet tall på selvmord fra 1828 til 1865. Statistikken på denne tiden førte kun antall selvmord i Norge som en helhet, da den ikke skilte selvmord etter kjønn før i 1886.¹⁸

Den andre kilden er avisartiklene som er blitt skrevet i tidsrommet 1800 – 1865. Disse er blitt brukt til å danne egen statistikk, men også for å belyse statistikken som ble presentert for samfunnet. Avisartiklene fra 1800-1865 omtaler norsk og utenlandsk statistikk, data fra kirkebøker, nyheter og juridiske diskusjoner.

Den tredje kilden er Eilert Sundts statistikk fra hans studier om dødeligheten i Norge, og den fjerde er fra Finn Gjertsens hovedoppgave i sosiologi. Disse er brukt for å belyse forholdet mellom tall presentert for samfunnet gjennom avisene og hvor feilaktige disse tallene kunne være. De er også brukt for å vise en sammenheng mellom endringer i avisenes artikler og deres mulige påvirkning på antall selvmord som ble begått. Mest av alt vil de bli brukt for å belyse allmuens holdninger og tankesett.

¹⁸ Statistisk Sentralbyrå, *Statistiske Oplysninger om Selvmord i Norge fra 1826-1880*, Statistisk sentralbyrå. Meddelelser fra Det statistiske Centralbureau. No.10. 1883, dødsårsaker; Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-030110-112.html>, 06.05.2015

I tillegg til å tilnærme meg materialet kvantitativt, vil jeg også se på selvmord på en kvalitativ måte. Grunnen til at jeg ser på statistikk, er at staten ikke ville finansiert denne typen undersøkelser på 1800-tallet med mindre de anså det som relevant å få et innblikk i selvmord. Dette viser hvordan fenomenet ble vurdert dit hen at det angikk nasjonen som en helhet. Selv om statistikk er en upartisk registrering av sosiale faktorer, er den også en kilde til å se hva som formet menneskenes oppfatning av det samfunnet de levde i.¹⁹ Etter at avisene begynte å skrive om norsk og utenlandsk selvmords-statistikk ble selvmord satt på dagsordenen. Folkets og statens interesse i denne type informasjon viser hva samfunnet så på som sosialt og politisk relevant.

1.3 Oppgavens struktur

Kapittel 2 forklarer hvordan betraktninger i filosofi og kristendom formet synet på selvmord opp til 1800-tallet. Selvmord og lovgivning hang sammen, da filosofer og kristne tenkere la grunnen for den vestlige verdens syn allerede fra 400 f.Kr. Deres holdninger til selvmord hadde sterk innflytelse på senere filosofiske debatter og idestrømninger, for ikke å nevne religiøse sanksjoner.

Kapittel 3 vil bygge på det foregående, og demonstrere innflytelsen disse tidlige tankene og holdningene hadde på lovverket opp til 1800-tallet. Dette vises ved å belyse den kristne utestengelsen, både innenfor katolisismen og protestantismen, forandringene som sees i Sverres saga og Norge etter kristendommens inntog. Dette kapitlet vil også vise motstrømningene til disse holdningene og hvordan datidens idestrømninger begynte å bli mer humane (på lik linje med 16 og 1700-tallets filosofer), hvordan dette kom til syne i lovverk og statlige dekret.

Kapittel 4 går så over til å diskutere statistikk og datidens syn på selvmordstallene. Her vil jeg utdype hvordan selvmordstall ble sett på som et moralsk indikator. Det vil jeg gjøre ved å vise til datidens forskning og forskernes analyse av tallene, samt dagens forskeres studier av statistikk-historie. 1800-tallets samfunnsvitere var på noen punkter uenige i hva statistikken kunne indikere, og det var en del mistro til hvor nøyaktige de kunne sies å være.

Kapittel 5 ser på avisenes omtale av selvmord, og hvordan avisene skrev om

¹⁹ Kjartan Soltvedt, Innledning, i Kjartan Soltvedt (Red.), *Folketellinger gjennom 200 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2004 s.12

selvmordsaker. Ved direkte gjengivelse av et selvmord var det vanlig at avisene dedikerte en halv side til utdyping av hendelsen. Dette var en utrolig lengde da en avis gjennomsnittlig var på fire sider. Lengden på artiklene viser en voldsom interesse, og bekymring, over fenomenet. Det ble også trykket statistikk som omtalte selvmord både fra innland og utland. Statistikken ble brukt som en indikasjon på landets moral, og man kan se hvordan avisene viser til andre land (og i stor grad Frankrike) der statistikken viser en dårligere moral i denne sammenheng.

Kapittel 6 belyser den samfunnsmessige konsekvensen selvmord ble sagt å ha. Her vil jeg gå inn på blant annet Eilert Sundt og Émile Durkheims studier av selvmord på 1800-tallet (selv om Durkheims studie ble publisert etter denne oppgavens tidsperiode). Sundt kom til de samme konklusjonene som Durkeim presenterte over 40 år senere. Deres årsaksbegrunnelser kommer tydelig til uttrykk i avisenes artikler, der Sundt og Durkheims tanker om selvmord ble forgrepet, både i sin helhet og som statistikk. Vi vil også se hvordan deler av samfunnet ser det *menneskelige* i et selvmord, mens andre holder fast i den *umenneskelige* fremstillingen.

Kapittel 7 redegjør for hvordan medisinske idestrømninger forandret holdningene til selvmord. På begynnelsen av 1800-tallet var selvmord, som sagt tidligere, et moralsk problem. Etter Esquirols teori ble lansert i 1815, ble selvmord puttet under galskapens domene og dermed underlagt medisinsk, og ikke religiøs, behandling. Dårvesenet ble reformert med Fredrik Holst og Herman Major som drev frem konstruksjonen av nye asyl. Dette ble gjort slik at de sinnssyke kunne få en bedre behandling enn de hadde mottatt tidligere. Det ville ikke si at allmuen oppgav sin overtroiske barndomslære, og motsetningene mellom allmuen og den medisinske eliten kan sees i stor grad. Jeg vil også se nærmere på humaniseringen av de syke, Norges Sindssykelov av 1848, legenes nye posisjon i samfunnet og klassifisering av de sinnssyke.

Kapittel 8 viser hvordan selvmord og drukkenskap ble koblet i aviser, tidsskrift, lovgivning og samfunnsholdninger. 1800-tallets forskere så en klar forbindelse mellom alkoholkonsum og mentale lidelser. Etter Esquirols teori om selvmord som galskap, ble det fremsatt flere teorier, blant annet Benedict-Augustin Morels teori om degenerasjon i 1857. Selvmord som følge av drukkenskap var den fjerde vanligste måten å ende sitt liv på i 1837, og det er tydelige religiøse tankestrømninger som ligger til grunn for de artiklene som ble

trykket i avisene. Lovverket viste heller ingen forståelse for drankeren, og mennesker som døde under innflytelse av alkohol ble fremdeles dømt under «Manddrab» paragrafen.

Kapittel 9 redegjør for religiøse og juridiske reaksjoner ved selvmord fra 1800-1865. Her vil vi se hvordan det lovverket fjerner seg fra religiøse forestillinger, og at samfunnets fordømmende holdninger erstattes med en mer human betraktningsmåte. Dette vises blant annet etter medisinsens inntog, ved begravelser og ideen om at rettsmedisinske undersøkelser skulle finne sted ved et antatt selvmord; man kunne ikke lenger dømme mennesker basert på kirkens syn; det skulle ligge vitenskapelige undersøkelser til grunn for en selvmordsdom.

Kapittel 10 oppsummerer de foregående kapitlene og viser hvordan synet på selvmord fulgte de religiøse, medisinske, juridiske og allmenne idestrømninger. Humane tankestrømninger påvirket de fleste sider av samfunnet så vel som menneskers holdninger til selvmorderen. Kapitlet vil også vise en klar sammenheng mellom de nye vitenskapene og et mer opplyst samfunn i forhold til det Norske lovverkets forandringer.

Kapittel 2: Synet på selvmord opp til 1800

Betraktninger i filosofi og kristendom formet synet på selvmord opp til 1800-tallet. Platon og Aristoteles formet de første filosofiske tankene rundt fenomenet. Platon mente at det var tre årsaksforklaringer som ville gjøre et selvmord akseptabelt; statlig beslutninger (i denne sammenheng: dommer) om at en skulle ta sitt eget liv, vansjebne eller vanære. Aristoteles kom frem til at selvmord var et angrep på staten som grunnet i feighet. Thomas Aquinas forsøkte senere å flette sammen Aristoteles og kirkens lære, med det resultat at hans konklusjon om at selvmord ble en krenkelse mot Gud og samfunn, ble gjeldende for kirken selv etter reformasjonen. Renessansens og opplysningstidens filosofer var enig om at selvmord var en individuell handling som ikke var fordømmelig, med unntak av Immanuel Kant. Han mente at mennesker som tok sitt eget liv ikke var bedre enn dyr. Kant og Aristoteles kan sies å være mest prominente når det kom til filosofiske tanker rundt selvmord, da disse var mest forenelige med kirkens doktriner. På den annen side, ser vi de øvrige filosofenes humane holdninger ha mest innflytelse på lovverk og samfunn utover 1800-tallet.

2.1 Betraktninger i gresk filosofi

De første filosofiske debattene kan spores tilbake til de gamle greske filosofene hvor Platon og Aristoteles står sentralt. Platons idélære viste et dualistisk verdenssyn; på den ene siden fantes en verden som besto av idèer, på den andre siden en sanseverden. Idèene var uforanderlige, evige, fullkomne, allmenne (felles) og eksisterer ikke i rom og tid. Sansbare ting var derimot foranderlige, forgjengelige, ufullkomne, singulære og eksisterer i rom og tid. Idèene lå til grunn for de sansbare tingene, og Platon overførte dette synet til etikken i forholdet mellom kropp og sjel. Han mente at kroppen og sansene sto i veien for sann kunnskap og god moral. På denne måten kunne livet forklares som «en kamp mellom liv og sjel».²⁰

Aristoteles mente derimot at denne delingen ikke fantes. Han mente at det eneste skillet var formen på de forskjellige artene, og at «menneskets form og vesen [...] var dets fornuftsjel.» På denne måten definerte Aristoteles mennesket som fornuftige dyr. På grunnlag av dette utviklet han dydsetikken, som så på hvilket moralsk grunnlag handlingen

²⁰Tranøy, Knut Erik. (2015, 27. januar). Platon. I Store norske leksikon. Hentet 7. mai 2015 fra <https://snl.no/Platon>.

skjedde ut fra, for å finne ut om handlingen var god eller dårlig. Dydsetikere mente at man måtte handle ut fra om avgjørelsen ville virkeliggjøre det gode liv, og at man burde velge det for sin egen del, og ikke noe annet. Om man handlet ut fra dette ville det være best om man tok sitt eget liv om man innså at man ikke ville ha muligheten til å leve det gode liv.²¹

Disse skillene i deres filosofi forklarer forskjellene i Platon og Aristoteles tanker om selvmord: Platon gir tre grunner som vil gjøre det akseptabelt: «hvis en handler utifra en lovlig beslutning fra staten (slik som Sokrates selvmord), hvis man «blir tvunget av presset fra en uutholdelig og uungåelig vansjebne» eller har «kommet i en uopprettelig vanære en ikke kan leve med». Aristoteles derimot mente at å drepe seg selv var en «urett for mot seg selv og bystaten.» Han mente at å flykte fra sine plikter ved døden ikke kunne bli motivert av noe edelt, men at motivet måtte være å flykte fra seg selv, og dette ville gjøre motivet til feighet.²²

2.2 Kristne betraktninger

I Gudsstaten (426 e.kr) skrev Augustin at livet var en gave fra Gud og at et selvmord eller forsøk på et selvmord var en overtredelse av Guds totale hegemoni over liv og død. Han mente at en person som ikke kunne leve med de vanskeligheter livet påførte en var svak, og at handlingen var et angrep på samfunnet individet levde i; mennesket gikk inn i en større sammenheng, og ved å ta sitt eget liv fjernet man seg fra den orden man var skapt for å tilhøre. Augustins filosofiske tanker rundt denne typen handling ga kun rom for selvmord som martyrhending eller ved direkte befaling fra Gud.²³

På 1200-tallet ble det femte bud (du skal ikke drepe) diskutert i de geistlige sirkler med Thomas Aquinas i spissen. Han er den kirkelæreren som er mest ansett fra middelalderen, og «den katolske kirkes klassiske dogmatiker»²⁴ Aquinas så selvmord fra flere vinkler igjennom bibelen, og forsøkte å forene disse med Aristoteles filosofi. Han forsøkte å koble den verdslige og den kirkelige makt, selv om hans hovedmål var å sikre

21 Tranøy, Knut Erik & Tjønneland, Eivind. (2014, 28. november). Aristoteles. I Store norske leksikon. Hentet 7. mai 2015 fra <https://snl.no/Aristoteles>.

22 Etter Svein Trygve Haabeth, *Dydsetikk og selvmord*, dato ukjent, <http://folk.uio.no/olavi/etikk/Dydsetikk%20og%20selvmord.html>, 30.01.2015

23 Yngve Hammerlin, *Selvmord og selvmordsnærhet i norske fengsler*, Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel, s.37, <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/160491/1/KRUS-handbok3-09.pdf>, 30.01.2015

24 Thomas Aquinas. (2011, 21. november). I Store norske leksikon. Hentet 7. mai 2015 fra https://snl.no/Thomas_Aquinas.

kirkens autoritet.²⁵ Chlaus Mechlenborg peker til hvordan Aquinas studerte Samsons selvmord og andre skrifter i bibelen som kan sees som et forsvar for selvmord. Aquinas så også på hva tidligere bibelstudier og store menn hadde sagt før ham, samt at han arbeidet med en egen fortolkning av det femte bud.²⁶ Han siterte ofte Augustin: «Han som dreper seg selv er en morder, for budet "du skal ikke drepe" indikerer et generelt forbud mot å drepe mennesker, hverken andre, eller deg selv.»²⁷ I likhet med Augustin mente Aquinas at selvmord kunne unnskyldes ved visse anledninger: om en dødende selvmorder uttrykte anger over den handlingen som var blitt utført eller om det skjedde under en tilstand av sinnsforvirring eller sinnssykdom. Om man overlevde selvmordsforsøket, skulle individet gjøres til gjenstand for represalier.²⁸

Aquinas kom frem til at selvmord krenket Guds herredømme over mennesket, skadet samfunnet og gikk imot den naturlige kjærligheten og velviljen et menneske skulle ha for seg selv.²⁹ Selvmord var derfor ifølge Aquinas, en fornærmelse mot Gud og Samfunn. Hans tankegang og konklusjoner kan sees som gjeldende for kirken, selv etter reformasjonen, ved at selvmord var en krenkelse mot Gud og hans skaperverk.

Både den katolske og protestantiske kirken så til Aquinas og hans skrifter for lærdom, og det falt naturlig for dem å holde seg til den tradisjonelle læren om at selvmord var syndig. Konklusjonen var at selvmord var et individuelt angrep på samfunnet.

Den Lutherske retningen la vekt på et personlig forhold til gud og at det var et individuelt ansvar når det kom til kristen moral og handlinger, samtidig som humanismen frigjorde menneskene fra ideen om samfunnet som ett organ og ga rom for individualitet. Menneskets nye frihet gjorde imidlertid ikke selvmord til en akseptert handling, og protestantismen detroniserte ikke den katolske læren om selvmord som en syndig handling, da djevellære og synd fremdeles satt i høysetet.

25 Yngve Hammerlin, *Sjølmod og visse livstruende virksomheter i lys av virksomhetsteorien*, Magistergradsavhandling i sosiologi, 1985, s.23

26 Claus Mechlenborg, Døden for egen hånd, *Kristeligt Dagblad*, 15.3.2006, <http://www.kristeligt-dagblad.dk/historie/døden-egen-hånd>

27 Thomas Szasz, *Fatal Freedom: The Ethics and Politics of Suicide*, New York, Syracuse University Press Edition, 2002, s.1 og Joseph Boyle, Sanctity of Life and Suicide: Tensions and developments within common morality, i Baruch A. Brody (Red.), *Suicide and Euthanasia: Historical and Contemporary Themes*, London, Kluwer Academic Publishers, 1989, s.224

28 Yngve Hammerlin, *Selvmod og selvmordsnærhet i norske fengsler*, Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel, s.37, <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/160491/1/KRUS-handbok3-09.pdf>, 30.01.2015

29 Joseph Boyle, Sanctity of Life and Suicide: Tensions and developments within common morality, i Baruch A. Brody (Red.), *Suicide and Euthanasia: Historical and Contemporary Themes*, London, Kluwer Academic Publishers, 1989, s.225

2.3 Filosofiske tankestrømninger

Renessansens humanistiske tanker om mennesket og syn på religion forandret hvordan samfunnet så på selvmord, og til tross for protestantiske og katolske doktriner, ble det formulert nye filosofiske tanker rundt selvmord. René Descartes understreket forskjellen mellom ånd og kropp. Han skrev om hvordan sinnet og kroppen sto i en slags relasjon til hverandre selv om de var to forskjellige ting, og hvordan tanken forårsaket handlingen. Dette gjorde at Descartes så ulike opplevelser «uavhengig av verden, like fullt som verden eksisterer uavhengig opplevelsen.»³⁰ Dette gjorde, ifølge Descartes, at man ble oppmerksom på selvet, og som et resultat av dette, oppmerksom på at det må finnes noe utenfor.³¹ Dette selvet ga anledning til selvmordstanker og ønsker.

Under opplysningstiden var det flere store tenkere som uttalte seg om temaet, blant annet Hume, Rousseau, Voltaire og Montesquieu. Hume forsvarte selvmord på samme grunnlag som Platon. Han mente at ingen ville kastet bort et liv som var verdt å leve, og at ingen kunne argumentere imot menneskets plikt til å følge det som ligger i ens natur: å søke det gode liv. I *Letter CXVI* skriver han at man har en naturlig rett til å følge hva man mener er godt og unngå ondskap. Han skriver videre at denne naturlige retten gir mennesker full rett til å begå selvmord om livet er blitt en byrde og man ikke kan være av nytte. Hume understreker at denne handlingen ikke på noen måte kan være straffbar.³² Hele samlingen, som heter *On Suicide*, argumenterte at det var en menneskerett å bestemme når man selv skulle dø, og var så radikalt at utgiveren ikke tok sjansen på å publisere den før etter Humes død i 1776.³³

Rousseau, Voltaire og Montesquieu kritiserte den offentlige holdningen til selvmord. Charles Montesquieu brukte Descartes filosofi når han kritiserte kirkens straff mot selvmordere på basis av at «man straffet en forbrytelse som unndrar seg enhver straff.»³⁴ Mennesket var, i følge ham, en del av naturen, som han ikke hadde noen grunn til å modifisere, på samme måte som han ikke hadde noen grunn til å modifisere naturen i seg selv. En stor del av hans argumentasjon gikk også på at samfunnet straffet de pårørende som

30 Thomas Alexander Vaags, *Kan selvet erkjennes? Selvet og selvbekjennelse i lys av Daniel Dennets Heterofenomenologi og Edmund Husserls fenomenologi*, Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet, 2009, s.9-14 http://masterbloggen.no/wp-content/uploads/2011/06/masteroppgave_Thomas-A.-Vaags.pdf, 13.01.2015

31 Ian Marsh, *Suicide: Foucault, History and Truth*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s.91-92

32 David Hume, *Essays on suicide and the immortality of the soul*, Essay II, kap. 4. Letter CXIV, 1799, Android ebook, publisert av <http://www.IndiaNIC.com>, ingen sidetall 20.09.2013

33 Nils Retterstøl, *Suicide – a European Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.19

34 R.L Børshiem, *Kirkens syn på selvmord*, <http://www.bandoli.no/norsk/selvord.htm>, 12.01.2015

ikke fikk en grav å gå til, og mistet all arverett.³⁵ I tillegg til dette fantes ingen empati eller forståelse fra kirken eller samfunnet. Montesquieu mente også at et individ ikke kunne tvinges til å være en del av et samfunn man ikke følte tilhørighet til, og mente at den kirkelige tradisjonen med skjendingen av lik var urettferdig (se kapittel to). I følge hans tankegang sto et menneske fritt til å velge hvordan livet skulle ende, og et selvmord forstyrret ikke samfunnsordenen.³⁶ Voltaire tok utgangspunkt i flere kjente romeres selvmord, og mente at et selvmord var en seier over naturen. Han sammenlignet også selvmord med krig, og mente at selvmord var en mye mer moralsk handling.³⁷

Immanuel Kant hadde en helt annen holdning enn de ovennevnte filosofene. Han mente at det ikke fantes noen omstendigheter som kunne gjøre selvmord til en akseptabel handling, og mente at moralske filosofers fremste plikt var å vise hvor avskyelig selvmord var.³⁸ Kant mente at mennesker som tok sitt eget liv var intet mindre enn et dyr, og at de som forsøkte selvmord men misslyktes, hadde forkastet sin menneskelighet, og man kunne behandle individet som et dyr eller en ting.³⁹ Kants tankegang ble prominent i samfunnet, da den var mer forenelig med kirkens lære.

Felles for alle disse filosofene var at de ikke diskuterte på grunnlag av religion, men på grunnlag av plikt og menneskets natur. Disse filosofiske tankestrømningene påvirket samfunnet i Europa til den grad at politikk, lover, religion og synet på menneskeverd forandret seg drastisk i løpet av 1800-tallet.

35 Nils Retterstøl, *Suicide – a European Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.18

36 Yngve Hammerlin, *Sjølmod og visse livstruende virksomheter i lys av virksomhetsteorien*, Magistergradsavhandling i sosiologi, 1985, s.26

37 Yngve Hammerlin, *Sjølmod og visse livstruende virksomheter i lys av virksomhetsteorien*, Magistergradsavhandling i sosiologi, 1985, s.27

38 Nils Retterstøl, *Suicide – a European Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.19

39 Paul Edwards, Kant on Suicides, *Philosophy Now*, Sep/Oct 2014, https://philosophynow.org/issues/61/Kant_On_Suicide, 12.01.2015

Kapittel 3: Lovgivning frem til 1800

Dette kapittelet redegjør for lovgivningen opp til 1800, og tar opp kirkekonsilenes bestemmelser rundt selvmord mellom 533 og 690. Disse konsilene bestemte blant annet at selvmordere ikke skulle få en kristen begravelse, ei heller minnes i messeofferet. De innførte også en rekke sanksjoner, blant annet ekskommunikasjon og maltraktering av selvmorderes lik. Konsilenes bestemmelser påvirket hvordan selvmord ble mottatt i Norge etter innføringen av kristendommen. Der det tidligere hadde vært akseptabelt å ta sine liv, ble det nå nedlagt totalforbud i form av Gulatingsloven som tok utgangspunkt i Olav den Helliges lærdom. Magnus Lagabøttes lov slo fast at selvmord var en handling man ikke gjøre bot for, og ville føre til at man ble gravlagt blant kriminelle. Denne loven, sammen med konsilenes sanksjoner førte til at selvmordere ville bli begravet i kanten av jorder, på galgebakken eller ved korsveier og flodmål. Ved Christian Vs lov av 1687 ser vi humanismens spede begynnelse i lover som kunne frita en selvmorder evige fordømmelse i uviet jord. På samme tid ser vi også statlige dekret som oppfordrer samfunnet til å hjelpe de ulykkelige.

3.1 Kirkens påvirkning

Innenfor kirken ble selvmord slått ned på etter et konsil i 533, der det ble bestemt at en selvmorder ikke skulle bli gitt en kirkelig begravelse, samtidig som offergaver fra selvmorderen eller hans familie skulle avvises. Fra 563 ble alle selvmordere nektet en kristen begravelse uten hensyn til hvilke omstendigheter eller hvilket motiv vedkommende måtte ha. Man fikk heller ikke minne selvmorderen i messeofferet (det offeret eller bønnen som gis under nattverden), og kirkemøtet i Toledo i 693 ekskommuniserte de som tok, eller forsøkte å ta, sitt eget liv.⁴⁰ Fra 590 ble det innført en rekke sanksjoner, blant annet ble det vanlig med fysiske overgrep og maltraktering av likene. Tanken bak dette var at offentligheten skulle skremmes fra selvmordshandlinger, og man mente at denne mishandlingen av lik var den beste måten å gjøre dette på.⁴¹

Før kristendommen kom til Norge var det godtatt at visse mennesker begikk selvmord, og da spesielt hvis det var for å slippe unna skam, smertefulle sykdommer, eller

40 Trygve Hammerlin, *Selvord i virksomhetsforståelsens perspektiv*, Oslo, Falken, 1988, s.43

41 Yngve Hammerlin, *Sjølmod og visse livstruende virksomheter i lys av virksomhetsteorien*, Magistergradsavhandling i sosiologi, 1985, s.22

hvis treller fulgte sine herrer eller fruer i døden.⁴² Det at man kunne ta sitt eget liv ved visse anledninger forandret seg med Gulatingsloven (fra rundt år 1000), som sa at man ville bli kastet i sjøen dersom man forrødte kongen, drepte, stjal, eller tok sitt eget liv. Den eldste teksten fra Gulatingsloven tok utgangspunkt i Olav den Helliges lærdom. I Sverres saga kan man se de to motpolene mellom hedensk og kristen tro når det kommer til selvmord. Sagaen forteller at kongens menn er under hardt press fra sine fiender. Noen argumenterer at det ville vært bedre å ta sitt eget liv slik man pleide å gjøre, men kongen svarer at «vi er kristne menn og barn av kristne menn, og vi vet at den mann som tar sitt eget liv, har ikke noe håp om å komme til Gud.»⁴³ Disse fordømmende holdningene var prominente i katolisismen til langt inn på 1900-tallet,⁴⁴ og ligger til grunn for lovgivningen og holdningene i katolske land på 1800-tallet.

Fra og med Gulatingsloven kan man se disse sterke sterke påbudene gripe tak i samfunnet, og menneskers frykt for utestengelse fra deres syn på frelse og opphøyet liv kan sees inn i 1800-tallet. Disse lovene var ikke bare et statlig forsøk på å stoppe selvmordere med trusler om evig straff da det å ligge utenfor vigslet jord var det samme som å bli overlatt til Djevelen, men også et tydelig uttrykk for datidens syn på selvmordere og deres plass i dette livet så vel som i det neste. Troels-Lund skrev i sin bok på 1600-tallet at «hjemfaldne til Satan med hans 'Høj og heden Jord' var alle selvmordere (...)». Han skriver videre at det var uhyggelig på kirkegårdene, men at det var langt verre utenfor.⁴⁵

Magnus Lagabøttes Lov som rettsregulerte Norge fra 1274 til 1688 slo fast at «Saaledes og om nogen dræper sin egen kone eller konen sin mand, naar drabsmanden har horet aller tænkt at hore, det er ubotamaal. Saaledes og, om nogen tar livet av sig selv, det er ubotamaal.»⁴⁶ Dette ville si at selvmord var en uopprettelig handling man ikke kunne bøte for. Å utøve en slik handling førte til at man ville bli begravet blant kriminelle, noe som igjen ville føre til at det ville være vanskelig å finne fred i den neste verden og at man mest sannsynlig ville komme tilbake som et spøkelse.⁴⁷

Denne oppfatningen kan også sees i senere kristen tid flere steder i Europa, hvor vi

42 Trygve Hammerlin, *Selvord i virksomhetsforståelsens perspektiv*, Oslo, Falken, 1988, s.49

43 Etter Trygve Hammerlin, *Selvord i virksomhetsforståelsens perspektiv*, Oslo, Falken, 1988, s.50

44I Irland var selvmord forbudt ved lov frem til 1993, se: *Criminal Law (Suicide) Act*, 1993, Section 2,

<http://www.irishstatutebook.ie/1993/en/act/pub/0011/sec0002.html#sec2>

45 Etter Yngve Hammerlin, *Selvord og selvmordsnærhet i norske fengsler*, Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel, s.38, <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/160491/1/KRUS-handbok3-09.pdf>, 30.01.2015

46 Trygve Hammerlin, *Selvord i virksomhetsforståelsens perspektiv*, Oslo, Falken, 1988, s.52

47 Nils Retterstøl, *Suicide – a European Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.20

kan finne selvmordere gravlagt ved korsveier med en stake igjennom brystet,⁴⁸ for å forhindre hjem søkning. Trygve Hammerlin viser til hvordan legemet til selvmordere ble skamfært og hengt opp i Frankrike på 1700-tallet. Han sier videre at dette var for at «selvmorderen skulle demonstrativt knuses som et uttrykk for monarkens og Guds absolutte makt.»⁴⁹

Den tidligste dokumenterte begravelsen ved en korsvei tok sted i 1510 i Suffolk, England. Denne typen begravelser er et fenomen man ikke har studert før i senere tid, og arkeolog Robert Halliday er en av foregangsmennene på dette området. Han skriver i *British Archaeology* at denne typen begravelser ble brukt til kriminelle, som på den tiden også omfattet selvmordere, muligens i troen på at hvis spøkelset til den døde skulle komme tilbake for å besøke de levende så ville korsveien forvirre spøkelset slik at det ikke kunne finne veien hjem. Det er også mulig at plasseringen og bruken av kommunale grenser understreket den kriminelles utstøtte natur og hvordan dette ble overført til den neste verden. I dette tilfellet er de kommunale grensene både moralske grenser satt av samfunnet, så vel som et spesifikt geografisk område avsatt til avdøde som sto utenfor fellesskapet.

Halliday viser til en sak rapportert i *The Gentleman's Magazine* i 1748, der en Thomas Williams var blitt forgiftet av en kvinne som så tok sitt eget liv på samme måte. Denne kvinnen ble gravlagt ved kysten for å forhindre at hun skulle slå seg sammen med andre spøkelser som terroriserte landsbyen. Rettsmedisineren hadde foreslått at hun skulle graves ved en korsvei med en stake gjennom brystet, men kysten ble ansett som et tryggere alternativ.⁵⁰ Skikken med fjære-begravelser kan også sees i Gulatingsloven for Vestlandet som slår fast at:

«[...] kvart menneske som døyr, skal me føra til kyrkja og grava i heilag jord, so nær som udådsmenn, drottenssvikarar og mordvargar, trygdbrytarar og tjuvar og dei som sjølv tek livet, sitt. Dei som eg no tale upp, skal gravast i flodmålet, der sjøen og grøntorva møtest.»⁵¹

Dette viser hvordan gamle skikker sitter i samfunnet i flere hundre år, til tross for de store forandringene som skjedde rundt i Europa. Det er også et uttrykk for hvordan ideer spredte seg over kontinentet.

48 *Den Norske Rigstidende*, 1819.01.08, s.1 via <http://www.bokhylla.no>

49 Trygve Hammerlin, *Selv mord i virksomhetsforståelsens perspektiv*, Oslo, Falken, 1988, s.43

50 Robert Halliday, 'Criminal graves and rural crossroads', *British Archaeology*, no.25, June 1997, <http://www.archaeologyuk.org/ba/ba25/BA25FEAT.HTML>, 30.1.2015

51 Etter Trygve Hammerlin, *Selv mord i virksomhetsforståelsens perspektiv*, Oslo, Falken, 1988, s.51

I 1687 kom Christian Vs norske lov som fritok barn under 10 år ansvar ved en selvmordshandling, men straffet alle andre; ikke bare ved å nekte dem en begravelse i kristen jord, men også ved at alle eiendommer selvmorderen måtte ha ble konfiskert. Denne arven ble da gitt til selvmorderens herskap eller til staten. Eneste unntak fra dette var hvis selvmordet ble utført «i Sygdom eller Raseri», altså som følge av sinnssykdom.⁵² Christian Vs Lov var på dette punktet gjeldende inn i første halvdel av 1800-tallet og ble ikke forandret før i 1842. Denne loven viser den første medisinske forståelsen (om man kan bruke dette uttrykket så tidlig) i en lov som omtaler selvmord i Norge, og dette kan man se videreført over 150 år senere.

30 juni 1753 ble finnen og bjørnejegeren Ole Lassesen fra Folda som hadde styrtet seg utenfor et berg i raseri og desperasjon dømt til «ikke å komme i kirkegård, og hans hovedlod å tilfalle hans herskap» ved en rettskjennelse. Det er ikke referert noen vitneutsagn i hans saksdokumenter.⁵³ Ved en ekstrarett 23 juli 1785 ble saken til enken Johanna Andersdatter hørt. Hun ble funnet «hengende i en stikke i et vedskått» 30 juni samme år av en Madame Selle Susanne Gyth. Hun sendte straks bud på lensmannen Petter Agersborg som skar henne ned 1 1/2 time senere. Johanna fikk attest for å være «stille og gudfryktig», og man mente at hun hadde tatt sitt liv i frykt for at sykdom ville hindre henne i å få jobb. Denne frykten hang sammen med redselen for å «lide nød, men ikke slik at man skulle tro at hun ville ta livet av seg.» Sorenskriver Brodtkorb fant det rimligst at «hun som et Fruentimmer, af sterk Hysteriske Tilfælde, i denne hendes sidste leve Tiid er bleven overvældet, saa at Fornuftens Brug er blevet hende reent betaget, og at hun saaledes i Vildelse har grebet til denne umenneskelige gierning.» Dommen var at hun etter N.L. 6-6-21 skulle begraves på kirkegården «i stillhet uten klokkes klang, og hennes hovedlod tilfalle hennes arvinger med fradrag av omkostninger.»⁵⁴

Christian Vs Lov sa at mennesker som tok sine liv i raseri skulle bli frikjent dom, men var ikke dette alltid tilfellet. Til tross for at Ole Lassesens rettsdokumenter sa at handlingen var utført i raseri, ble han fremdeles fradømt både begravelse og hovedlod. Dette kan henge sammen med at han som finne sto langt fra samfunnet i språk og kultur.⁵⁵

52 Chr. Vs NORSKE LOV: Siette Bog. 6. Cap., 6. Cap, Om Manddrab, *Kong Christian Vs Norske Lov*, 1687, Publisert 2.9.2010, ingen sidetall http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chr5web/chr5_06_06.html

53 *Selv mord*, serie F, F.Kiils samling, Kiil, Alf, SAT/PA-003/F/L0022/0171, Statsarkivet i Trondheim, 27.03.2015

54 *Helgeland justisprotokoll nr.23*, fol.73, *Selv mord*, serie F, F.Kiils samling, Kiil, Alf, SAT/PA-003/F/L0022/0171, Statsarkivet i Trondheim, 27.03.2015

55 Ståle Dyrvik, *Norsk Historie 1536-1814 – Vegar til sjølvstende*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2011, s.147

Johanna Andersdatters rett til begravelse kan tilskrives hennes attest som et stille og gudfryktig menneske, da dette viser hvor viktig en persons omdømme var i forhold til hvilken dom som falt ved et selvmord.

3.2 Motstrømninger

Ove Høegh-Guldberg, geheimeråd og titulær statsminister⁵⁶ i Danmark og Norge under den mentalt syke kong Christian VII, sendte den 6.6.1781 ut et dekret som påla folk å gripe inn hvis de så noen som forsøkte å begå selvmord. På denne tiden fantes en overtro som sa at melankolien til en selvmorder ville smitte, noe som førte til at folk ikke grep inn om de var vitne til disse situasjonene. Guldbergs dekret forsøkte å sette en stopper for den passive holdningen. Han ønsket et oppgjør med kirkens holdning til selvmord. Det fikk han med dette dekretet da det, rimeligvis, skapte debatt og utfordret alle teologer. Han mente at opplysning, og ikke forbud, var det midlet som måtte til for å få ned selvmordsraten. Han skrev senere i et brev til en venn hvordan «ingen Mennesker er dannede til at beklæde en Domstol, der skulle dømme Mennesker, som havde vundet Styrke til at forkorte med Mod deres Liv.» Dette er det første, av mange, forsøk på statlig folkeopplysning og inngrep i selvmord jeg har funnet. Man kan jo spørre seg om hans ønske om å informere og hjelpe, hadde bakgrunn i hans tjeneste under en konge med kjente sinnslidelser.

Ti år senere skrev den danske juristen Christian Brorson at «Regenten bør søge saameget mueligt at forebygge saadant Onde [men] kand dette skjee ved Straffe? [...] Virkningen træffer allene uskyldige Slægtninge; disse nedslagne ved deres Paarørendes sørgelige Dødsmaade, miste endnu den Eiendom, Loven ellers tillægger den, og Sorgen forøges ved den bestemte vanærende Begravelsesmaade.»⁵⁷ Det er tydelig at samfunnets holdninger var i endring. Man begynner og ane det humane aspektet som kom fra opplysningsfilosofene og den franske revolusjon. Ved å referere til hvordan selvmorderes familier hadde det etter en slik hendelse, og hvor nedverdiggende praksisen rundt en selvmorders begravelse var, viste Brorson tydelig hvordan en ung, utdannet mann tok et oppgjør med datidens grunntanker. På den annen side uttalte også Brorson at «selvmord skader staten.» Å være i familie med en som tok sitt eget liv, var det samme som å være i

56 Magnus A. Mardal, (2009, 14. februar). *Ove Høegh Guldberg*. I Store norske leksikon. Hentet 20. april 2015 fra https://snl.no/Ove_H%C3%B8egh-Guldberg

57 Etter Arne Thorvik, De usynliggjorte. Etterlatte gjennom historien, *Suicidologi*, årg.19, nr.1, 2014, s.1 via <http://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/tidsskrift/2014/thorvik.pdf>, 06.05.2015

familie med en som satt seg opp mot Guds og menneskers lov, var i seg selv en følelsesbetont belastning. Derfor var det flere som henstilte kirken om at det skulle gjøres unntak for deres avdøde.⁵⁸

Takket være opplysningsfilosofene, sekulariseringen og vitenskapen fikk man nye måter å se mennesket i et nytt lys. Sosiologi, psykologi og psykiatri er tre av vitenskapene som formet synet på selvmord i løpet av 1800-tallet, og man kan tydelig se utviklingen som skjedde på 1800-tallet i Emile Durkheims klassifikasjoner av psykiske definisjoner og sosiologiske forklaringer på selvmord (se kapitlet om Sosiologi og selvmord).

58 Arne Thorvik, De usynliggjorte. Etterlatte gjennom historien, *Suicidologi*, årg.19, nr.1, 2014, s.2 via <http://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/tidsskrift/2014/thorvik.pdf>, 06.05.2015

Kapittel 4: Om statistikk og datidens syn på selvmordstallene

Den systematiserte innføringen i kirkebøkene går tilbake til tidlig på 1600-tallet, da sogneprestene ble pålagt å skrive ned alle fødsler, dødsfall og ekteskap i prestegjeldet.⁵⁹ I 1795 ble legene i Danmark-Norge pliktige til å gi informasjon til medisinaladministrasjonen på generell basis.⁶⁰

Fra begynnelsen av 1800-tallet måtte tallene på døde og fødte sendes inn av prestene til staten, slik at staten hadde oversikt over befolkningsveksten. Sogneprestene ble i 1839 pliktige til å melde hvor mange av de døde som var offer for ulykker, mord og selvmord, og disse tallene ble så publisert i avisene under overskrifter som «Fødte- og Døde-Listerne for Kirkeaaaret[...]» Det finnes tall på dette publisert i aviser før 1839, noe som viser rapportering før det ble pliktig.⁶¹ I 1859 fikk også legene dette ansvaret, og deres tall ble da sendt inn til staten i form av årlige rapporter til medisinstatistikken.⁶² Dette henger sammen med legenes nye posisjon i samfunnet (se kapittel seks). Da de forskjellige amtene, prestegjeldene og legene i Norge sendte sin informasjon i tallform til staten, publiserte de største avisene tallene i sin statistiske form som folkeopplysning.

Den første nominative folketellingen i Norge ble utført i 1801, der informasjon er hentet og registrert på hver enkelt person. Det var også utført en telling i 1769, men dette var kun informasjon på listeform. Fra 1815 ble det holdt folketellinger hvert tiår frem til 1855 i form av numeriske tellinger, og man kunne da hente ut mer spesifikk informasjon.⁶³ I følge Kjartan Soltvedt kan man ikke si at tellingene i Norge hadde «endelige tall» før 1874,⁶⁴ grunnet hull i tellingene og den stadige økningen av kriterier som skulle etterkommes. Samfunnsforskerne på 1800-tallet brukte statistikken til å bygge en nasjonalfølelse, samt en følelse av fellesskap med de større statene i Europa.⁶⁵ Et av

59 Ragnhild Rein Bore (Red.), *På liv og død – Helsestatistikk i 150 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2007, s.49

60 Ragnhild Rein Bore (Red.), *På liv og død – Helsestatistikk i 150 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2007, s.8

61 *Norske Intelligenz-seddeler, Den Norske Rigstidende, Morgenbladet, Drammens Tidene, Bergens Adressecontours Efterretninger, Christiania Intelligentssedler og den Constitusjonelle* publiserte 23 statikkbaserte artikler mellom 1806 og 1839.

62 Ragnhild Rein Bore (Red.), *På liv og død – Helsestatistikk i 150 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2007, s.49

63 Kjartan Soltvedt, Innledning, i Kjartan Soltvedt (Red.), *Folketellinger gjennom 200 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2004 s.5

64 Kjartan Soltvedt, Mest for ettertiden? Om tellingen i 1801, i Kjartan Soltvedt, Innledning, i Kjartan Soltvedt (Red.), *Folketellinger gjennom 200 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2004 s.20

65 Se Evelyne Luef, Low Morals at a High latitude?: Suicide in Nineteenth-century Scandinavia, *Journal of Social History*, Vol.46, No.3, 2013, Oxford University Press, s.668-683

områdene det ble samlet informasjon på var selvmord.

Som nevnt tidligere, var selvmord en god indikasjon på landets kristne moral. Da Thiodolf Sæland skrev om selvmord i Finnland i sitt verk *Om Sjelfmordet i Finland i statistiskt och rättsmedicinskt afseende* fra 1864, konkluderte han med at «even in our country – as little the circumstances, under which we live, might be – the laws can be applied that in this regard have been found in effect in Europe's greater cultures.»⁶⁶ Denne holdningen forklarer avisenes bruk av statistikk fra de andre europeiske landene, der de ble brukt for å sammenligne og belyse statenes moral og levestandard.

Evelyn Luef er enig med Sælands konklusjon fra 1800-tallet; statistikk ble brukt som et middel for å internasjonalisere de små skandinaviske landene og sette dem inn i en større sammenheng med landene de forsøkte og leve opp til. De ville demonstrere likheter til resten av Europa når det kom til selvmord i sammenheng med kjønn, årstider og trender, for ikke å nevne landets moralske ståsted.⁶⁷

Tallene ble ikke bare brukt for å indikere lands moral, men også frykten rundt den økende mengden sinnslidelser man så i Europa. Den Norske Rigestidende skrev i 1816 hvordan

«en Sammenligning af Mortaliteten i Paris og i London [viste overraskende at man i] Aaret 1813 talte man 141 [selvmord i Paris, mens London kun hadde] 35. Da Folkemængden i Paris ikkun er Halv saa stor som i London, saa er dette et overordentligt Misforhold. Vel. anfører [Londons] Dødeliste ikkun de Selvmord, som udgives derfor af Coroner's Jury; og Avislæserne vide, at mange af disse Tilfalde faae Rubriken Lunacy. Men hvor mange Nummere man end vilde tage af denne og føre i første Liste, bliver Antallet i Paris større.»⁶⁸

Denne diskusjonen med England mot Frankrike går tilbake til opprinnelsen av selvmordsstatistikk. Ian Hacking kaller denne kranglen begynnelsen av numerisk sosiologi fordi for det første hadde de statistikk, og for det andre så ble disse numrene brukt som en moralsk indikasjon på livskvaliteten og levestandarden.⁶⁹

Sundt fokuserte på hvilke årstider selvmord ble begått i Danmark og Frankrike, og

66 Etter Luef, Low Morals at a High latitude?: Suicide in Nineteenth-century Scandinavia, *Journal of Social History*, Vol.46, No.3, 2013, Oxford University Press, s.627

67 Evelyn Luef, Low Morals at a High latitude?: Suicide in Nineteenth-century Scandinavia, *Journal of Social History*, Vol.46, No.3, 2013, Oxford University Press, s.676-678

68 *Den Norske Rigestidende*, 1816.06.06, s.4, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

69 Ian Hacking, *The Taming of Chance*, Cambridge University Press, 1990, s.64

viste til en statistikk der det tydelig fremgår at de fleste selvmord tok sted om sommeren.

Tabell 2: Selvmord i Danmark og Frankrike etter årstid

	Danmark	Frankrike
Januar	5 ⁵	6 ⁸
Februar	5 ⁵	7 ⁵
Mars	7 ⁴	8 ⁶
April	10 ⁴	9 ²
Mai	11 ⁰	10 ⁵
Juni	11 ¹	11 ⁰
Juli	10 ⁸	10 ⁷
August	9 ⁸	8 ⁹
September	7 ⁵	7 ⁵
Oktober	8 ⁶	7 ⁰
November	7 ⁵	6 ⁵
Desember	4 ⁹	6 ⁰
Sum	100	100

Sundt diskuterer videre hvilke selvmordsårsaker som ligger til grunn for de høye tallene. Han peker til næringssorger, ulykkelig kjærlighet og sinssykdom. Han skriver at omtrent 30 av hvert 100 selvmord var grunnet sinnssykdommer. Når det kom til ulykkelig kjærlighet var dette grunnen til 5-6 prosent av selvmordene uavhengig av årstidene, og rundt 17 prosent av selvmord var grunnet næringssorger, sommer som vinter. Sundts konklusjon var at på lik linje med andre land, var næringssorgene større om vinteren enn sommeren selv om selvmordene var beviselig jevne over alle årstider; det måtte ligge visse natur-årsaker som påvirket selvoppholdelsesdriften, og disse natur-årsakene måtte gjøre denne driften svakere om sommeren.⁷⁰

Sundts kultur-konklusjon var at selv om landene hadde forskjellig natur-forhold og åndsliv, så var selvmord et fenomen som gikk igjen uavhengig av dette, og sammenlignet fenomenet med planeter i bane. Uansett hva man så på eller forsøkte å forandre, så var dette en konstant. En temmelig dyster konklusjon, sett fra statens side.

Datidens samfunnsvitere diskuterte hvorvidt tallene kunne indikere landets moral, og den tyske historikeren Arnold Hermann Ludwig Heeren spurte provoserende: «Offers information on the numbers of humans and livestock, offers, in general, the dissection of the

⁷⁰ Eilert Sundt, *Om Dødeligheten i Norge*, 1855, via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 26.04.2015

body of the state, sufficient knowledge on a state? Then also the anatomist would be a connoisseur of human nature, since he dissects corpses.»⁷¹ Til tross for mistro til tallene, ble de brukt som et måleinstrument i avhandlinger om nasjoner, kristenheten og moralen i et land. Vår egen Eilert Sundt for eksempel, stilte spørsmål ved statistikk og hvorvidt den kunne brukes i sin avhandling *Om Sædeligheds-Tilstanden i Norge*, men brukte den uten hemning i sitt verk. Felles for de europeiske landene var at avhandlinger og statistikk presentert på selvmord var at de høyeste tallene ble presentert, slik at man ikke bagatelliserte samfunnsproblemet.⁷² En høy selvmordsrate betød et moderne samfunn, og viste en slags bakvendt stolthet, til tross for at disse tallene også indikerte en avtagende moral i samfunnet. Selv om de nye nasjonene var klar over forskjellene som fantes i levemåte og kultur fra Skandinavia og de eldre kulturene som lå sør for deres grenser, så de nordiske forfatterne seg som en del av en pågående forvandling i Europa. På den måten ble statistikken brukt som et verktøy for integrasjon så vel som en måte å bygge en nasjonal identitet.

Som nevnt ovenfor ble tallene samlet i forskjellige instanser; prestene førte inn selvmord i sine bøker som så ble rapportert inn til staten, domstolene skrev ned selvmordsdommer og rettsmedisinere skrev ned antall selvmord i sine dokumenter etter endt medisinsk undersøkelse ved dødsfall. Ved saker der den omkomne hadde forvoldt sin egen død ble det dømt selvmord om bevisene pekte til denne konklusjonen. Bevis kunne være alt fra hvordan og hvor liket ble funnet, vitneutsagn og rettsmedisinske undersøkelser (se kapittel åtte).

71 Etter Luef, Low Morals at a High latitude?: Suicide in Nineteenth-century Scandinavia, *Journal of Social History*, Vol.46, No.3, 2013, Oxford University Press, s.669

72 Evelyne Luef, Low Morals at a High latitude?: Suicide in Nineteenth-century Scandinavia, *Journal of Social History*, Vol.46, No.3, 2013, Oxford University Press, s.671

Kapittel 5: Avisenes omtale av selvmord

Avisene utviklet seg fra rene annonseorgan, til aviser med politiske og samfunnsrelevante artikler. Ved å publisere statistikk gjengivelser av selvmordssaker, ble selvmord en del av den offentlige debatten. Ettersom de liberale tankene fra den Franske revolusjon hadde slått rot i Europa, hadde pressen fått friere tøyler ved grunnlovens §100 og sto friere til å etablere nye aviser. Det er mest sannsynlig at de som leste avisene kom fra de høyere samfunnsklassene, men historikere som Kjell Lars Berge viser til at høytlesning var vanlig. På denne måten kunne allmuen følge med på samfunnsutviklingen. Avisenes fokus på selvmord i England og Frankrike var påfallende. Dette kan forklares med at Norge i stor grad var inspirert av tankestrømninger fra disse landene, og ettersom selvmord ble brukt til å forklare et lands moral, skapte dette en samfunnsmessig bekymring.

5.1 De første avisene

De første avisene i Norge startet som et annonseorgan som trykket annonser med kjøp og salg av varer. Disse ble hengt opp på adressekontorene, men man fant senere ut at informasjonen ville nå flere dersom de ble trykket opp og sirkulert. Dette gjorde at annonsebladene ble gitt ut ukentlig eller daglig, og da de ikke solgte nok eksemplarer, la man inn nyheter og skapte forløperne til dagens aviser. Fra 1830 kom trykkeriene kom for fullt, og muliggjorde at avisene kunne produseres i løpet av kort tid. Dette førte igjen til at de kunne distribueres i et antall man ikke hadde klart før. På denne tiden var det standard med nyheter, noe som gjorde det viktig at de inneholdt aktuelle temaer som appellerte til, og angikk, de lesekyndige.⁷³

Avisene som ble utgitt i Norge ble inspirert av ideer fra Frankrike og England når det kom til frihet og en liberal presse.⁷⁴ Dette kan sees i §100 i grunnloven, som sier at «trykkefrihet bør finne sted». Denne paragrafen sa at ingen kunne «holdes rettslig ansvarlig» for å dele eller motta «opplysninger, ideer og budskap», det være seg om staten eller ting av offentlig interesse. Sensur var heller ikke tillatt, og alle hadde «rett til innsyn i statens og kommunens dokumenter» med mindre det var skjellig grunn for å tilbakeholde disse. Denne paragrafen sa også at staten skulle legge til rette for en «åpen og opplyst

73 Ida Cathrine Flaatedal Nilsen, *Avisen*, Versjon 2, 3.10.2008, <http://www.idacathrine.com/PDF/medie1.pdf>.

74 Rune Ottesen et.al, *Norsk Pressehistorie*, Samlaget, Oslo, 2010, s.26

offentlig samtale,»⁷⁵ og at frimodige ytringer om staten var tillatt. På den annen side poengterte §100 hvilke begrensninger avisene måtte forholde seg til; det var forbudt å trykke artikler eller tekster som oppfordret til ulydighet mot lovene. Det samme gjaldt hån eller forakt mot religionen, moralen eller de konstitusjonelle maktene. Det var heller ikke lov til å oppfordre samfunnet til å overse lovene, og lovens eller regjeringens befalinger. Krenkelser eller falske utsagn mot personer var heller ikke lov.⁷⁶

Paragrafen endret ikke avisens oppsett i stor grad,⁷⁷ og man ser annonser i store deler av avisene gjennom århundret. En av de største endringen som fulgte denne paragrafen, var at man kunne etablere flere annonseorgan. Da Norge tilhørte Danmark, trengte man kongelig lisens for å trykke aviser, og de var under streng sensur. Den danske sensuren ble for første gang opphevet i 1770 for så å bli gjeninnført flere ganger i løpet av de siste tiårene av 1700-tallet. Norge fikk ikke en friere presse før 1814.⁷⁸

Rundt århundreskiftet hadde de fire største byene i Norge etablert sine egne aviser. I 1814 fantes det syv aviser, og i tidsrommet 1830-1860 hadde dette antallet femdoblet seg. Etter 1860 ser vi den største veksten av aviser i norsk historie.⁷⁹ Avisene hentet også inspirasjon i henhold til hvilke temaer de skrev om, samtidig som de siterte utenlandske artikler basert på hva slags stoff som virket relevant for riket. Rundt 1830 hadde avisene funnet den sakprosaen leserene foretrakk, og brukte som hovedregel «religiøs retorikk, juridisk og offisielt «språk» og praktiske anvisninger» for å fange, og behage, sine lesere.⁸⁰ Det er verdt å bemerke at økningen av aviser og den foretrukne sakprosaen kommer på samme tid.

Historikere som Rune Ottesen, Helge Østbye og Lars Arve Røssland mener at det var mest sannsynlig at leserene av datidens aviser kom fra de høyere klassene og at det ikke var vanlig at folk leste aviser. Eilert Sundts sosiologiske studie fra 1858, viser at det var mindre enn to bøker og mindre enn en halv avis i gjennomsnitt per familie i arbeiderdistriktene i Kristiania på midten av 1850-tallet.⁸¹ Det er rimelig å tenke seg at se som befant seg i de

75 *Kongeriket Norges Grunnlov*, 17.05.1814, <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17>

76 *Grunnloven fra 1814*, via Stortinget.no, , <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Lover-og-instrukser/Grunnloven-fra-1814/>, 23.04.2015

77 Rune Ottesen et.al, *Norsk Pressehistorie*, Samlaget, Oslo, 2010, s.28-29

78 Marte L. Næss, Amendra As, og Ragna M. Tørdal, *Den lesende offentligheten (1660-1814)*, ukjent dato, <http://ndla.no/nb/node/72401>

79 Rune Ottesen et.al, *Norsk Pressehistorie*, Samlaget, Oslo, 2010, s.23,29,45

80 Kjell Lars Berge et.al, *Norsk Pressehistorie, Bind 1, En Samfunnsmakt blir til 1660-1800*, Universitetsforlaget, 2010, s.218

81 Rune Ottesen et.al, *Norsk Pressehistorie*, Samlaget, Oslo, 2010, s.43

lavere klassene, som utgjorde størstedelen av samfunnet, ikke hadde økonomien, tiden eller leseferdighetene til å sette seg inn i avisenes innhold. Dette vil isåfall medføre at synet på selvmord ble påvirket blant overklassen i første omgang.

Andre historikere, som Kjell Lars Berge, påpeker at at selv om de lavere klassene av samfunnet ikke kjøpte og leste avisen på grunnlag av manglende økonomi eller fordi de ikke kunne lese, så fikk de allikevel med seg nyhetene muntlig da det var vanlig med høytlesning av disse.⁸² I *Norsk Pressehistorie, bind 1* gjengis et dikt fra 1700-tallet som kan hjelpe å forklare dette:

«Jeg nylig paa vort Posthuus sad

Da Posten var ankommet

Med andre fleer, at høre hvad

Mand skrev om Keyserdommet

Hvad Cardinalen i Paris

Vel havde udi Gjærde

Samt i den Russiske Avis

Hvad nyt der var paa Færde»⁸³

Denne tradisjonen ble opprettholdt inn på 1800-tallet, og på denne måten, samt via muntlige overleveringer folk imellom, fikk også allmuen med seg verdens begivenheter gjennom avisene. På denne måten kunne også de lavere klassene gjøre seg opp en mening rundt selvmord. De hadde i tillegg muligheten til dette gjennom opplevelsen av selvmord. På 1800-tallet hadde mennesker tette relasjoner, og et selvmord og praksisen rundt (for eksempel en begravelse), ville være noe de fleste kjente til i et distrikt.

5.2 Selvmord som statistikk

Avisene trykket statistikk på antall selvmords-saker som var blitt ført for de norske og utenlandske domstolene. Grunnen til at denne typen hendelser ble ført for retten, var at

82 Kjell Lars Berge et.al, *Norsk Pressehistorie, Bind 1, En Samfunnsmakt blir til 1660-1800*, Universitetsforlaget, 2010, s.59

83 Kjell Lars Berge et.al, *Norsk Pressehistorie, Bind 1, En Samfunnsmakt blir til 1660-1800*, Universitetsforlaget, 2010, s.62

selvmord ble behandlet på samme måte som mord (se kapittel 8). Det ble også publisert tall fra offentlig statistikk i henhold til selvmord, både på landsbasis og fra de forskjellige amtene rundt i landet.

De nasjonene Norge hadde hentet inspirasjon og visdom fra, viste en betraktelig moralsk nedgangsett gjennom artiklene til 1800-tallets aviser. De europeiske landene var opptatt av den kristne moralen, og selvmord var en god indikasjon på hvor moralsk dets innbyggere var. Fokuset på England og Frankrike er tydelig gjennom min studie av selvmordsartikler, og interessen for disse landene kan kobles til hvordan Norge så til utlandet da de skulle bygge den nye staten. Jan Eivind Myhre påpeker at «For at norske akademikere skulle kunne hevde seg, måtte dei ut for å studere og lære.»⁸⁴ Disse studiene ble også gjort via statistikken. Etter Norge ble en egen stat, brukte de store ressurser på å sende sine vitenskapsfolk ut i Europa for å samle kunnskap innenfor flere vitenskaplige felt.

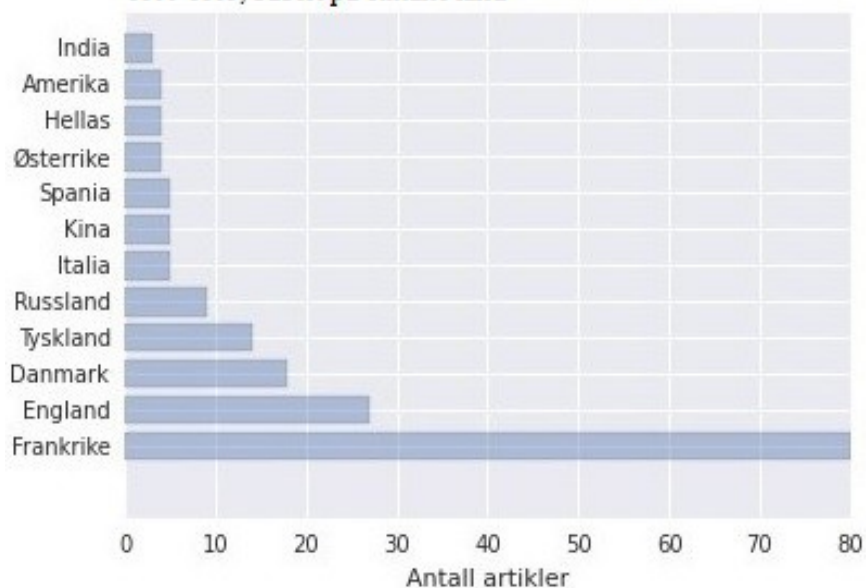
Den Norske grunnloven var sterkt inspirert av samtidens revolusjoner som hadde ført til en bølge av liberale ideer i vesten; men i forhold til selvmord kom tankestrømningene først og fremst fra England og Frankrike.⁸⁵ Etter den franske revolusjonen ble de borgerlige idealene «frihet, likhet og brorskap» en mulighet for borgerklassene i de europeiske landene. Disse idealene skulle føre til maksimal individuell utfoldelse. Individets rettigheter skulle sikres og beskyttes, og idealet var alles frihet. Statsmaktene var til for borgerne, og den enkelte sto ikke i skyldfølelse til andre.⁸⁶ Derfor falt det seg naturlig at samfunnet ville vite mer om hvordan det faktisk sto til i de landene som bygget institusjoner på disse ideene. Om vi ser på statistikken over artikler i norske aviser mellom 1800 og 1865 og hvilke land de skriver om, ser vi et tydelig flertall av artikler om England og spesielt Frankrike.

84 Jan Eivind Myhre, *Norsk Historie 1814-1905*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2012 s.59

85 Jan Eivind Myhre, *Norsk Historie 1814-1905*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2012 s.28

86 Yngve Hammerlin, *Sjølmod og visse livstruende virksomheter i lys av virksomhetsteorien*, mastergradsavhandling i sosiologi, 1985, Universitetet i Oslo, s.29

Tabell 3: Antall selvmordsartikler i avisene i perioden 1800-1865, basert på omtalte land

Tankestrømningene som kom fra Frankrike forandret den Kantiske filosofien og Aquinas tankegang om at borgere sto i et skyldsforhold til staten og statens innbyggere. Dermed forandret dette også synet på selvmorderen; hvert individ sto fritt til å handle ut i fra seg selv, og ikke staten. Dette var et stort skritt mot den humane holdningen vi ser rettet mot selvmorderen på midten av 1800-tallet.

Til tross for dette viser de fleste sakene fra Frankrike en økende bekymring for et umoralsk samfunn, med spillehus, nytelse av alkohol, og et samfunn så vant med selvmord og skandaler at folket har sluttet og bry seg. I 1837 skriver Den Constitusjonelle om hvordan « Selvmord [er] Ubetydelige Artikler i Aviserne» i Paris, mens « et Selvmord, en Ildsvaade eller en Ubetydelig Artikel i Aviserne gjør Epoche og spoger endnu lang Tid efter i gamle Jomfruers og talelystne Matroners Hiærner [...] i vort alvorlige Norden». Forklaringen som gis på dette er at « det ene Aar ruller betydningsløst hen som det andet [...]» Mens Paris er vant til å føre et annet liv og trenger mer enn et selvmord for å reagere, da «saadanne Sager forefalde hver Dag»; «Skal Paris rystes, da maa enten Helvedesmaskinen afbrendes, [...] Pistolen rettes mod et kronet Hoved, eller Oprøret fremmede med sit slidne Ansigt og sine nøgne Arme og sine sønderævnede Kleder og opreise Barrikader.»⁸⁷ Dette viser en stor uro for moralen i Frankrike, og med det, en bekymring for de tankestrømningene Norge ble påvirket av.

⁸⁷ Den Constitusjonelle, 1837.03.07, s.1-2, <http://www.bokhylla.no>, 01.09.2014

Ian Hacking skriver i sin bok *The Taming of Chance*, at tallene som ble publisert var en moralsk indikasjon på livskvaliteten i et land.⁸⁸ Som man kan se på tabellen under var selvmords-dommer i Norge underrepresentert i de publiserte artiklene, og hovedvekten lå på Frankrike. [kilder: Vedlegg 1] Man trenger bare kaste et kort blikk på tabellen for å forstå hvorfor;

Tabell 5: Selvmordsstatistikk i avisene, 1816-1844

	Norge	Sverige	Frankrike	Russland	Paris	London
1816					141	35
1818					365	
1823					370	82
1826	16				511	
1827			1542			
1828			1751			
1829			1901			
1831				1104		
1832			2156			
1835			1835/1827		229	
1837	180	175	2443			
1839			2747			
1840			2752			
1841			2814			
1844			3040			

Mens Norge rapporterte 180 selvmord-saker ført for domstolene i 1837, var de offisielle tallene for Sverige 175 (selv om det kommenteres på at dette neppe var det fulle antallet). Frankrike viste 2443 selvmord det samme året.

Minnesmerket på plassen Vendome i Paris ble stengt i 1816 fordi så mange mennesker tok sitt eget liv her.⁸⁹ Om vi refererer til tabellen over, ser vi at det var 141 selvmord i byen dette året. Selv om minnesmerket nok ikke var plassen for alle tilfellene er det en bemerkelsesverdig avgjørelse som ble tatt av styresmaktene, og det viser hvordan statlig inngrep ble brukt mot et økende problem. Tre år senere rapporterer Morgenbladet årsakene til 53 av de 365 selvmordene i Paris, 1818: «Kjedsommelighed til Livet, som en Følge af huuslig Ærgrelse, fortredelig Stilling, skuffet Tilbøielighed: Resten har aflivet sig formedelst uordentlig Huusholdning, slet Opførsel, Spil og Liderlighed.»⁹⁰ Disse forklaringene av selvmord kan sees igjen i Sundt, Falret og Durkheims årsaksmodeller (se

⁸⁸ Ian Hacking, *The Taming of Cance*, Cambridge University Press, New York, 1990, s.64

⁸⁹ *Den Norske Rigstidende*, 1816.11.27, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

⁹⁰ *Morgenbladet*, 1819.08.24, s.4, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

kapittel 5).

Tallene over viste dog ikke realiteten når det kom en korrekt fremstilling av nasjonenes tilstand da de kun publiserte rene tall, i stedet for antall selvmord i forhold til innbyggertall. Min mening er at disse tallene ble publisert som et slags bevis på at Norge lå godt an i et europeisk perspektiv.

Eilert Sundt var en av de som skrev om de mange selvmord i Frankrike i sin avhandling *Om dødeligheten i Norge* fra 1855. Han reflekterte rundt kulturen for å se hvilken innvirkning dette kunne ha på selvmord, og viste til en statistikk over de forskjellige europeiske landenes selvmordsrate. Sundts tabell viste hvordan selvmordsraten lå for hver 100.000 innbygger⁹¹:

Tabell 6: Selvmordsrate per. 100.000 innbygger i europeiske land		
Irland	1831-41	1 ⁰
Lombardiet	1831-41	1 ⁷
England	1840	5 ⁷
Sverige	1841-50	6 ⁷
Frankrike	1835-43	7 ⁹
Preussen	1835-41	10 ²
Norge	1841-50	10 ⁸
Danmark	1845-49	23 ¹

Denne tabellen viser graden av avisenes overdrivelse av Frankrike som en umoralsk nasjon, da avisenes tall ikke ble satt i kontekst. Om vi ser på tallene over, kommer det tydelig frem at Norge hadde en høyere selvmordsrate enn Frankrike basert på innbyggertall, selv om avisene ville ha det til at franskmenn var mer disponert for selvmord. Dette viser hvordan tallene presentert i avisene viste et feil bilde til sine lesere.

Etter den franske revolusjonen fjernet det franske samfunnet seg fra kirkelig moral, og begynte i stede å undervise i en mer republikansk moralsk modell på skolene og ellers i samfunnet.⁹² Vitenskap og filosofi overtok erstattet på den måten religion. Denne formen for radikalisme ble slått hardt ned på i mange sirkler i de europeiske landene, til de grader at det ble etablert egne aviser for å underminere denne bevegelsen, blant annet vår egen

91 Eilert Sundt, *Om Dødeligheten i Norge*, 1855, via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 26.04.2015

92 Phyllis Stock-Morton, *Moral Education for a Secular Society: The Development of Morale Laïque in Nineteenth Century France*, State University of New York Press, Albany, 1988, s.7

Drammens Tidende som er meget representert i denne oppgaven. De geistlige slo også hardt imot denne forandringen, og samfunnet generelt virket lite åpne mot radikalismen; vitenskap og religion kunne hjelpes av hverandre. Dette kan være med på å forklare hvorfor Frankrike ble ikonet på moralsk forfall i de norske avisene, og kan igjen være med på å forklare den skjeve fremstillingen av selvmord i avisene i forhold til Frankrike og Norge.

Ved å presentere selvmordsdata i avisene, ble selvmord et tema folk flest leste om, og en del av den offentlige debatten. Artikkene som gjenga et selvmord var ofte en halv side eller lenger, en utrolig lengde, med tanke på at de fleste aviser ikke overskred fire sider.

Gjertsen påpeker at det er tre forhold som går igjen i artiklene i sin studie: flere nordmenn begår selvmord enn tidligere år, innhentede uttalelser fra fagfolk og konkrete tilfeller, gjerne om det vi i dag ville klassifisert som barn og tenåringer.⁹³ I mine undersøkelser av 1800-tallets aviser, fant jeg kun to saker som omtalte selvmord-tilfeller med unge mennesker. I stedet finner jeg saker som handler om mennesker med en viss status i samfunnet, diskusjoner rundt selvmord, statistikk og gjengivelse av spesielt grusomme hendelser eller selvmord der man ikke kan bestemme hvorfor personen valgte å avslutte sitt eget liv. Jeg kan heller ikke finne spesielt mange saker der man har hentet inn uttalelser fra fagfolk, om vi ser bort i fra diskusjoner rundt rettsmedisin, lovverk og begravelser. Dette viser hvordan selvmordsartiklene utviklet seg etter studiens periode, til tross for en større forståelse for denne typen handling i løpet av 1800-tallet. Denne utviklingen kan henge sammen med skammen vi ser utvikler seg etter medisinenes inntog, og spesielt etter 1865, da medisinen virkelig slo rot i det vestlige samfunnet.

93 Finn Gjertsen, *Selv mord i Norge*, Hovedoppgave i Sosiologi, Universitetet i Oslo, 1987, s.18

Kapittel 6: Selvmord og samfunn

De samfunnsmessige forklaringene i henhold til samtidige årsaksforklaringer av selvmord. Sundt mente at økningen av selvmord før 1850 kunne forklares ut i fra det nye samfunnet som utviklet seg på 1800-tallet, og la frem mange av de samme teoriene som Durkheim senere skulle forklare. Jean Pierre Falret forklarte selvmord ut i fra medisinske teorier der psykiatri lå til grunn. Sundt la også frem teorien om dominoeffekten et selvmord kunne ha. Smitteeffekten ved selvmord var kjent for 1800-tallets befolkning etter selvmordsbølgen som skylte over Europa etter utgivelsen av Goethes *Unge Werthers Lidelser*. Teorien om smittefare ved selvmord er i dag et veldokumentert og akseptert fenomen. Sundt påpeker også *menneskeligheten* ved et selvmord. I følge Sundt var selvmord et fenomen som alltid ville være til stede i alle typer samfunn, og dermed en del av folkekarakteren. Han mente det var samfunnets ansvar å hjelpe syke individer tilbake på rett sti. Da de medisinske forklaringene slo fast at selvmord var en sinnssykdom fikk denne menneskeligheten en ny betydning, ved at det var sykdommens feil og dermed noe som hørte under statens ansvarsområde. Denne menneskeligheten var vanskelig å akseptere for visse grupper av samfunnet, og kapittelet vil gå nærmere inn på disse motsetningene.

6.1 1800-tallets forklaringsmodeller

Eilert Sundt var en av grunnleggerne av sosiologi i Norge, men han anså aldri sitt eget arbeide som sosiologi da det begrepet så vidt var oppfunnet av Comte; ifølge Sundt selv drev han med «demologi» - læren om folket. Han forklarte allmuens liv og levekår til de dannede klassene i samfunnet, finansiert av statlige stipend. Til tross for dette var hans studier utrolig nyanserte, og ga forklaringer basert på hva han så, heller enn forutinntatthet basert på holdningene som rådet i samfunnet. På denne måten bidro han til å forandre samfunnets forestillinger rundt omstridte temaer slik som selvmord.

Sundt skrev med en blanding av nasjonalromantisk kulturforskning, kristendom, naturvitenskap og samfunnsforskning, bevæpnet med statistikk og grundige observasjoner. Dette var en særegen og unik fremgangsmåte som kjennetegnet ham og hans verker.⁹⁴ Det skulle imidlertid gå 75 år fra Sundts forskning til sosiologi ble et fag ved universitetene i

⁹⁴ Andreas Hompland, Eilert Sundt, Om giftermål i Norge. Om sædelighets-tilstanden i Norge, *Sosiolognytt*, 2-2010, Norsk sosiologforening, http://www.sosiologforeningen.no/wiki/lib/exe/fetch.php/sosiolognytt/sosiolognytt_nr2_2010.pdf, 26.04.2015, s.18

Norge.

Sundt var utdannet lutheransk prest, og denne utdannelsen kan sees i hans publiserte verk fordi han i stor grad refererte til kristen lære. Han var imidlertid såpass nyansert at han så på sine studier fra flere vinkler, og brukte sammenhengen mellom hvilke kår menneskene levde under og synet de hadde på samfunnet, som grunnlag for sine konklusjoner.

I kapittel 15 'Om voldsomme dødsfall' i avhandlingen *Om dødeligheden i Norge* fra 1855, åpner Sundt opp for en mer nyansert og forståelsesfull vinkling enn man ser i andre verk fra denne tiden. Sundt argumenterer at selv om døden og mennesker er underlagt Gud, så har det menneskelige samfunnet og menneskets natur en stor innflytelse på hvordan man lever, tenker og handler.

«De væsentlige sætninger i denne afhandling hvile alle på den grundtanke, at der er en vis regelmæssighed i den måde, hvorpå døden fuldfører sit værk. Denne tanke stemmer på det beste overens med den troende anskuelse, at der er en Gud, som styrer de menneskelige ting, at Guds rige er et ordenens og harmoniens rige, og at døden er Herrens tjenende engel. Når vi imidlertid betragte tingene enkeltvis, således som vi almindelig gjøre i det daglige liv, så oppfatte vi ikke så let denne orden og harmoni; ustadighed og tilfældighed synes os da at være menneskelivets lod og mærke. Talen om en sådan regelmæssighed i menneskeslægtens liv og død vil derfor rimeligvis for mange have været fremmed og underlig.»⁹⁵

Sundt slår fast at «Selvmordets gåde er ikke forklaret med [...] at det er en syndig gjerning»,⁹⁶ og går over til å se på hvilke faktorer som ligger til grunn for et selvmord. Han kommer frem til at selvmord i større eller mindre grad stammer fra «en tilstand av vildelse, hvor det ikke lenger er tilregnelighet», samt næringssorger, kjærlighetssorg, selvbebreidelse og sykdom.⁹⁷ Dette er de samme årsakene som blir lagt til grunn for de fleste selvmord omtalt i avisene på denne tiden. Årsaken til de selvmord som blir begått legger han i det hele til «nutidens fremadskridende civilisation».⁹⁸ Sundt forklarte selvmord som et

95 Eilert Sundt, *Om dødeligheden i Norge*, punkt 120, kap.15 via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 11.02.2015

96 Eilert Sundt, *Om dødeligheden i Norge*, punkt 138, kap.15 via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 11.02.2015

97 Eilert Sundt, *Om dødeligheden i Norge*, punkt 138, kap.15 via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 11.02.2015

98 Eilert Sundt, *Om dødeligheden i Norge*, punkt 139, kap.15 via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 11.02.2015

samfunnsmessig fenomen, og lanserte mange av de teoriene Durkheim senere publiserte på slutten av 1800-tallet.

Jean-Pierre Falret var en fransk psykiater og elev av Esquirol, som så på de sosiale forholdene som ledet til selvmord. Fordi han var av den medisinske skole, var hans årsaker sterkt knyttet til datidens psykologiske og psykiatriske forklaringer. Han var overbevist om at selvmord var en direkte følge av galskap, og at det stammet fra hjernen sammen hypokondri. Falrets liste over årsaker ble publisert i 1822, 33 år før Sundts avhandling. Han mente at arv, temperament, alder og kjønn spilte en stor rolle for et individs selvmord. En slik handling hang også sammen med personens utdannelse, hvor mange noveller individet leste og individets preferanser innenfor musikk og teater. På lik linje som Sundt så han også på forholdet mellom klima og årstid (se kapittel tre). Fordi han var av den medisinske skole var faktorer som masturbasjon og latskap også en del av hans årsaksforklaringer. Han mente også at lidenskap, kjærlighet, anger, huslige problemer, knuste drømmer, stolthet og ydmykelse var sterke faktorer. Falret mente at alkohol var en indirekte årsak. Som vist i kapittel syv, var overmåtelig bruk av alkohol sett som en direkte årsak til at mennesker tok selvmord i Norge i lovgivning og aviser. Direkte årsaker var, i følge Falret, blant annet regjeringer, sivilisasjonen, religiøs tro, sekret og offentlig moral.⁹⁹

Durkheims studie av selvmord (*Le Suicide*) ble publisert i 1897, og viser en klar sammenheng mellom individets selvmordshandling og samfunnet individet levde i. Han presenterte en dualistisk teori som forklares ut i fra samfunn så vel som sinnssykdom, og vi kjenner igjen klassifiseringene hans både fra Sundt og Falret. Durkheims teori blir fremdeles sett på som en av de beste forklaringene på selvmord i dag.

Durkheims kategorier av selvmord er tredelt; det egoistiske, det altruiske og det anomiske. I den første kategorien, det egoistiske, er individets manglende integrering i familien, det religiøse og politiske samfunnet den utløsende faktoren til selvmord. I det altruiske selvmordet har individet for sterke bånd til samfunnet, og personens livsgrunnlag ligger utenfor hans eller hennes kontroll. Det anomiske selvmordet forklarer en persons selvmord ut i fra ytre påvirkning; uventede situasjoner, opp- og nedgangstider og situasjoner der et individ vil føle seg presset.¹⁰⁰ Durkheim mente også at lukkede samfunn (ofte religiøse) var en beskyttende faktor mot selvmord.

99 Ian Hacking, *The Taming of Chance*, Cambridge University Press, New York, 1990, s.67-68

100 Odd Ramsøy, *Durkheim og andre om selvmord og sosial struktur*, Stensilserie, Oslo, 1957, s.9 og 18

I tillegg til dette legger Durkheim frem en teori om tre psykologiske mennesketyper, og setter de i sammenheng med de forskjellige selvmordskategoriene:

«1) tilbøyeligheten til *egoistisk* selvmord fremtrer psykologisk som tungsinn, innadventhet, overhåndtagende grubling og drømmerier; 2) tilbøyeligheten til *altruisk* selvmord fremtrer psykologisk som overdreven besluttosomhet, tapperhet og (stoisk) ro og pliktfølelse, mens 3) tilbøyeligheten til *anomisk* selvmord fremtrer psykologisk som utilfredstilt begjær, utmattet higen, nag og skuffelse over tilværelsen i sin alminnelighet eller over ett eller flere enkeltmennesker.»¹⁰¹

En av sosialantropologiens fedre,¹⁰² Bronislaw Malinowski, fant gjennom sine studier av folkeslag i stillehavet at selvmord ble «et middel mot uønskede handlinger.»¹⁰³ Selv om hans studier er senere enn oppgavens periode, ser Malinowskis teori i de studerte avisene da flere selvmord er forklart med at personen var redd straff for tidligere utførte handlinger, eller at handlingen er satt i forbindelse med noe straffbart. I 1831 skrev Morgenbladet om slaveene ved Akershus festning: «Slaver, der meget naturligt benyttede sig af den uordentlige Bevogtning for at gjenvinde den dyrebare Frihed, [gjennom] [...] Selvmord.»¹⁰⁴ Den Constitusjonelle skrev noen år senere om hvordan «To af de Domfældte [ved det Franske kammer] havde taget Livet af sig,»¹⁰⁵ og hvordan den

«unaturlige Straf i moralsk Henseende er ødelæggende, [og hvordan det ga] Anledning til en overordentlig Mængde Selvmord og Attentater derpaa. Af de 7- Inspectionsberetninger for 1836 — 1842 fremlyser det, at i det første Aar er intet Selvmord begaaet, i det andet 1 Selvmord og 2 Forsøg derpaa, i det tredie 4 Selvmord og 6 Attentater, i det fjerde 6 Selvmord og 17 Attentater, i det femte 2 Selvmord og 16 Attentater, i det sjette 4 Selvmord og 8 Attentater; i det syvende 7 Selvmord og 28 Attentater»¹⁰⁶ ved Bods-fængselet i Philadelphia.

Det finnes flere eksempler gjengitt i avisene der selvmord blir et individs «løsning» samsvarer med de ovennevnte problemene. Morgenbladet gjenga et «redsomt» selvmord fra

101 Etter Dag Østerberg, *Introduksjon, i Emile Durkheim, Selvmordet*, Gyldendal Norsk Forlag AS, Dimograf (Polen), 2001, s.9

102 NNDB- Tracking the entire world, Solyent Communications, 2014, <http://www.nndb.com/people/320/000099023/>

103 Finn Gjertsen, *Selvmord i Norge*, Hovedoppgave i Sosiologi, Universitetet i Oslo, 1987, s.11

104 *Morgenbladet*, 1831.10.18, s.3

105 *Den Constitusjonelle*, 1842.06.06, s.4

106 *Den Constitusjonelle*, 1842.12.25, s.2

Østerrike, der en familie hadde levd i stor nød over en lengre periode. Familien besto av seks medlemmer som i lang tid hadde måttet livnære seg av uærlige handlinger. Da foreldrene var ute for å «erhverve noe» slo den eldste sønnen på 17 år ihjel det yngste barnet på 3; moren og 17åringen skal så ha fortært barnet. Moren tok senere sit eget liv med «en Hammer drevet Som lodret ned i Hovedet.»¹⁰⁷ Dette er ett av to selvmord gjengitt i avisene som spesifikt nevner unge mennesker, noe som viser hvordan selvmordsartiklene utviklet seg etter 1865, hvis vi tar i betraktning Gjertsens påstand om at selvmordssaker med yngre mennesker var prominente i avisene. I Christiania begikk en snekkersvend ved navn Schioffsky selvmord etter drapet på sin kone «paa Grund af Vanvid» da han var på permisjon fra «Indretningen for Sindssvage paa Mangelsgaarden».¹⁰⁸ Senere samme år tok en ung greve livet sitt etter hans forlovede konverterte til jødedommen.¹⁰⁹ I Hannover tok en mann selvmord etter at det ble oppdaget at han underslo penger fra «de bedste Familier» i Hannover.¹¹⁰ Selvmordene ovenfor fyller Durkheims krav til anomiske og egoistiske selvmord, og viser hvordan de ovenfor diskuterte teoretiske forklaringer svarte til rapporterte selvmord i Europa.

6.2 Dominoeffekten

Sundt mente at selvmord kunne ha en slags dominoeffekt. Han brukte et eksempel fra Trondhjems stifts præstegjælde som han daterer «for nogle år siden», der et selvmord tok plass ved henging. Allmuen hadde en oppfattelse av at når noen døde ved kvelning, så slapp ikke ånden eller sjelen ut av magen. Dermed ville ånden/sjelen råtne med legemet, og være fordømt til et evig liv i pinsel. Dette førte til at flere som fryktet for sin sjel, uansett hvilket grunnlag denne frykten var basert på, endte sitt liv ved henging og skapte noe Sundt forklarte som en «selvmords-epidemi»; tilbøyeligheten til selvmord grep om seg som en smittsom sykdom, uten noen spesiell forklaring.¹¹¹

Denne smitteeffekten er i dag et veldokumentert og allment akseptert fenomen, da den mentale smitten kan dokumenteres med økningen av en spesiell type selvmord etter omtale av denne. Ifølge Verdens Helseorganisasjon er det gjort over 50 undersøkelser rundt

107 *Morgenbladet*, 22.03.1847, s.2

108 *Den Constitusjonelle*, 05.05.1842, s.3

109 *Morgenbladet*, 18.12.1842, s.2

110 *Morgenbladet*, 09.05.1847, s.3

111 Eilert Sundt, *Om Dødeligheten i Norge*, 1855, via

http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 26.04.2015

medienes omtale av selvmord i dag og imitasjonsfaren denne omtalen kan ha. Disse studiene kommer til en todelt konklusjon; den første er at gjentatte store oppslag på sentrale plasser, med tydelig sensasjonspreg, gir en økning av selvmord. Den andre er at en ansvarlig omtale øker kunnskapen om selvmord, og bidrar til at mennesker som vurderer selvmord søker hjelp.¹¹²

Det vestlige samfunn har vært klar over dominoeffekten ved et selvmord siden Johann Wolfgang Goethe ga ut romanen *Den unge Werthers lidelser* i 1774. Denne boken er en av verdens mest berømte kjærlighetsromaner, og skapte en bølge av selvmord etter dens utgivelse. I boken skyter Werther seg selv da han ikke kan få sin utkårede. Fortvilede og ustabile mennesker identifiserte seg med Werthers sjebne, og kopierte hans dødsfall; mange av disse ble funnet med boken ved sin side.¹¹³ Etter den franske revolusjonen var desillusjon og melankoli et veletablert fenomen i de høyeste klassene i Europa, og *Den unge Werthers lidelser* ble et bilde på dette.¹¹⁴

Tallene fra Statistisk Sentralbyrå om selvmord i Norge viser en nedgang fra 1856.

Årstall	Antall selvmord oppgitt av SSB ¹¹⁵
1826-30	88
1831-35	113
1836-40	132
1841-1845	138
1846-1850	150
1851-1855	154
1856-1860	145
1861-1865	141

Finn Gjertsen opererer med tall basert på antall selvmord per 100.000 innbygger i Norge, og viser den samme nedgangen i selvmord, dog fra 1850, og ikke 1856 slik som de offisielle tallene:

112 World Health Organization, International Association for Suicide Prevention, *Hvordan forebygge selvmord, En veileder for mediefolk*, 07.05.2015, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43954/9/9789241597074_nor.pdf?ua=1 s.4

113 Kjetil Johansen, *Papagenoeffekten*, Aftenposten Innsikt, <http://www.aftenposteninnsikt.no/10-november-2012/papagenoeffekten>, 23.04.2015

114 Yngve Hammerlin, *Sjølvmord og visse livstruende virksomheter i lys av virksomhetsteorien*, Magistergradsavhandling i sosiologi, 1985, s.27

115 Statistisk Sentralbyrå, *Selvord, etter kjønn. 1826-1995*, <http://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-030110-112.html>, 08.04.2015

**Indextall for selvmordshyppigheten i Norge, 1826 – 1865
per 100.000 innbygger*¹¹⁶**

1826-30	100
1831-35	121
1836-40	135
1841-1845	134
1846-1850	138
1851-1855	134
1856-1860	118
1861-1865	106

*Gjertsens statistikk er vist grafisk over en lenger periode

Nedgangen vi ser fra 1850 er det samme tiåret man kan se en større forståelse for selvmord i avisene. Artikkene gir en mer nøytral gjengivelse av hendelsene med vitenskaplig rot i rettsmedisin, samt en større forståelse for selvmorderen. Blandingen av forståelse og nøytrale gjengivelser kan da, i følge nyere forskning, ha hatt en innvirkning på selvmordsratene og det moralske stigmaet på slutten av 1800-tallet.

6.3 Det menneskelige og umenneskelige selvmord

Sundt mente at samfunnet, på lik linje med individet, hadde et ansvar for at slike ting ikke skulle kunne skje:

«... hvor ansvarlighed er tilstede, der hviler den ikke alene på den enkelte, som gjorde det, der ikke skulde været gjort, men også på samfundet, som ikke tilstrækkelig havde gjort det, som skulde været gjort - samfundet, som skulde have omgivet ham med lutter gode og opmuntrende eksempler, som skulde have understøttet hans svage sind med råd og formaning, som med ufortrøden kjærlighed og utrættet tro skulde have hjulpet ham at skride imod fristelsen med Guds ords skjold, som trofast skulde have været om ham med sine forbønner.»¹¹⁷

Sundts forståelse for selvmord er påfallende, og denne menneskeligheten er noe Sundt refererer til i store deler av sin avhandling. I sine tanker rundt valg av «aflivelses-måden» i forskjellige europeiske land konkluderer han med at forskjellene koker ned til «folke- karakteren» uten at han kan peke på hva denne folkekarakteren faktisk er, og refererer til

¹¹⁶ Finn Gjertsen, *Selv mord i Norge*, Hovedoppgave i Sosiologi, Universitetet i Oslo, 1987, s.101

¹¹⁷Eilert Sundt, *Om dødeligheten i Norge*, punkt 148, kap.15 via

http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 11.02.2015

den som « en af verdenshistoriens gåder.»¹¹⁸

I likhet med «statistikk-jegerne» mente Sundt at en større bevissthet og mer informasjon ville kunne hjelpe samfunnet med å stoppe den økende mengden selvmord:

«I denne bog har jeg oftere gjort opmærksom på, hvorledes vindskebelighed og klogskab kan på mange måder forbedre et folks kår og derved formindske dødeligheden i landet.¹¹⁹ [...] For menneske-vennen, for dem, som have at styre og råde i den enkelte by eller bygd for regjeringen i landet, er det derfor af vigtighed at kjende den inden samfundet herskende dødelighed. Sådant kundskab skal i almindelighed opmuntre og i mange tilfælde veilede den offentlige og private stræben for almen-vellets befordring.»¹²⁰

Sundt oppmuntret med dette til innføring av statlige inngrep i form av opplysning og større forståelse, slik at man kunne forhindre at selvmordsraten på nytt ville stige. Gjennom Malinowskis forskning og norske artikler kan vi se den *menneskelige* handlingen et selvmord er: både som hvordan visse ting får noen mennesker til å handle på samme måte, til tross for forskjeller i kultur, århundre og levestandard, og som forståelsen rundt selvmord.

Denne menneskeligheten ser vi i økende omfang etter medisinsens inntog, da selvmord ble klassifisert som en sinnssykdom. På denne måten ble selvmord forklart ved at det ikke var individets feil, men sykdommens. Ved å begrunne denne typen handlinger med medisinske ideer, kunne man begrunne den folkekarakteren Sundt refererte til; det var fremdeles en av «verdenshistoriens gåder», men denne gåten var det nå mulig å løse. Det var nå også mulig å forklare hva denne sykdommen kom fra, og dermed også påbringe skam til den syke i form av nye stigmaer.

Ved studier av lovverk, avisartikler og samtidige utgivelser finner jeg at dette menneskelige var vanskelig å akseptere for samfunnet på begynnelsen av 1800-tallet. Fordømmelsen og avskyen man kan se ved måten selvmord ble omtalt på, viser hvordan selvmord ofte ble sett på som en *umenneskelig* handling. Det er ikke før rundt midten av århundret vi ser en større aksept for en slik gjerning. Sundts ikke-dømmende holdning er et

118 Eilert Sundt, *Om dødeligheden i Norge*, punkt 146, kap.15 via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 11.02.2015

119 Eilert Sundt, *Om dødeligheden i Norge*, punkt 149, kap.15 via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 11.02.2015

120 Eilert Sundt, *Om dødeligheden i Norge*, punkt 6, kap.1 via http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15, 11.02.2015

godt eksempel på dette.

Sundt forsøkte å forklare hvorfor deler av samfunnet reagerte på slike dødsfall:

«Så hyppigt læses sådanne beretninger, at sindet ikke altid er imodtageligt for den følelse, som de skulde fremkalde hos os, følelsen af deltagelse for og medliden med vore af døden overraskede medmennesker. Istedet derfor opvækkes ofte en følelse af pinlig angst; vi synes at se for vore øine eksempler på, hvorledes det svage menneske-liv er udsat for tilfældighedens spil; det er, som om disse eksempler ville bestyrke os i den altfor naturlige, men mistroiske mening, der snarere tror på den blinde skjæbnes end på den seende Guds herredømme.»¹²¹

Dette kan også sees på måten selvmord blir omtalt på begynnelsen av århundret, ved at selvmord er en avskyelig handling, og at selvmorderen er dømt til et liv i evig pinsel, utestengt fra Guds rike. Her kan vi igjen se hvordan tankestrømningene fra de tidlige kirke-konsilenes bestemmelser og filosofene henger igjen i deler av samfunnet, og da spesielt avholdsgruppene som baserte sine holdninger på kristen lære. Selvmorderen var en ukristelig person som ikke hadde nok tiltro til Guds plan. Dette var en holdning de gjentatte ganger ga uttrykk for i avisene og sine tidsskrifter.

121 Eilert Sundt, *Om Dødeligheden i Norge – Bidrag til Kundskab om Folkets Kaar*,
http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15

Kapittel 7: Samfunn og Galskap

Humane tanker forandret det Norske sinnssykevesenet og reformerte behandlingen av sinnslidende mennesker. Ettersom Esquirol klassifiserte selvmorderen som gal i 1815, påvirket denne forandringen synet på selvmord i stor grad. Engelske teorier om behandling inspirerte Norge til den grad at Sindssygeloven av 1848 baserte store deler av lovverket på deres behandlingsmetoder. Biskop Johan Nordahl Brun mente i 1781 at det eksisterende dårevesenet ødela all fornuft, og at det kun fremmet det dyriske i pasienten. Han mente at de fleste selvmord grunnet i mangel av ordentlig tilsyn. Kapitlet vil vise hvordan ønsket om nye behandlingsinstitusjoner skapte debatt i samfunnet, og spesielt i forhold til bruken av eneceller da dette økte antallet selvmord. Ønsket om å skåne disse menneskene fra en slik skjebne viser hvordan forståelsen spredte seg i det Norske samfunnet. Jeg vil så gå over til å belyse legenes nye posisjon i samfunnet og hvordan legenes teorier ikke nødvendigvis speilet samfunnets holdninger, der gammel overtro sto sterkt. De nye klassifikasjonene av sykdommer og sjelelige lidelser førte til at de gale ble satt utenfor som et resultat av nasjonaliseringsprosessen. Til tross for spredningen av humanismen, var deler av samfunnet ofte svært fordømmende i forhold til selvmord.

7.1 Den religiøse behandlingen, en kort innføring

Raseri og Sinne var betegnelsene som ble brukt da de delte inn i kategorier på sinnssykdom ved tellingen av de sinnssyke i 1845 og 1855,¹²² samt Sindssygeloven av 1848. Her kan vi igjen se tankestrømningene fra Christian Vs lov av 1687. Rasjonell tankegang og opplysningstiden førte til at den medisinske tankegangen gradvis slo rot i samfunnet, og viser hvor lite klassifikasjonene forandret seg i løpet av disse 167 årene.

En ting som forandret seg drastisk, ikke bare i Norge men i Europa, var behandlingen av «dårene», en betegnelse satt på mennesker med mentale lidelser. De gale hadde fra middelalderen blitt sett på som personer under innflytelse av onde makter, og sykdommen var ofte et tegn på straff fra Gud med grunnlag i synd. Dette ser vi også i datidens lovverk og filosofi (se kap to og tre).

Einar Kringlen påpeker at vi vet lite om hvordan de gale ble behandlet i Norge under

¹²² Ludvig Wilhelm Dahl, *Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge*, Kessinger Legacy Reprints, Christiania, 1859, s.4

middelalderen, men konkluderer med at de fleste ble tatt vare på av familien, «og ikke sjeldent [...] behandlet som dyr.» Magnus Lagabøttes lov fra 1276 ble det bestemt at gårder eller distrikt skulle ta hånd om de sinnssyke etter tur, og sørge for mat og husly til de som led under galskapen. Fra 1500 ble de sperret inne i små avlukker på gårdene i såkalte dårekister. Disse ble avløst av de såkalte dollhusene på 1700-tallet.

Under medikaliseringen av sinnssykepleien i Norge ble dårevesenet satt under angrep. Dårehus eller dollhus var uttrykk brukt om de mange hospitalavdeligene for sinnssyke som ble etablert rundt i Europa fra 1300 tallet, for å ta hånd om de som falt utenfor samfunnets normer. På Oslo Hospital, et dollhus etablert i 1538 ved kongelig reskript, ble det bestemt at bare kristelige og ærlige folk skulle mottas.¹²³ I 1737 kom det nye regler som sa at pasientene skulle være gamle og syke, vanføre, blinde og fattige, som hadde vært skikkelige og gudsfryktige folk. På slutten av 1700 endret dette seg, og Oslo Hospital ble et hjem for fattige «sjuke og såre.» Anstalten hadde da 16 plasser til disse pasientene.¹²⁴

Einar Kringlen beskriver denne typen anstalter med at de ikke var sykehus, men institusjoner samfunnet mest sannsynlig brukte for å fjerne uønskede mennesker fra offentligheten. Disse behandlingsstedene ble heller ikke administrert av leger.¹²⁵ På denne tiden var det kirken og prester som sto for behandlingen av de syke. Dette kan forklares med at Guds menn som regel var de eneste lesekyndige i et bygdesamfunn, og de nøt stor respekt fra sine sognebarn.¹²⁶ De kristne hadde også en moralsk obligasjon til å hjelpe de svake i samfunnet på lik linje med Jesu virke. Rundt 1800 var det rundt 100 innlagte individer på disse dollhusene., og disse menneskene ble tatt hånd om på samme måte som de som falt under fattigvesenet inn på 1800-tallet.¹²⁷

7.2 Ønsket om medisinske behandlingsinstitusjoner

Biskop Johan Nordahl Brun hevdet at dårevesenet ødela all fornuft, og at det kun fremmet det dyriske hos pasienten. I sin tale i Bergen 9. mai 1781 om skadevirkningen av dårevesenet, mente Brun at man måtte skape en ny organisasjon ledet av leger.

«Jeg Ønskede er ny og særskilt Stiftelse for vankelmodige, naar de tillige var

123 Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.26

124 Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.27

125 Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.23

126 Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.34

127 Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.19

yderlig fattige. [...] saadanne, som er misfornøide med ingen ting saa meget, som med sig selv og deres eget Forhold, som frykter alt og haaber intet, som forsømmer sit Livs Vederkvælgelse og Vedligeholdelse og, hvilket er den grueligste Høide af det onde, pønser paa at forkorte det. [...] Alle selvmord i Bergen, siden jeg er kommen her, er skede i Mangel av Tilsyn, og Tilsyn har som oftest manglet, fordi Armod ikke tillod have det.»¹²⁸

Bruns tale viser hvor lite behandlingen var tilpasset suicidale pasienter på slutten av 1700-tallet. Dette kan tilskrives de religiøse idestrømningene som sa at alle selvmordere og sinnssyke var syndere som ikke tilhørte guds rike. Han var også en av de første som adresserte problemet i Norge og talen ble holdt en måned før Høegh-Guldbergs dekret om å hjelpe selvmordere ble utstedt. Dette viser hvordan den humane tankegangen hadde begynt å slå rot i samfunnet. Deres filosofi om en bedre, mer human behandling av selvmordskandidater og sinnssyke var et av startskuddene i den norske sinnssykereformasjonen. Det skulle imidlertid gå 74 år før Norge fikk den type behandlingshjem Brun etterlyste.

Frederik Holst var en av de største reformatorene i Norge innenfor behandlingen av sinnssyke. Hans ideer om sinnssykepleie var basert på den humane tankebølgen som skylte over Europa. På lik linje med Brun mente Holst at behandlingen av se sinnssyke var for inhuman i Norge. Han kritiserte blant annet Christiania Dollhus i 1820 for dets forferdelige forhold, og 5 år etter hans kritikk ble dette stedet sett på som utilfredsstillende. Det hadde da kun vært operativt i 47 år. Holst ville ha nye anstalter der man hadde bedre menneskelige forhold og mer frihet, selv om kontrollen skulle opprettholdes. De nye asylene skulle helst, i følge Holst, bygges som en panoptisk konstruksjon.¹²⁹

Denne typen konstruksjon kommer fra et utkast engelskmannen Jeremy Bentham laget til et fengselsbygg kalt Panopticon. Ideen var enkel: fangene skulle plasseres i eneceller, åpne for innsyn fra et sentralt punkt. På denne måten kunne de holdes samlet som en gruppe, samtidig som man holdt dem adskilt fra hverandre.¹³⁰ Det betød at disse

anstaltene trengte færre leger og pleiere for å holde oppsyn med pasientene, grunnet god

128 Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.36

129 Ø. Larsen, Frederik Holst og Fengslene, *Tidsskrift for Den norske Legeforening*, Nr. 30 – 10. desember 2001, 2001;121:3556 – 60, <http://tidsskriftet.no/article/462264/>, 28.01.2015

130 Hans Petter Ulleberg, *Arkitektur som makt – skolebygget som disiplinerende materiell*, NTNU, Fakultetet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Pedagogisk institutt, 22.10.2002, <http://www.sv.ntnu.no/ped/hans.petter.ulleberg/Foucault.htm>, 08.04.2015

oversikt der avdelinger kunne stenges av på kort tid. En av grunnene til at Holst ønsket slike konstruksjoner var det økonomiske aspektet. Færre pleiere og leger ville si færre utgifter, men denne typen behandlingssted var ikke nødvendigvis et fremskritt for pasientene.

Avisene viser en økt interesse av panoptiske konstruksjoner og fengselssystem med eneceller i avisene i årene før Gaustad ble oppført i 1855. Denne fokusen var dog ikke positiv, og eneceller og ensomhet som fulgte bruken av disse, sto i fokus. Morgenbladet skrev i 1842 om Spindelhuset i Cambridge, England som hadde to eneceller. Fangevokteren var redd for å plassere kvinner i disse enecellene i mer enn et døgn, i frykt for at de skulle ta sine liv da to allerede hadde forsøkt å kvele seg. Det skrives videre at «Fra de forskjellige Fængsler finde vi at ikke mindre end nitten Personer, som ere blevne indsatte i eensom Celle, have begaaet Selvmord, og at 69 andre under samme Forhold have gjort Forsøg paa at forkorte sine Dage, men ere blevne frelste derfra ved Fangevogternes Opmærksomhed og Lægernes Mellemkomst. [...] Vi tro herved at have fremlagt tilstrækkelige Vidnesbyrd for at vise, at det Experiment, [toryregjeringen] holder paa at gjøre paa Menneskeliv, er en Skam for Regjeringen og en Fornærmelse mod Nationen.»¹³¹

Året etter skrev samme avis igjen om problemet med eneceller. Artikkelen var et direkte svar til Stafanstalt-Kommisjonen i Norge som ønsket å innføre Philadelphia-Systemet; et system der fangene er låst inne i eneceller. «[...] Philadelphia-Systemet, der medfører Fangens stadige Afsondring fra sine Medfangne, ved Indførselen af ny Strafanstalter her i Riget, er at foretreekke for det auburnske Fængsel, i hvilket Fangerne arbeide sammen om Dagen, dog under den strængeste Taushed, og kun om Natten have deres afsondrede Celler [...]». Forfatteren peker til Berlin, der «stemmer har hevet sig mod Dr. Julius [som] bekjendt er Systemets ivrigste og Mægtigste Talsmand, og hvis autoritet i høj grad har virket ogsaa paa vor Strafanstalt-Kommission. [...]» Forfatteren i Morgenbladet peker videre til hvordan «Tungsind, Fjantethed, Galskab, Selvmord, et ikke ubetydeligt Antals Lod, unaturlige Forbrydelser og andre Følger af total Eensomhed ere Systemets Følgesvende, Menneskehad, Ondskab og Bitterhed sætte sig fast i forhærdede Gemytter.»¹³²

Denne typen argumentasjon fortsatte i de norske avisene med hovedvekt på artikler i Morgenbladet og er et studie i seg selv. Ønsket om å skåne disse menneskene fra en slik skjebne viser hvordan forståelsen spredte seg i det Norske samfunnet, og vi kan konkludere

131 *Morgenbladet*, 1842.12.28, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 16.09.14

132 *Morgenblandet*, 1843.03.06, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 16.09.14

med at forfatterens argumentasjon ble hørt, da denne typen bygg ikke oppført i Norge til tross for Holsts intensjoner.

7.3 Motsetninger mellom den medisinske eliten og allmuen

Skiftet fra religiøs til medisinsk behandling i Europa og Norge kan først og fremst tilskrives Jean Etienne Dominique Esquirol (1772-1840). Han mente at galskap hørte inn under legenes ansvarsområde, og at selvmord var en type galskap.¹³³ Etterhvert som Esquirols teori fikk feste i det vestlige samfunnet, ble derfor galskap og selvmord medikalisert, både teoretisk og praktisk. Dette viser hvordan de medisinske tankestrømninger påvirket både behandling av de mentalt syke og holdninger til disse individene og deres handlinger.

Selv om den medisinske eliten mente at alle sykdommer var av legemlig opprinnelse, vil ikke det si at allmuen var av samme oppfatning. Denne overtroen kan sees ved blant annet Sundts gjengivelse av selvmord i (se kapittel fem) og Berglege Otto Christian Stengels notater. Han skrev om en familie i Røros som på 1820-tallet sendte vekk den yngste datteren da hun fikk svekket syn og epileptiske anfall som «sløvedes de intellectuelle Evner» etter fylte 6 år, i «den tro at sykdommen kunne være «satt på» av de underjordiske». Stengel noterte videre at «den Omstændighed, at et Par Folk, som boe i Nærheden af disse her omtalte, have sunde og raske Børn, at bevise, at Stedet ingen Indflydelse har havt paa disse Ulykkelige».¹³⁴ Epilepsi var på denne tiden ansett som en sinnslidelse. Kate Gingell viste i sin studie av barn under 16 på Powick Asylum i England at 44% av disse var diagnostisert med Epilepsy.¹³⁵ Mine egne studier av St. Nicholas Hospital viste at ca 36% av de under 18 ble innlagt grunnet samme diagnose.¹³⁶ Selv om denne beretningen ikke omtaler selvmord, viser den at overtroen sto sterkt i samfunnet, mens eliten sverget til vitenskapen og det de anså som faktiske bevis. Dette viser hvordan de øvre klassenes forklaringer på selvmord ikke nødvendigvis påvirket allmuens oppfatning.

Det var først etter den franske revolusjonen, humanismens inntog og Esquirols teori

133 Ian Hacking, *The Taming of Cance*, Cambridge University Press, New York, s.65

134 A. Brean, Beretning om et mærkeligt Sygdomstilfælde – Stengel-Batten-Spielmeyer-Vogts sygdom *Tidsskrift for Den norske Legeforening*, Nr.7 – 1. april 2004, 124:970 – 1 <http://tidsskriftet.no/article/1002342>, 28.01.2015

135 Kate Gingell, 'The Forgotten Children: Children admitted to a county asylum between 1854 and 1900', *Psychiatric Bulletin*, 2001, Vol.25, pp. 433

136 Case books, HO.SN/13/1-2 *Case Book (male and female)*, HO.SN/13/3-11 *Case Book (male)*, HO.SN/13/30-36 *Case Book (female)*, Tyne and Wear Archive, Newcastle Upon Tyne, England

at de gale i økende grad ble sett på som syke mennesker.¹³⁷ Her ser vi tydelig forskjeller i de medisinske sykdomsforklaringene og deler av allmuens oppfatning av fysiske og psykiske lidelser på 1800-tallet. Til tross for den medisinske filosofiens inntog holdt deler av populasjonen fremdeles fast i sin barndomslære. Michel Foucault skrev at overgangen fra middelalderens syn til humanismens tanker rundt sykdom og galskap, var en ny definisjon ut ifra 1800-tallets samfunn;

«[...] the experience of madness was clouded by images of the Fall and the Will of God, of the Beast and the Metamorphosis, and of all the marvelous secrets of Knowledge. In our era, the experience of madness remains silent in the compulsion of a knowledge which, knowing too much about madness, forgets it.»¹³⁸

Han mente med dette at samfunnet var for opptatt med å studere fenomenet, at de glemte hva sinnslidelser faktisk var. Jeg tolker det dit at det de glemte var lidelsene og problemene som fulgte sykdommene.

Jan Eivind Myhre påpeker at nasjonaliseringsprosessen «førte [...] til eit sterkare press på dei som stod utanfor», og henviser til religiøse og etniske grupper.¹³⁹ I denne sammenheng kan man spørre seg om ikke dette presset til å passe inn i den nye staten, også var merkbart for de som sto utenfor, enten av mentale eller sosiale årsaker? Her refererer jeg til de menneskene som gjennom tidene er blitt behandlet annerledes på grunn av «Siælelige lidelser» og holdt utenfor fellesskapet.

Denne utestengelsen kan også sees i måten selvmordere ble omtalt i avisene på 1800-tallet, der språkbruken var svært fordømmende. Det ble blant annet annonsert bøker kalt *Fornøden Advarsel for det fordømmelige Selvmord*.¹⁴⁰ Andre artikler stemplet selvmordere som umoralske mennesker og dårlige kristne. De ble utstøtt på grunnlag av å ødelegge skaperverket og Guds hensikt. Å bli stemplet som en umoralsk og ukristelig person i det 18. århundret, var det samme som å bli utstøtt fra samfunnet. Derfor var dette skiftet fra moral til medisin utrolig viktig for selvmordskandidater og selvmordere, for ikke å nevne de etterlatte; dette til tross for den skammen som nå ble lagt på selvmorderen og selvmorderens familie etter et selvmord. På grunn av dette skiftet kunne de etterlatte etter 1842 gravlegges sine kjære. Det ble også lovfestet at etterlatte kunne motta arv etter en selvmorder fra 1814,

¹³⁷ Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.37

¹³⁸ Michel Foucault, *Madness and Civilization, a History of Insanity in the age of Reason*, Routledge Classics, Milton Park, 2001 s.xiii-xiv

¹³⁹ Jan Eivind Myhre, *Norsk Historie 1814-1905*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2012 s.17

¹⁴⁰ *Norske Intelligenssedler*, 1803.02.09, s.8

selv om det er uklart til hvor stor grad denne loven ble overholdt (se kapittel åtte).

7.4 Humanisering av sykehusforhold

Den norske sinnsykeforpleiningen bygget på ideene franske Philippe Pinel utviklet i århundreskiftet. Pinel var i utgangspunktet en matematiker, som senere gikk over til å studere medisin. Han ble interessert i å *observere* pasientene, i stede for å få annenhåndsinformasjon fra pleiere, slik skikken var på denne tiden. Etter 1789 ble Pinel opptatt av revolusjonens ideer, og inspirert av opplysnings-psykologien og progressiv sosial filosofi utviklet han en teori om humanitære og terapeutiske behandlingsmetoder.¹⁴¹ Pinels visjon var et mer humanitært asyl med større frihet for de innsatte.¹⁴² Han skreiv en bok i 1801 kalt *Traité medico-philosophique de l'aliénation mentale* [Medisinsk-Filosofisk avhandling om Mental Fremmedgjøring eller Mani] som i dag er kjent som det første verket der psykoterapi er forsøkt forklart. Boken gikk ut på at legene måtte jobbe *med* pasientene på et individuelt plan på en human måte, og gjøre et forsøk på å forstå hva som lå bak pasientens galskap. Han la også stor vekt på fysisk hygiene og helse, og var en pioner når det kom til teorien om at pasientene ville bli bedre av å gjøre produktivt arbeid. Pinel var også nøye med hvordan hospitalet skulle administreres, samt opplæringen av de ansatte.¹⁴³

John Ferriar, lege og bestyrer ved Manchester Lunatic Hospital, skrev i 1810 i sin bok *Medical Histories* at «A system of mildness and conciliation is now generally adopted, which, if it does not always facilitate the cure, at least tends to soften the destiny of the sufferer.»¹⁴⁴ Her kan vi igjen se innflytelsen av den opplyste og humanistiske tankestrømningen som begynner å gjennomtrengte tankegangen til den medisinske eliten.

William Tuke og hans barnebarn Samuel Tuke ved York Retreat i England videreutviklet Pinels ideer hvor de innførte «moral therapy and treatment» i 1813.¹⁴⁵ Mens Pinel hadde byttet lenker med tvangstrøyer, innførte Tuke «non-restraint» regler på sitt asyl da «Neither chains nor corporal punishment [were] tolerated, on any pretext, in this

141 Edward Shorter, *A history of Psychiatry – from the Era of the asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, inc, Brisbane, 1997, s.11

142 Edward Shorter, *A history of Psychiatry – from the Era of the asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, inc, Brisbane, 1997, s.10

143 Paul J. Meehl, *Philippe Pinel, 1745-1826*, via <http://psychology.jrank.org/pages/494/Philippe-Pinel.html>, 28.04.2015

144 Edward Shorter, *A history of Psychiatry – from the Era of the asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, inc, Brisbane, 1997, s.41

145 Edward Shorter, *A history of Psychiatry – from the Era of the asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, inc, Brisbane, 1997, s.41

establishment.»¹⁴⁶ Ideen bak Tuke's non-restraint modell var «moral treatment»(i denne sammenheng er moral synonymt med psykiatrisk). På samme måte som Pinel, skulle Tukes pasienter behandles humant, personlig og ved hjelp av psykologi. Det vil si at gamle metoder som bruk av narkotiske stoffer, blodlating og renselse ikke lenger ble tatt i bruk.¹⁴⁷ Ideen bak dette var at om man lærte pasientene å kontrollere sin oppførsel og sine tanker ved å styrke sinnet, så ville pasienten bli kurert, eller i det minste ville kunne fungere bedre i samfunnet. Det var også Tuke som videreutviklet ideen om arbeid for pasientene, frisk luft og vakre omgivelser.¹⁴⁸ Det var den store suksessen de hadde ved sitt hospital [sett med datidens øyne] som gjorde at behandlingsmetoden ved York Retreat spredte seg gjennom Europa.

Norge var, som resten av Europa, bekymret over det moralske forfallet der selvmord var ett av følgene, og ved slutten av århundret konstaterte Kraepelin at 30% av selvmordere viste tydelige symptomer på sinnsykdom. Utviklingen man så i løpet av 1800-tallet betød at legene måtte bruke mer tid på sine pasienter for å stoppe den negative utviklingen man så i samfunnet. Herman Major viser tydelig enighet med Pinel og Tuke i sin uttalelse om sinnssykepleiens personlige egenskaper, samt en forståelse av legenes ansvar og rolle i denne «galskapsepidemien»:

«Uten en lege hvis tid og krefter utelukkende er viet de sykes behandling i hvis hånd de øverste ledelse av alle tjenester grener er nedlagt det hele ansvar for asyls tilstand hviler, kan intet helbredelsesasyl for sinnssyke eksistere. Asyllegens nærværelse må ikke inskrenke seg til korte daglige besøk i asylet, men må bestå i en stadig deltagelse i asyls hele og indre liv.»¹⁴⁹

Denne forståelsen har gitt Major ettermæle som far til Norsk psykiatri og Norges første psykiatriske sykehus, Gaustad. Før Majors inntog i den Norske psykiatrien ble det gjort lite for de sinnssyke. I 1825 fantes det seks dolllhus med plass til 53 pasienter i hele landet. En regjeringskommisjon la frem et forslag om å bygge fire nye asyl i Norge, men det ble ikke gjort noe før Major foreslo for Indredepartementet i 1844 at man skulle opprette et nytt

146 Etter Andrew Scull, *The Most Solitary of Afflictions – Madness and Society in Britain, 1700-1900*, Yale University Press, London, 1993, s.99

147 Sarah Wise, *Inconvenient People. Lunacy, Liberty and the Mad-Doctors in Victorian England*, Vintage books, London, 2013, s.47

148 Andrew Scull, *The Most Solitary of Afflictions – Madness and Society in Britain, 1700-1900*, Yale University Press, London, 1993, s.102-103

149 Etter Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.59-60

sinnssykeasyl. Det skulle ta 11 år før sto Gaustad ferdig.¹⁵⁰

7.5 Kategorisering av sinnssyke

Skiftet i forklaringer på sinnssykdom førte til at Dårvesenet ble avviklet i Europa og Norge, og forpleiningen av de syke forandret seg både i medisinske forklaringer og forpleiningen pasientene mottok. Foucault forklarer dette skiftet med at i stedet for at kroppen var hjem for en plaget sjel, var det nå selve kroppen som skulle behandles. Det fysiske legemet viste et tydelig nærvær av sykdommen, og behandlingen som ble innført fokuserte på det fysiske.¹⁵¹

De sinnssyke ble delt opp i to kategorier: de rolige gale, og de rasende gale. Det var de rasende gale som ble innlagt på hospitalene rundt i landet. Denne kategorien omfattet de som var farlige for seg selv eller andre.¹⁵² Om en pasient ble innlagt på et statsautorisert eller privat asyl (det vil si et asyl drevet av privatpersoner uten stønad fra staten) kunne individet bli utskrevet når dette skulle være ønskelig enten pasienten var helbredet eller ikke, med mindre pasienten var til fare for seg selv eller andre.¹⁵³ Denne tankegangen er identisk med det jeg har funnet av mine studier av sinnssykes forpleining i England. Alle innleggelsesdokumenter ved St. Nicholas Hospital i Newcastle upon Tyne skulle dokumentere om vedkommende var «a danger to self or others».¹⁵⁴ Dette var også en grunn i seg selv til innleggelse på St. Nicholas på lik linje med asylene i Norge. Pasientene ved dette asyllet kunne også skrives ut av familiemedlemmer om det skulle være ønskelig, noe det sjeldent var.

Det var ikke alltid det ble lagt vekt på hensynet til fare for seg selv. Morgenbladet skrev 10 oktober 1847, året før den norske sinnssykeloven ble innført at

«Da der saaledes ved et Asyl var Tale om at udtage en Sindssyg, indvendte Lægen at det var urigtigt, da den Syge led af Tilbøielighed til, og flere Gange havde forsøgt

Selv mord, men Kommissionen mente: «at [om] han udfører denne sin Hensigt, er

150 Retterstøl, Nils. (2009, 13. februar). *Herman Wedel Major*. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 6. mai 2015 fra https://nbl.snl.no/Herman_Wedel_Major.

151 Michel Foucault, *Madness and Civilization, a History of Insanity in the age of Reason*, Routledge Classics, Milton Park, 2001, s.151

152 Kari Ludvigsen, *Kunnskap og politikk i norsk sinnssykevesen, 1820-1920*, Bergen : Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen, 1998

153 Ludvig Vilhelm Dahl, *Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge*, Det Stenenske Bogtrykkeri (Kessinger Legacy Reprints), Christiania, 1859, s.262-263

154 Case books, HO.SN/13/1-2 *Case Book (male and female)*, HO.SN/13/3-11 *Case Book (male)*, HO.SN/13/30-36 *Case Book (female)*, Tyne and Wear Archive, Newcastle Upon Tyne, England

ingen Skade skeet», og den Syge blev udskrevet.»¹⁵⁵

Kommisjonens syn på den sykes verdi som menneske og samfunnsborger kan ikke brukes som et tegn på hvordan hele samfunnet så på disse menneskene, men det kan vise oss hvordan noen av de høyeste embetsmennene så på menneskene de var ansvarlige for.

7.6 Maktskifte og legenes nye posisjon

Flere områder innenfor den «tradisjonelle religiøse sfæren» blir medikalisert rundt århundreskiftet; ikke på grunn av ny kunnskap innen medisin, men fordi legenes posisjon i samfunnet forandret seg. Et slik maktskifte forandret dog ikke hvordan allmuen så på galskap, og Einar Kringlen påpekte i sin bok *Norsk Psykiatri gjennom tidene* hvordan de pårørende og folk flest, hang fast i religiøse forestillinger om selvmord på 1800-tallet, til tross for at galskap ikke lenger forklares ut i fra religiøse teorier.¹⁵⁶

Når man ser hvor få faktiske fremskritt det var innenfor den medisinske vitenskapen bortsett fra anatomi og fysiologi, kan man anta at det ikke var legens evne til å kurere sykdommer som ga dem denne nye maktposisjonen, men heller de øvre klassenes respekt basert på legenes utdanning. Kringlen konkluderer med at det er en «større skepsis mot overnaturlige fenomener som ligger bak», heller enn medisinske fremskritt.¹⁵⁷ Etter Sundt og Stengels forklaringer av overtro hos allmuen, kan man spørre seg hvilken overtro Kringlen her refererer til. De kirkelige forklaringene kom til kort når også dypt religiøse mennesker led under sinnslidelser, da sinnssykdom ble forklart som en lidelse som rammet syndige mennesker og det kan tenkes at Kringen mener overtro i religiøs-medisinsk forstand. En annen forklaring kan være at Kringlen kun refererer til overklassens holdninger når det kommer til overtro i folkelig forstand.

Frem til 1840-tallet brukte man ordet «sindssvag» da man snakket om mennesker med mentale lidelser. Norge fikk sin første sinnssykelov i 1848, 20 år etter Frankrike. Her er ordet «sindssyk» brukt i et juridisk dokument for første gang¹⁵⁸, og man ser et tydelig hvordan denne typen lidelser nå er et medisinsk fenomen som falt under legers jurisdiksjon.

Sinssykeloven satt den gale under en leges bevoktning enten pasienten bodde

¹⁵⁵ *Morgenbladet*, 1847.10.10, s.5

¹⁵⁶ Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.34

¹⁵⁷ Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.37

¹⁵⁸ K.L. Romm og A.K. Lie, Alvorlig sinnslidelse i et historisk perspektiv, *Tidsskrift for Den norske Legeforening*, Nr.24 – 13. desember 2011, 131:2507 – 11

hjemme eller på et offentlig asyl. Om man valgte å pleie den syke hjemme var man lovpålagt å melde fra til sognepresten eller legen, slik at forholdene kunne undersøkes og pasientens sykdomsforløp kunne holdes under oppsyn. Tvangsinnleggelser skulle ikke finne sted med mindre de som pleiet pasienten hjemme ikke passet på den sykes behov på en tilfredsstillende måte.¹⁵⁹

Vektleggingen på non-restraint-modellen kan også sees i Norges Sindssykelov av 1848. Ludvig Dahl, reservelege ved Gaustad Sindssygeasyl, skrev i 1859 hvordan loven forsikrer at «ingen [...] Sindssyg [må] holdes indelukket eller bevogtet i sit hjem eller hos Slægtninger eller Andre, [og det skal ikke forekomme benyttelse av] uhensiktmessige Midler.»¹⁶⁰

I 1848 ble det vedtatt av Departementet for det Indre at «Ubændige eller rasende Personer, sant saadanne, der havd Tilbøielighed til Selvmord eller Selvplageri» skulle tas vare på for «Amtscommunens Regning». I denne loven er det tydelig innflytelse fra Europas nye, medisinske tankestrømninger og dens innvirkning på synet samfunnet hadde når det kom til sinnssyke. I denne kommunale innleggelsen var det sikret «forsvarlig Kost, Adgang til Bevægelse i fri Luft, og, om mulig, til Arbeide (helst Marksarbeide)»¹⁶¹ på samme måte som ved York Retreat (selv om denne henvisningen ikke er spesifisert i lovverket). Dette viser at behandlingen av sinnssyke og selvmordskandidater nå ble sett som et samfunnsansvar. Dette lovverket er første gang i Norges historie at vi ser dette ansvaret i så stor grad i et juridisk dokument.

159 Einar Kringlen, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007, s.37

160 Ludvig Vilhelm Dahl, *Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge*, Det Stenenske Bogtrykkeri (Kessinger Legacy Reprints), Christiania, 1859, s.267-268

161 *Departements-tidende*, 1850, s.324, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

Kapittel 8: Drukkenskap og selvmord

I løpet av 1800-tallet var det store diskusjoner rundt brennevinsdrikkingen i Norge, og samfunnet begynte å se hvilke skader folk kunne få ved å tilføre kroppen store mengder alkohol, samt hvilke konsekvenser dette hadde for nasjonen. Det er i dette århundret ideen om degenerasjon av mennesker (og da spesielt i de lavere klassene), oppsto. I boken *Fattigforholdene i Christiania* fra 1870 skriver Sundt at: «... der er mere af sygdom og sygelighed inden fattigbefolkningen end blandt de øvrige samfundsklasser ...».¹⁶² De første medisinske studiene og teoriene rundt slekters undergang grunnet dårlig avkom fra fysisk og psykisk uegnede foreldre ble framsatt i den vestlige verden rundt 1850.

Når det kom til lovverket rundt kriminelle handlinger i beruset tilstand, var det i følge loven ingen hjemmel for å frafalle straffansvar for handlingen. I Nørregaards forelesninger fra 1788 sier han i §1012 at

«I de tilfælde hvor nogen med hensigt beruser sig, eller paa anden maade sætter sig i en mindre bevidst tilstand, for, i denne, at udføre en forbrydelse, er det utvilsomt at denne bør ansees som fuldkommen overlagt og for sætlig uden hensyn til, hvorvidt han, i udførelsens øieblik, er sin førnuft mægtig.»

Med andre ord ville en selvmordshandling, som falt under samme lover som drap, bli dømt som et uaktsomt drap, uansett hvor påvirket personen var, eller hvordan denne personen ble beruset. Dette forandret seg delvis med Straffeloven av 1842, kapittel 7 §3, som konstaterer at om en person ikke hadde skyld i beruselsen kan man ikke dømme handlingene som ble utført.¹⁶³ Om man selv var skyldig i beruselsen, var det vanlige lovbestemmelser som avgjorde straffeskyld. Vi kan med dette se hvorfor drankere ble klassifisert som selvmordere i 1800-tallets aviser. Selv om det for oss i dag virker snodig å dømme noen for det vi i dag ville kalt ulykker i beruset tilstand, var dette realiteten på 1800-tallet.

8.1 Alkoholkonsum og mentale lidelser

Arvelige sykdommer var ikke noe nytt. Ideen om at mentale lidelser var arvelig på lik linje med fysiske sykdommer kan sees langt tilbake i tid, da arvelige mentale sykdommer var noe

¹⁶² Bjørn Heine Strand og Øyvind Næss, *Forskning på sosial ulik helse i Norge*,

¹⁶³ Rettsdata, *Innstilling i fra den av Justisdepartementet 11. mai 1922 opnevnte komité til revisjon av straffeloven første del [1925]*, <http://www.bufdir.no/Bibliotek/RettsdataStartPage/Rettsdata/?grid=gINNSTILLING1z2E1925#gINNSTILLING1z2E1925z2DAVSNITT3>, 29.04.2015

leger «alltid hadde visst om». Hvis legen kjente til familiens historie, kunne han tydelig se forklaringen til sin pasients lidelser. Dette ble blant annet bevist at melankoli og selvmord var så prominent i visse familier i Zürich mellom 1500 og 1700, at lokale skribenter ofte kommenterte på det. Schmid familien ble blant annet gitt diagnosen *malum hereditarium* på 1700-tallet.¹⁶⁴ I *Alminneligt Sundhedslexicon – En populær Haandbog* fra 1866, under «Arvesygdomme», ble det forklart på denne måten:

«Ligsom Børn fra deres Forældre arve legemlige Fortrin og Mangler i det Ydre, saaledes kunne de ogsaa arve Sygdom eller Anlæg til disse. Det er en Kjendsgjerning, at svaglige Forældre, der lide af betydelige Sygdomme, overføre disse paa Børnene, og enten udvikle da disse sig under og fort efter Fødslen, eller komme først senere til Udbrud, maaskee ikke før i den voxne Alder. [...] Sjelesygdomme gaae ligeledes i Arv, men springer ofte, lige som andre arvelige Sygdomme, en Generation over, saa at Børn arve deres Bedsteforældres Sygdomme. [...] det bliver derfor en dobbelt Pligt for Forældrene, fra Begyndelse at søge Midler mod den Sygdom, der truer deres Afkom.»¹⁶⁵

At teorien om degenerasjon ble skrevet ned rundt 1850 var ikke tilfeldig. Den relativt nye ideen om statistikk, samt avisenes inntreden i samfunnet, satt fokus på landets, og Europas, generelle tilstand, og viste at galskap-ratene og selvmord økte raskt.

Basert på sine studier av pasienter innlagt på sinnsykehus i Frankrike fra 1839, lanserte Benedict-Augustin Morel sin teori om degenerasjon i 1857. Denne teorien gikk på arv og bygget på Falrets tidligere teori om at sinnsykdom og selvmord var arvelig. Morel viste blant annet hvordan drukkenskap var skadelig, ikke bare for drankeren, men også hans eller hennes avkom, og dermed samfunnet.¹⁶⁶ Degenerasjon i forbindelse med alkohol var ensbetydende med en slekts undergang. Om en generasjon ble en dranker, var neste generasjon dømt til sinnslidelser, fysisk helse og dårlig avkom. Det dårlige avkommet fra drankeren ville være født med dårlig moral og ville lettere ty til flasken.

Denne teorien spredte seg raskt, da den var understøttet av de tidligere nevnte statistikkene, samt overklassens frykt for den stadig voksende arbeiderklassen i Europa.

164 Edward Shorter, *A History of Psychiatry – from the Era of the Asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, New York, s.28

165 Aug. Thornam, *Almindeligt Sundhedslexicon – En populær Haandbog*, Kjøbenhavn, P. G. Philipsens Forlag, 1866, s.17-18

166 Edward Shorter, *A History of Psychiatry – from the Era of the Asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, New York, s.94-95

Maurice Paul Legrain skrev senere at «Degeneracy is more than an individual disease, it is a social menace: It is important to combat with a rigorous form of social hygiene. One must not forget that the degenerate is often a dangerous individual against whom society should and must reserve the right to defend itself.»¹⁶⁷ Legene som sverget til degenerasjon mente at så fort en familie var på vei over kanten, var det ingen vei tilbake. Det dårlige anlegget var videreført til neste generasjon. Som et resultat av degenerasjons-teorien ble sosial hygiene et samfunnsfenomen, der arrangerte ekteskaps-løfter kunne brytes uten represalier hvis det fantes tegn til degenerasjon i familietreet. Dette ble gjort for å styrke familien som en sosial institusjon og beskytte mot sykdommer, skam og sosial vanære.

Delirium Tremens, psykoser som følge av alkoholisme var den tredje vanligste årsaken til sinnssyldom,¹⁶⁸ og gjorde alkoholkonsum til en direkte årsak for selvmord. Frykten for drankere og deres innvirkning på det norske samfunnet kan sees før 1850 i form av de mange avisartiklene som ble skrevet om drankere og om følgene av alkoholkonsum, og måteholdsforeningene som ble stiftet rundt 1830. Dahl avsluttet sitt kapittel om «Stærke Drikke» med «[...] at Brændevinets Misbrug, især hos Fædrene, tildels ogsaa hos Mødrene under Svangerskabet og Diegivningen, har udøvet en betydelig, maaske den betydeligste Virkning til at frembringe det store Antal Idioter i Landet.»¹⁶⁹ I 1868 etterlyste Eilert Sundt en statistikk over selvmord «i Drukkenskabens indflydelse» på samme måte som det holdes statistikk over de som går tapt på havet,¹⁷⁰ men det skulle imidlertid gå nesten 40 år før staten finansierte undersøkelser av denne typen.¹⁷¹

Fra 1801 til 1901 viste tallene fra England og Frankrike en enorm økning i antall individer med mentale lidelser på grunn av alkoholkonsum. I England viste dette tidsrommet en økning av konsumet på 57% fra mindre enn en halv gallon per person til mer enn 3/4 gallon per person.¹⁷² I følge Statistisk Sentralbyrås alkoholstatistikk som ble publisert i 1910, var brennevinsforbruket i Norge rundt 6,75 millioner liter i 1815, 18,9

167 Edward Shorter, *A History of Psychiatry – from the Era of the Asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, New York, s.96

168 Edward Shorter, *A History of Psychiatry – from the Era of the Asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, New York, s.49

169 Ludvig Vilhelm Dahl, *Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge (1859)*, Kessinger Legacy Reprints, Milton Keys, 2004, s.141

170 Eilert Sundt, *Om fattigforholdene i Christiania: fra den ved Christiania Ræpresentantskabs beslutning af 9de september 1868 nedsatte kommitte*, Christiania, via <http://www.bokhylla.no>, s.59

171 Einar Lie, *SSB 125 år, Fakta og Fortolkninger i Statistisk Historie*, 13.06.2001, <http://www.ssb.no/a/magasinet/jubileum/art-2001-06-13-01.html>, 08.04.2015

172 Edward Shorter, *A History of Psychiatry – from the Era of the Asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, New York, s.59

millioner liter i 1833, og 19.3 millioner liter i 1843,¹⁷³ altså en tredobling av forbruket i 1815. Dette økte konsumet henger sammen med de liberale holdningene blant Eidsvollsmennene. 1 juli 1816 ble det lovbestemt at bønder fikk tilbake retten til å brenne brennevin til eget konsum, samtidig som de fikk lov til å selge det de brant. Poteten var et tilgjengelig og billig råstoff, og alle som drev med handel kunne selge brennevin uten at det var noen spesiell regulering på dette. Ragnar Hauge skriver i sin artikkel *Alkohol i Norsk Historie* at selv om det ikke finnes noen sikre statistiske opplysninger, ble det beregnet at forbruket var rundt 7 liter per innbygger i 1833, mens det kun hadde vært rundt 1.5 liter i 1814.¹⁷⁴

8.2 Selvmord, alkohol og aviser

I 1837 var selvmord som resultat av «umaadelig Nyden af stærke drikke» oppgitt som den fjerde vanligste måten å ende sitt eget liv. skrev om

«Drankeren er en Selvmorder. Han gjør Ende paa sit Liv paa en eller anden lumpen eller skrækkelig Maade. Sætter han ikke Liv eller Helse til i et Slagsmaal, styrter han ikke ved et Slagsmaal, tumler han ikke om paa Alfarvei, og bliver liggende som en død Hund og fryser ihjel, trædes han ikke ihjel af sine egne Heste, knuses han ikke under sine egne Hjul, omkommer han ikke i Drukkenskabsraseriet,— saa har han dog Døden i sig, og pines langsommere ihjel; thi han har forgiftet sit Legeme, han drikker Døden»¹⁷⁵

Dahl skrev sitt kapittel om drukkenskap i sammenheng med sinnssykdommer, mente han at ringvirkningene av frigivningen av brennevinsbrenning i 1816 hadde stor betydning for utviklingen, og konstaterte at «[...] Brændevinsdrik har været mest udbredt og betydeligst i de af Sindssygdomme mest hjemsøgte Egne. [...] jo færre Ædruelige Stiftet har, desto flere Sindssyge».¹⁷⁶ På lik linje med andre vitenskaper på denne tiden, forholdt han seg til statistikk: «Fra 11% til 44% af de erhvervede Sindssygdomme hos Mænd har i det Foregaaende kunnet paavises som foraarsaget ved Drik og Beruselse.» Det ville si at rundt

173 Statistisk Sentralbyrå, *Alkoholstatistik, Forbruk av Brændevin, vin og øl i Norge*, Kristiania, Aschehough & co, 1910, s.2-3

174 Ragnar Hauge, *Alkohol i Norsk historie, Norsk Epidemiologi*, 1996, 6 (1): 13-21

<https://www.ntnu.no/ojs/index.php/norepid/article/viewFile/270/248>, 30.04.2015, s.19

175 *Christiansandsposten*, 1840.04.06, s.2-3

176 Ludvig Vilhelm Dahl, *Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge*, Det Steenske Bogtrykkeri, 1859, reprint ved KessingerLegacy Reprints. s.102-104

20% av alle sinssykdommer menn led under var forårsaket av alkohol.¹⁷⁷ Dahl var enig med forfatterne nevnt ovenfor som mente at alkohol var en direkte årsak til selvmord. Dahl brukte Sunds avhandling *Om Ædrueligheden i Norge* kombinert med sine egne undersøkelser som lege for å danne sine teorier rundt galskap og alkohol. Sundt ble også brukt flittig av måtehold- og avholdsbevegelsen. Selvmord ble, blir fremdeles, forklart som handling født av en mental lidelse i den medisinske verden.

De som skrev om alkohol og selvmord i avisene viste avsky for kombinasjonen. Den første artikkelen jeg kunne finne som koblet selvmord og drukkenskap ble trykket i Morgenbladet, 13 september 1825, viser til en statistikk om forhold i Europa. Innlegget konkluderer med at «[...] i Alminnelighed findes Selvmord hyppigst i de laveste Folkeclasser, saasom Tjenestefolk og Daglønnere, og her anklager Forfatteren «vor Tids moralske Pest, den tiltagende DrikkeIyst [...] Vist nok med Rette»»¹⁷⁸ 14 år senere skriver Morgenbladet igjen om hvordan brennevin i store mengder kunne føre til selvmord, og viser hvordan ideen om drankeren som en selvmorder har slått rot i samfunnet:

«Af de sex Selvmordere ere tvende omkomne ved umaadelig Nydelse af Brændeviin. I beruset Tilstand havde den ene begivet sig afsted, men faldt omkuld paa Marken, indsovnede og døde; den anden, der kjørte, trykkede Hatten ned over Ansigtet og kvaltes. Kvinden og en Mandsperson hængte sig af Hovedsvaghed eller Tungsindighed, og de øvrige to er fundne liggende døde ude i Marken, uden at nogen Anledning til Dødsfal det kunde udfindes.»¹⁷⁹

Artikkelen viser hvordan deler av samfunnet så alkohol som en direkte årsak til selvmord, samt en direkte årsak til sykdom. Dette viser også en vurdering av alkoholforbruk som en moralsk forkastelig handling med det resultat at flere tok sine egne liv.

Christiania Intelligentssedler gjengir en tekst fra *Opplæring i anatomi og for Maadehold* (1843), der det ble det skrevet at «Ingen kan hengive sig til Nydelsen af Alkohol, uden at begaae et Selvmord og altsaa en afstyelig Forbrydelse.»¹⁸⁰ Fire dager senere fortsetter de denne gjengivelsen i teksten *Om Alkoholens (Brændevinets) fordærlige Indvirkning paa Menneskers legeme og Aand*. Denne teksten hevdet at «Sikre

Kjendsgjerninger berettiger os til den Slutning, at i de sidste tredive Aar har Alkoholen paa

177 Ludvig Vilhelm Dahl, *Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge*, Det Steenske Bogtrykkeri, 1859, reprint ved KessingerLegacy Reprints. s.137

178 *Morgenbladet*, 1825.13.09, s.1-2

179 *Morgenbladet*, 1839.03.19, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

180 *Christiania Intelligentssedler*, 1843.02.25, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

denne Maade i de forenede Stater afskaaret over tredive Millioner Aar af menneskelig Levetid, og fort over een Million Sjæle, ukaldede og beladne med Selvmords-Brøde, for deres Skabers Aasyn og for hans Domstol.»¹⁸¹

Andre artikler uttrykker seg ikke med mindre forakt, og baserer sine leserbrev og artikler på religion og synd. Det er en gjennomgående kobling til djevelen, evig fortapelse og »"indvordes Fordærvelse» ved bruk av brennevin. Drammens Tidende hadde i 1833 et leserinnlegg som forbinder synd, alkohol og selvmord: «Vil du fornægte din Sjæl, bli en Dranker; thi Bæstet er sikkerligen udelukket fra Saligheden. Vil du blive en Selvmorder, vær en Dranker; thi det er Maaden at styre sig i Fortvivlelse paa.»¹⁸² Bergens Stiftstidende viste samme holdning da de trykket dette leserinnlegget:

«Lad kun Drukkenskabens Dæmon slaae sig ned i Eders fredelige Boliger, lad den bemægtige sig Mand, Kone eller Barn— og Lykke, huuslig Fred siger Eder Farvel, er for evig borte! Kjærligheden svinder, Helvede samler sine Djævle, vilde Lidenskaber omstyrte Huusfreden; Eder, Gudsbespottelser, Forbrydelser, Selvmord ere de levende Vidner paa denne den menneskelige Forvildelses sørgelige Skueplads; Skam og Skjændsel, Samvittighedens Qvaler, Fortvivlelsens Nat, Mangel og Nød med dens usalige Følge af nagende Bekymringer, Tab af Eiendom, almindelig Foragt ere dens troe Ledsagere!»¹⁸³

Som vi kan se fra artiklene ovenfor hadde de artiklene og tidsskriftene som omtalte drankere som selvmordere et sterkere kristent syn enn de med et medisinsk tankesett, som så sammenheng mellom selvmord og sinnslidelser. Om vi ser på språkbruken i disse artiklene om alkoholrelaterte selvmord, ser vi tydelig forholdet mellom kristendom, alkohol og selvmord vise seg som en evig runddans av fordømmelse. Artiklene ovenfor belyser divergensen mellom religion og medisin, men man kan kanskje se dette best i Christiania Intelligenssedlers innlegg fra 1840, det det skrives at

«Brænderierne [er] Djævelens fornemste udvortes Værkstæder, [og at de som er i denne bransjen, det være seg salg eller konsum] ere [...] Alle hans Aabenbare Tjenere, som bidrage hvad de kunne, til de Ulykkeliges Selvmord, alslags Død og Ulykker for Tid og Evighed. [...] Satan har virket Syndens Lyst til en Slavelænke omkring deres Sjæl og Legeme [slik at man] nødes til, imod sin

181 *Christiania Intelligentsedler*, 1843.03.01, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

182 *Drammens Tidende*, 1833.05.06, s.2-3, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

183 *Bergens Stiftstidende*, 1845.11.13, s.3, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

Villie, at tjene Djævelen, medens de leve, nødes at kalde ham paa mange Maader: «Fader vor, du som er i Helvede», og vandre med denne Herre, naar de døde»¹⁸⁴

Her ser man at alle som var i befatning med med alkohol, ble oppfattet som potensielle «bidragsytere» til død og ulykke, så vel som selvmord.

Det fantes dog noen avholdsgrupper som viste en mindre fordømmende holdning til alkoholen i seg selv. På Nygtherhedsmødet i Stockholm i 1846, ble det uttalt fra Friherre Verzelius: «Naar Spørgsmaalet er om en Læresætning, kan Brændevinet ikke kaldes en Gift. I figurlig Tale derimod kan Brændevinet med rette lignes med en af de mest forstyrrende Gifter, med Hensyn til de Virkninger, som den nu snart i to Aarhundreder har frembragt og endnu fortfarende frembringer paa Folket [men Verzelius vill påpekte hvordan se svenske avisene ikke var enig med ideen om at] Enhver, der nyder en Dram, [skulle] sees for at være omtrent jevngod med en Selvmorder.»¹⁸⁵

Artiklene viser tydelig hvilken holdning deler av samfunnet hadde, ikke bare til alkoholen og dens virkning, men til selvmorderen. Den skammen som lå i en slik handling, øvrighetens avsky er ikke vanskelig å skjelne. I Sundts undersøkelser om folks kår i arbeiderstrøkene påpekte han at de familiene «[...] hvor brændevin og øl gjælder for en af livets bedste nydelser» ikke eide mange bøker eller aviser,¹⁸⁶ og man kan da spørre seg hvem disse fordømmende tekstene var myntet på. Hvorvidt holdningen til alkohol som årsaksvariabel for selvmord i det hele tatt hadde feste i de lavere klassene er vanskelig å vise grunnet mangel på materiale.

184 *Christiania Intelligenssedler*, 1840.10.12, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

185 *Morgenbladet*, 1846.07.19, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

186 Eilert Sundt, *Om Piperviken og Ruseløkkbakken – Undersøgelser om Arbeiderklassens Kår og Sæder i Christiania*, B.I.Mallings Bogtrykkeri, Christiania, 1858, s.24

Kapittel 9: Religiøse og juridiske sanksjoner

Denne oppgaven har tidligere gjort rede for de juridiske og religiøse sanksjonene som fulgte et selvmord opp til 1800. Dette kapittelet vil ta for seg hvordan dette forandret seg mellom 1800 og 1865, og se på samfunnsdebattene som ledet opp til disse forandringene.

Lovgivning ved selvmord, og lovgivning generelt, har alltid har fulgt samfunnet i moderne tid. De første årene av 1800-tallet ble selvmord sett på som noe som gikk imot menneskets natur, samt et brudd på menneskers plikt mot Gud, samfunn, familie og venner. Dette er en videreføring av holdningene man ser på 1700-tallet (se kapittel to). Det skulle imidlertid gå over 100 år før selvmord skulle bli avkriminalisert.¹⁸⁷

Samfunnet forandret seg gradvis utover 16- og 1700-tallet. De filosofiske tankestrømningene påvirket det europeiske samfunnet etter reformasjonen. Disse ideene påvirket de juridiske og religiøse sanksjonene da den nye eliten i Norge, baserte sine tanker rundt de nye vitenskapene. Man kan se hvordan dette påvirker lovgivningen, da den løsriver seg fra de religiøse røttene. 1800-tallets lovverk ble basert på de humanistiske tankene om mennesker og menneskers rettigheter. Disse tankestrømningene påvirket etterhvert synet på selvmord.

Norge var en ung nasjon som hentet inspirasjon fra, og fulgte, de samme samfunnsdebattene man kan se i land som Frankrike og England. Debatter rundt juridiske og religiøse sider ved selvmord som for eksempel arv, begravelse og hvem som skulle avgjøre hvorvidt et dødsfall var et selvmord eller ikke, var under sterk innflytelse fra utlandet. Disse samfunns-sakene var i høy grad påvirket av datidens filosofi og det nye vitenskapelige tankesettet man ser sprer seg på 1800-tallet. I det følgende skal det fokuseres på hvordan begravelser ble endret i takt med ovennevnte forhold.

9.1 Forskjeller mellom juridiske og religiøse betraktninger

Det Norske Nationalblad skrev i 1817 hvordan selvmordere søkte å «tilintetgjøre Skaberens Hensigt», og at denne typen «Misgjerning» aldri kunne «afsky» nok av samfunnet. Menneskets lover var, ifølge forfatteren, ikke nok til å avskrekke en selvmorder, men man kunne aldri unngå Guds dom.¹⁸⁸ Tydelig religiøse undertoner ved diskusjoner om selvmord

¹⁸⁷ Selvmordsparagrafen ble ikke fjernet fra Norsk lovverk før 1902

¹⁸⁸ *Det Norske Nationalblad*, 1807.01.18, s.59, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

finnes i de artiklene som ble trykket i aviser på begynnelsen av århundret. På denne tiden var det amtmennene som avgjorde om et individ døde som følge av et selvmord eller en ulykke, og hvorvidt en selvmorder skulle begraves i vigslet jord eller ikke. Amtmennes avgjørelse ble tatt basert på presters dødsattest. Med andre ord: kirken bestemte om personen var verdig Guds rike i evig tid. Statistiske rapporter om selvmord derimot, holdt seg nøytral i språkbruken, og ga kun gjengivelser av hvor mange som var døde og hvordan selvmordet hadde skjedd. Disse to motpolene i gjengivelse av selvmord viser hvordan religion og vitenskaplig statistikk ble delt.

Vanligvis var ord som «avsky» brukt om selvmordshandlinger, og «Skjælestorhed» for den som var stor nok til å takle sin skjebne.¹⁸⁹ Denne religiøse undertonen kan tydelig sees i lovgivningen på begynnelsen av århundret da selvmordere ble nektet begravelse i kristen jord. Dette kommer tydelig frem av dommen fra 28 februar 1804, der Ole Chlausen Söebergs selvmord ble behandlet. Han tok sitt liv på Nesna prestegård, der han hadde jobbet «tre a fire år». Han ble beskrevet som et stille og gudfryktig menneske som «nesten alltid holdt seg ensom». Han ble funnet «hengende i en stikke [på søndag etter] Hellige 3 Konger», og Jonas Ström kom på lensmannens vegne og skar ham ned. Alle vitnene var samstemte om at han var et skikkelig menneske.

«Han hadde sagt at verden gikk ham imot, men ikke sagt hvorfor han var så tungsindig. Hans forsvarer, Jonas Ström «forestillede at det vil av omstendighederne tydelig kunne sees at [han] av Tungsindighed og mangel på fornöden Siels Styrke til at taale den Modgang harn har forestilt sig at finde i Verden er bleven saa forvirret i Hovedet at han uden Fatning og det rette Overleg har resolveret til at forkorte sine Dage da dette kan kaldes Raserie [...]»

Det står videre fra rettsdokumentet at

«Ole Chausen Söberg har været et stille, skickerligt og Gudfrygtigt Menneske. Det har alle Vidnerne enstemmig forklaret [deriblant klokkeren Johannes Notler og sogneprest Hr. Friderichsen] [...] [og handlingen må ansees som i Sygkom og Raseri etter loven da] Han har været plaget av den Tungsindighede i Leegmet, som icke kan kaldes en fuldkommen Sundheds Tilstand pg god cirkulation av Vædskerne. [...] da Legemets anspendelse beröver Sielens frie og roelige Virkninger. Den som har föelt lignende Anstöed, kand medlidende forestille sig en saadan Tilstand.»

189 *Den Norske Rigstidende*, 1817.03.19, s.3, via <http://www.bokhylla.no>, 15.08.2014

Ole Söebergeret skulle begraves i stillhet på kirkegården, fordi han med sin «sædvanlige sagtmødige Gudfrøgtighed har villet begaae en Forbrydelse mod Statens Selskab, som denne var berettiget til at paalegge Straf eller Haan.» Hans eiendeler skulle tilfalle familien når saksomkostningene var trukket fra.¹⁹⁰ Denne saken viser smeltedigelen av tankestrømninger det norske rettsvesen besto av: kristne betraktninger, medisinske ideer og juridiske bestemmelser er alle representert i samme rettsdokument, og viser tydelig hvordan disse tankestrømningene var flettet sammen på begynnelsen av århundret.

Utover sekelet ser vi en forandring i språkbruken og lovgivningen. Ordlyden blir mildere, og man ser ord som «ulykkelige hændelser»¹⁹¹ og «paa grund av Vanvid».¹⁹² På samme tid som ordlyden endres, ser man også en forandring i de religiøse, juridiske og medisinske sidene ved et selvmord.

9.2 Begravelse

Selvorderes begravelse og rett til å ta sitt eget liv har vært en pågående debatt siden de første filosofene. Denne debatten fikk det europeiske samfunnet til å se på selvmordere i et mer humanisert lys, noe som viser seg i lovgivningen så vel som i avisartiklene.

I 1819 skrev *Den Norske Rigstidende* hvordan en Spansk offiser tok sitt eget liv. Dødsrettsdommen kunne ikke finne noen formildende omstendigheter rundt dette selvmordet, og offiser de Castro ble dømt til en begravelse på «jordet eller nedgraven paa en Korsvei paa en uærlig Maade med en Pal dreven igjennem Lægmet.»¹⁹³ Dette var en offiser som hadde konspirert mot «Hs. Majestæt Ferdinand den 7de» og som måtte rømme landet.¹⁹⁴ Ved hans begravelse var folkemengden så «tydelig [i] sit Mishag» til dommen at vaktene hadde problemer med å beskytte rettsbetjentene, til tross for at de Castros handlinger var vel kjent. Oppførselen til denne folkemengden viser en tydelig holdningsforandring hos allmuen i Spania; en man kan se spre seg over Europa.

Året etter ble det skrevet en artikkel av *Norske Rigstidende*. Her ble det skrevet en ny artikkel om misnøyen ved en selvmorders ukristelige begravelse i Frankrike, samt misnøyen ved den katolske kirkens behandling av det de anså som uverdige kristne.

190 *Helgeland justisprotokoll nr.26 (1801-1806) fol.137b*, Selvmord, serie F, F.Kiils samling, Kiil, Alf, SAT/PA-003/F/L0022/0171, Statsarkivet i Trondheim, 27.03.2015

191 *Christiansandsposten*, 1841.03.29, s.6, via <http://www.bokhylla.no>, 20.08.2014

192 *Den Constitusjonelle*, 1842.05.05, s.3, via <http://www.bokhylla.no>, 20.08.2014

193 Dette fenomenet er beskrevet i kapittelet om Lovgivning opp til 1800-tallet

194 *Den Norske Rigstidende*, 1819.01.08, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 25.08.2014

«Over Protestanternes Forfølgelse i det sydlige Frankrige. Marts 1819. I Aarene 1816, 17 og 18 herskede den groveste Intolerance blant den Katholske Geistlighed i Frankrige, især i de sydlige Provindser. Den forstærkedes ved Missionnairene Uvæsen, og negtede blant Andet i Aaret 1818 i St. Brieux en Selvmorder [en] ærlig Begravelse. [...] Denne Intolerances Aand var aldeles tilbøielig til ikke skye noget Middel for at opnaae sine Øiemed.»¹⁹⁵

Det er gjennom slike artikler vi kan skimte allmuens holdninger i avisene; via gjengitte hendelser, ser vi hvordan samfunnet endrer seg til den grad at det vekker interesse hos de norske leserene.

I 1823 meldte Morgenbladet hvordan Underhuset i England la frem «Andragender om en Forandring i Loven angaaende Selvmorderes begravelse, om Geistliges Adgang til visse criminelle Forbrydere og Dødsstraffens Opphevelse for visse Tilfælde.»¹⁹⁶ Tre måneder senere skrev den Norske Rigtidende hvordan «[...] Hs. Maj. Bekræftet Parlaments Acten angaaende Selvmorderes Begravelse; ifølge deraf Vil altsaa for Fremtiden ingen Selvmorder mere graves ned paa en Korsvei, som hidtil er skeet.»¹⁹⁷

Igjen finner vi et eksempel på at nye tankestrømninger har fått solid feste i den grad at de har en direkte påvirkning på synet av selvmordere. I Norge finner vi debatten rundt ærlige begravelser i 1820, da det ble arbeidet med å lage en ny straffelov. I kapittel seks om «Sig selv ombragte Mennesker vedkommende» §510 skrives det at hvis en rettsmedisiner slår fast at vedkommende skulle være død ved et selvmord, så skulle personen «i Stillhed og uden sædvanlige Seremonier, stædes til Jorden.» I en kommentar til denne nye straffeloven ble det skrevet at §510 kunne «[...] innskærpes til en blot Nægtelse af Begravelseshøitideligheder.»¹⁹⁸ Dette viser hvordan debatter og holdningskifter gikk på tvers av landegrensene i Europa: det var ikke lenger allment akseptert at mennesker som tok sitt eget liv skulle begraves utenfor kirkegården. Medisinske teorier begynte å få feste i samfunnet, og det var ikke aksept for at et legeme skulle begraves i uviet jord. Det skulle imidlertid gå 22 år før selvmordere skulle få lovfestet rett til å begraves i viet jord.

Selv om Kriminalloven av 1842. åpnet for begravelser av selvmordere, var det

195 *Den Norske Rigtidende*, 1820.07.14, s.2-3, via <http://www.bokhylla.no>, 25.08.2014

196 *Morgenbladet*, 1823.06.16, s.1,

<http://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/tidsskrift/2001/nr3/Mehlum.pdf>

197 *Den Norske Rettstidende*, 1823.08.01, s.3

198 *Arkiv for retsvidenskapen og dens Andvendelse 1820*, s.467, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

allikevel noen restriksjoner. Det ble skilt mellom selvmord utført med vilje og selvmord som følge av sykdom og «Raserie». Om noen hadde tatt sitt eget liv med fullt overlegg ville det ikke bli utført jordpåkastelse ved begravelsen, med mindre det var blitt gitt dispensasjon fra «bemeldte Lovbud». Om etterforskningen rundt selvmordet viste at gjerningen ble utført av en sinnssyk person eller at personen var sinnssyk i gjerningsøyeblikket, ville jordpåkastelse bli utført.¹⁹⁹

Denne delingen av selvmordere kan også sees i England, der man delte forbrytelser i *non compos mentis* og *felo de se*. *Non compos mentis* refererte til mennesker som var sinssyke eller ute av stand til å ta hånd om egne affærer. *Felo de se* kommer fra det Anglo-Latinske språket og betyr «en som tar livet av seg» uten å være sinnssyk. Disse juridiske betegnelsene brukes fremdeles i dag. *Felo de se* dømmes dog kun der et selvmord blir brukt som en utvei etter et mord.²⁰⁰ Bruken av *felo de se* i en rettssak kan sees i England for første gang 10 mai 1676,²⁰¹ samme året som *non compos mentis* ble brukt.²⁰² Dette viser igjen innflytelsen fra England og viser hvorfor avisene refererte til engelske selvmord i den grad de gjorde.

Forbudet mot jordpåkastelse ved en selvmorders begravelse var en gjentakelse av Bestemmelsen i Kirkeritualet av 25 Juli 1685, kapittel 9, der det står i §101 at

«[gravferdsretten] tilhører vel dend verdslige Øvrighed, og icke Geistligheden, saasom det icke er een religions Sag, men en kjærligheds gjerning; derfor er det godt, at Præsterne icke besværis med at censurere der over, enten een [selvmorder] skal i Kirckegaard begravis eller icke, ligesaa at samme verdslige ej derudj maa foreskrive een Præst effter deris censur at kaste jurd paa saadant liig [...]»²⁰³

Anton Martin Schweigaard skrev en kommentar over Kriminalloven av 1842 som åpnet for begravelse av selvmordere på kirkegården, der han peker til at «Ingen for Eftertiden udelukkes fra Begravelse i christen Jord, [men] Forbudet mod Jordspaaastelse [ville fortsette ved] nævnte Classer af Uværdige, nemlig Henrettede, Selvmordere, Vansatte og

199 *Almindelig Norsk Lovsamling 2: for tidsrummet fra 1660-1860 1826-1860*, 14.08.1849, Christiania Tønsberg, 1861, via <http://www.bokhylla.no>, 01.04.2015 s.1211

200 Archibald Brown, *The New Law Dictionary and Institute of the Whole Law, for the use of students, the legal profession and the public*, Second edition, The Lawbook Exchange, Ltd, Clark, New Jersey, 2005, s.266 og 367

201 *Old Bailey Proceedings Online*, (www.oldbaileyonline.org, version 7.2, 08 May 2015, May 1676 (s16760510-1).

202 *Old Bailey Proceedings Online* (www.oldbaileyonline.org, version 7.2, 08 May 2015), December 1676, trial of woman (t16761213-4).

203 *Betenkninger fra geistligheden i Norge om kirkeordinansen 1607 og 2. bok av Norske Lov 1687 : foranlediget av planene om å revidere kirkelovene 1631-1753*, Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo, 1985, s.143-144, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

Mindremænd. [...] Paa Selvmordere maa der altsaa ikke uden Dispensation kastes Jord.»²⁰⁴

Forbudet mot jordpåkastelse frembringe delte meninger, og i 1849 svarte Departements-tidende på en forespørsel fra en sogneprest om jordpåkastelse kunne finne sted ved en selvmorders begravelse. Svaret lød som følger:

«Kirke-Departementet, efter at have indhentet Justits-Departementets Betænkning over Sagen, i Skrivelse til vedkommende Stiftsdirection af 14 August sistleden ytret, at uagtet Kirke-Departementet antager, at der fra et almindeligt kirkeligt Standpunct Intet er til hinder for for at anvende Jordspaaastelse i et saadant Tilfælde, [men] saa lenge den ikke udtrykkeligen er ophævet ved den nye Criminallov [kan] en Præst saaledes ikke kan ansees berettiget til, med mindre naadigst Dispensation fra bemeldte Lovbud erhverves, at kaste Jord paa Personer, der have myrdet sig selv «med Villie,» eller uden at Saadant er skeet «i Sygdom og Raseri.»»²⁰⁵

Denne forespørselen viser hvordan deler av de som jobbet for kirken ønsket at jordpåkastelse skulle være en del av selvmorderes begravelse uansett om gjerningen var utført «med Villie» eller «i Sygdom eller Raserie».

Diskusjonen rundt jordpåkastelse pågikk i ti år, og fra og med 21 januar 1852 ble forbudet opphevet ved en selvmorders begravelse, «dog saaledes, at Jordpaakastelsen [foregikk] i Stillhed uden Ligtale eller annen Høitidelighed..»²⁰⁶ Denne avgjørelsen kom etter at kirke departementet kom til den konklusjon at loven ikke ble utøvet på lik måte i hele riket, da det var amtmennene i de forskjellige sogn som bestemte hvorvidt et selvmord var utøvet «med villie» eller «i sykdom og raseri».

Amtmennenes jurisdiksjon kom fra en fortolkning av «Reccriptet til Stadtholderen i Norge af 5 August 1735.» Dette var ikke i overensstemmelse med departementets intensjoner, det ble derfor bestemt at alle selvmordere skulle bli begravet med jordpåkastelse.²⁰⁷ Denne innskrenkelsen av amtmennenes privilegier vitner om statsmaktens ønske om en sentralisert og samstyrt nasjon der de samme lovene skulle gjelde for alle.

Morgenbladet gjenga en samtale mellom to gravere ed en drankers begravelse som belyser kontroversen rundt en synders begravelse:

«Men hvordan gaar det med ham deroppe for Guds Domstol, med ham, som havde

204 Anton Martin Schweigaard, *Commentar over Den norske Criminallov*. D. 1, Christiania : Johan Dahl, 1844, s.149-150, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

205 *Departements-tidende*, 1849, s.609, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

206 *Departements-tidende*, 1852, s.65, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

207 *Departements-tidende*, 1852, s.65, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

besmittet sig med Fylderi og Drukkenskab, ødelagt sin Eiendom, myrdet sit Barn, jordrevet sin Hustru, foraarsaget sin Faders Dødssorg, og sluttligen vandrede heden som en Selvmorder? [...] Thi spørger forgjæves; [...] Alt hvad vi vide er, at saa levede og døde en Dranker.»²⁰⁸

Dette viser en sterk kristen holdning, til tross for humaniseringen vi ser gjennom avisene på denne tiden. Men det fantes geistlige som ikke var enige med kirkens strenge forbud.

I 1850 skrev Morgenbladet om presten Sverdrup, sønn av professor Sverdrup, som ved en selvmorders begravelse hadde holdt en kort likpreken ved en selvmorders begravelse. Dette var forbudt ved lov, og Sverdrups sak ble sendt til amtmannen for høring. Hverken retten eller Kirkerådet ville dømme Sverdrup for hans ord ved begravelsen.²⁰⁹ Dette holdningsskiftet er et av de tidligste tegnene på den norske kirkes oppmykning i forhold til selvmorderes begravelse, og selvmordet som handling. Som det fremkommer av neste avsnitt, ble også rettsmedisinen påvirket av disse oppmykningene.

9.3 Rettsmedisinske endringer

Da forslaget til en ny straffelov for Norge ble fremlagt i 1820 sto det skrevet i §510 hvordan en rettsmedisinsk undersøkelse måtte finne sted ved et antatt selvmord. «Naar et Menneske findes død, om hvilket det kan formodes, at det ved Selvmord er kommet af Dage, bliver Dødsmaaden strax ved et forhøraf vedkommende Retsbetjent at undersøge.»²¹⁰ Det var da opp til rettsmedisinerens dom om vedkommende skulle få en kristelig begravelse eller ikke. Dette forslaget ville overføre ansvaret for en selvmordsdom til vitenskapen og medisinen, og frita amtmennene fra en slik avgjørelse slik skikken hadde vært tidligere.

Denne paragrafen betød imidlertid ikke at en rettsmedisinsk undersøkelse ville finne sted alle steder i Norge, og man kan nok si at årsaken var at det ikke fantes tilstrekkelig med utdannede rettsmedisinere for å dekke rikets behov. Departements-tidende skrev i 1838 hvordan en Sogneprest avhørte vitner rundt et selvmord på Bang på Hadeland og fremla en Præsteattest som forklarte bakgrunnen for dødsfallet og konkluderte med at det var et selvmord.²¹¹ Syv år senere skriver Departements-tidende igjen om en rettsmedisinsk undersøkelse, denne gang i Jæderen og Dalernes Sorenskriveri, hvor en kvinne ved navn

208 Morgenbladet, 1853.07.15, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

209 Morgenbladet, 1850.07.12, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 08.04.2015

210 Forsøg til en Straffelov for Kongeriget Norge 1820, §510, s.226, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

211 Departements-tidende, 1838, s.182, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

Berthe Malene forsvant. Det gikk rykter om at hun hadde begått selvmord, men «Dommeren og Laugretten efter den nøiagtigste Undersøgelse af Omgivelser og Afstande fandt det høist usansynligt.»²¹² Man kan da lure på hvor store mørketallene var før rettsmedisinens inntog.

Rettsmedisinske uttalelser ved dødsfall ble først pålagt militære embedsleger ved kongelig forordning 21.01.1751 og reskript 30.10.1784. Medisinske professorer ble pålagt samme plikt 25.05.1815.²¹³ På begynnelsen av 1800-tallet var det rundt hundre leger i Norge fordelt utover landet, som på den tiden hadde en drøy million innbyggere. Det var en forutsetning at disse legene kunne tre inn i rollen som rettsmedisinere etter 1815 og avgi forklaring der dette var den eneste muligheten.²¹⁴ En kvinne, bare er omtalt som «Povel Baltzersens kone på Støbsæt», som hadde «ombragt sig selv» ble lagt i en kiste og satt i et uthus i 1775. Da prestens attest sa at «samme qvinde ikke i nogen Maade har været syg paa Sindet eller manglet paa Forstanden.» Inntil saken kunne bli undersøkt av en rettsbetjent, ville hun ikke få noen begravelse. Grunnen til at denne rettsbetjenten ikke hadde utført noen undersøkelse, var at han på dette tidspunkt befant seg i Lofoten.²¹⁵ Dette viser hvor stor mangelen av kompetent personell var på begynnelsen av århundret.

I 1859 ble det uttrykt bekymring i Departements-tidende over den store mangelen ved den rettsmedisinsk undervisningen og den stadige mangelen på rettsmedisinere. Bekymringen gikk på at en praktisk undersøkelse gikk hånd i hånd med det teoretiske foredrag. Lektor Voss ved det medisinske fakultet i Christiania mente at en innføring av mer praktisk utdanning ville være av stor nytte, og at en slik fordel kunne sees i Preussen der læreren i rettslegevitenskap ved Berlins universitet hadde «erholdt Adgang til at undersøge alle Selvmordere og Alle, som ere omkomne ved ulykkelige Hændelser.» Det ble understreket at resultatet viste at man ikke bare utdannet «mange dygtige, videnskabelig dannede yngre Læger, men ogsaa at berige Literaturen med kjernefulde Verker i Retsmedicinen.» Voss poengterte at riket trengte flere dyktige rettsmedisinere, da Stadsphysicus i Christiania «ikke kan antages at ville have noget imod at blive fri for en saa besværlig og ansvarsfuld Deel af sine Embedsforretninger [...] efter at Byen har modtaget

212 *Departements-tidende*, 1845, s.200, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

213 Regjeringen.no, *Rettsmedisinsk sakkynndighet I straffesaker; del2 rettsmedisinsk virksomhet og kontroll – før og nå*, 6.2.1 generelt, <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/nou-2001-12/id377603/?docId=NOU200120010012000DDDEPIS&q=&navchap=1&ch=2>, 04.01.2015

214 Michael 2014; 10: *Supplement 15*, via <http://www.dnms.no/pdf/supplements/michael-supplement-15-v01/116-120.pdf>, 01.04.2015, s.116,

215 Selvmord, serie F, *F.Kiils samling*, Kiil, Alf, SAT/PA-003/F/L0022/0171, Statsarkivet i Trondheim, 27.03.2015

saa betydelig en Utvidelse, sandsynligviis alligevel vil skaffe dets Indehaver mere end nok af Beskjeftigelse.» Fakultetet i Christiania avsluttet artikkelen med en anbefaling «paa det Bedste» med å innføre den samme praktiske undervisningen ved deres universitet.²¹⁶ Denne bekymringen gir grunn til å tro at de tidligere antagelsene om mangel på faglig personell var riktige, samtidig som det åpner for spørsmålet om de eksisterende rettsmedisinere muligens ikke hadde nok kunnskap og erfaring til å foreta kyndige evalueringer ved dødsfall. Disse rettsmedisinske praksisen satt også dommene på en stødigere grunn.

9.4 Juridiske sanksjoner

Selv mord ble ikke bare sanksjonert ved moralsk og religiøs fordømmelse. Det fantes også juridiske reaksjoner på slike handlinger. Kommisjonen som arbeidet med lovforslag i 1828 foreslo i kapittel 14 «Om Manddrab» §3 at mennesker som forsøkte å ta sitt eget liv, eller de som hjalp personen å gjennomføre en slik handling, skulle straffes «med Fængsel eller Strafarbeide i femte Grad».²¹⁷ Femte grad betød alt fra seks måneder til tre år.²¹⁸ Det var imidlertid noe annerledes om den kvinne skulle være involvert i en annens selvmord. Hun skulle da straffes med «Strafarbeide i anden eller tredie Grad.»²¹⁹ Annen grads straff hadde en varighet på ni til tolv år, mens tredje grad var seks til ni år.²²⁰ Om vi går tilbake til lovens paragraf, så ser vi igjen hvor vanskelig det var å tolke disse lovene, da loven sier at

«Hvo som, under andre Omstændigheder end de i foregaaende § ommeldte, ombringer en Anden paa dennes Anmodning, eller ham behjælpelig til Selvmord, ansees med Strafarbeide i femte eller fjerde Grad; men er det frugtsommelig Qvinde, hvis Død Nogen paa hendes egen Anmodning har forvoldet eller bidraget til, og Angjældende var vidende om hendes Tilstand, ansees han med Strafarbeide i anden eller tredie Grad.»²²¹

Dette viser hvordan samtidens fortolkning er feil, da loven sier at å assistere selvmordet til

216 *Departements-tidende*, 1859, s.162, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

217 *Bemærkninger ved det af den ved Kongelig naadigst Resolution af 22de November 1828 befalede Commisjon forfattede og bekjendtgjorte Forslag til en Lov for Kongeliget Norge andgaaende Forbrydelser*, Kap.14,§3, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

218 Bodil L. Buchacz, *Lovendringer 1-5, nr.2*, Kvinnemuseet, <http://www.kvinnemuseet.no/?q=node/31>, 27.04.2015

219 *Bemærkninger ved det af den ved Kongelig naadigst Resolution af 22de November 1828 befalede Commisjon forfattede og bekjendtgjorte Forslag til en Lov for Kongeliget Norge andgaaende Forbrydelser*, Kap.14,§4, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

220 *Forslag til endringer i L22.05.1902 nr. 10 Straffeloven Rettsdata*, <http://www.buudir.no/Bibliotek/RettsdataStartPage/Rettsdata/?grid=gINNSTILLING1z2E1925>, 27.04.2015

221 *Forslag til straffelov*, 1828, Kapittel 14, §4, via <http://www.bokhylla.no>, 04.05.2015, s.51

en fruktbar kvinne som ble straffet til større grad, ikke at en kvinne ville få høyere straff ved å hjelpe noen å ende sitt eget liv.

Om man mislykkes med et selvmordsforsøk var det lovfestet sanksjoner i form av straffearbeid og økonomisk straff. 25 oktober 1815 ble det lovfestet i Norge at en overlevende ved et selvmordsforsøk ville bli gitt «Dødsstraf eller Frihedens Tab for Livstid, substituerende 3 Aars Strafarbeide.»²²² Dette vil si at personer som Gabriel Pedersen Kjørberg fra Jæderen og Dalernes Sorenskriveri ble dømt til «Fæstningsarbeide paa Livstid» for «at have sit Liv forbrudt.»²²³ Denne dommen ble gitt i 1845, og eksemplifiserer hvordan Norge brukte fremdeles straff som et middel mot selvmordsforsøk etter at begravelseforbudet ble hevet ved kriminalloven av 1842.

Staten hadde krav «Eens halve eller den tredie Deel af Eens Formue» om man forsøkte å ta sitt eget liv i følge Boeslod-Straffen fra Christian V Norske Lov 6-4-5, men det finnes sikre vitnesbyrd om at selvmorderes boeslod tilfalt kongen etter reformasjonen.²²⁴ Forfatteren av kapittel 3 i *Stortingsforhandlinger, 1998-99 4a*, skriver imidlertid at «Bestemmelser av denne karakter ble forbudt ved Grunnlovens § 104»²²⁵ der det står at «Jord- og Brugsloven kan i intet Tilfælde forbryes»²²⁶ Ved undersøkelser av selvmordsdommer, er det tydelig at dette ikke stemmer, og at boeslod-straffer ble brukt etter 1814. Dette var også noe som kunne kreves inn ved et vellykket selvmordsforsøk. En slik sanksjon var en dramatisk hendelse for de etterlatte: de mistet hele livsgrunnlaget sitt, og ble som oftest henvist til fattigkasse, legd eller annen offentlig forsorg.²²⁷

Den økonomiske straffen ved selvmord ble tatt opp i 1831, i en kommentar til *Arkiv for retsvidenskapen og dens Anvendelse*. Forfatteren peker på at «den Dræbtes efterladte Hustrue og Børn» også blir straffet ved økonomiske sanksjoner.²²⁸ Botslods-Straffen falt, ifølge denne forfatteren, bort 24 september 1824, så man kan spørre seg hvorfor dette var et tema 1830-tallet.²²⁹ Han skriver videre at hvis menneskets medfødte naturdrifter bringer en

222 *Arkiv for retsvidenskapen og dens Andvendelse* 1820, s.468, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

223 *Departements-tidende*, 1845, s.196, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

224 Jens Ulf Jørgensen, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformasjonstid. 15: Samisk språk-skude*, København, Rosenkilde og Bagger, 1970, via <http://www.bokhylla.no>, 31.03.2015, s.334

225 *Stortingsforhandlinger, 1998-99, 4a*, via <http://www.bokhylla.no>, 31.03.2015, s.21

226 Stortinget, *Grunnloven fra 1814*, via <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Lover-og-instrukser/Grunnloven-fra-1814/>, 28.04.2015

227 Etterlatte gjennom historien, *Suicidologi*, årg.19, nr.1, 2014, s.3 via <http://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/tidsskrift/2014/thorvik.pdf>, 06.05.2015

228 *Arkiv for retsvidenskapen og dens Anvendelse*, 1831, s.562, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

229 *Arkiv for retsvidenskapen og dens Andvendelse* 1820, s.470, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

til et ønske om å ta sitt eget liv, vil ikke slike straffer avskrekke noen, da den ikke vil ramme selvmorderen. Han argumenterer videre at borgeren har all rett til å forlate det samfunn han eller hun tilhørte og at staten derfor ikke har rett til å straffe vedkommende for sin handling, da selvmorderen vil få sin dom ved «den evige Retfærdigheds Domstoel i det Øieblik, han har berøvet sig Livet.»²³⁰

Her kan man se hvor forvirrende rettspraksisen kunne være, da en forsker fra det 20 århundret mente man forbød boeslod-straff ved grunnlovens §104 i 1814 slik at denne typen straff ikke lenger ble tatt i bruk, mens kilder fra samtiden peker til en lov praktisert etter den skulle være avskaffet. Jens Ulf Jørgensen skrev i 1970 at Ribe statsretts regler [I §26, II §41, 1443 §27] om at selvmorderes eiendeler skulle deles mellom arvinger må oppfattes som en unntagelse fra en almen fulgt rettspraksis.²³¹ Dette viser også hvor vanskelig det er å slå fast med 100% sikkerhet hvordan lovene på 1800-tallet ble fulgt av de forskjellige rettssalene i Norge.

I 1839 ble det slått fast i stortingsforhandlinger at man ikke ville få utbetalt livspolise ved et selvmord. De samme papirene slo fast at en selvmorders pantsatte gjenstander ville gå til staten.²³² Christiania Intelligentsedler skrev i 1843 at «Saavidt bekjendt, udbetaler intet Forsikkringselskab Noget, naar den Forsikkrede forsætlig har foranlediger sin Død, ved Selvmord eller Duel.»²³³

Imidlertid blir lovene oppmyknet ettersom også Norge ble infuert av humanistisk tankegods. Dette kommer jeg i det følgende inn på.

9.5 Humanisering av lovene

I 1831 ble det skrevet i *Arkiv for retsvidenskapen og dens Anvendelse* at ingen kan gi bort makten over sitt eget liv. Derfor kunne man heller ikke forby selvmord, fordi ingen hadde rett til å bestemme over en annen persons liv eller hva den personen valgte å gjøre med det. Til tross for dette, var oppfatningen slik at et selvmord ville ramme samfunnet i høy grad. Staten skulle nå gjøre det som sto i sin makt for å forhindre en slik handling ved forebyggende arbeid i form av opplysning, og ved å hjelpe selvmordskandidater i Norge.

230 *Arkiv for retsvidenskapen og dens Anvendelse*, 1831, s.563-564, <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

231 Jens Ulf Jørgensen, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformasjonstid. 15: Samisk språk-skude*, København, Rosenkilde og Bagger, 1970, via <http://www.bokhylla.no>, 31.03.2015, s.334

232 *Stortingsforhandlinger*, 1839,5, s.616, via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

233 *Christiania Intelligentsedler*, 1843.08.29, s.2 via <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

Det ble videre lagt frem et forslag om å plassere selvmordskandidater i et frivillig straffearbeids-program. Forfatteren konkluderer med at «det er dog ikke til Fordeel for saadanne Mennesker» og at selvmord ikke

«er Gjenstand for Straffelovene.» Han diskuterer videre hvordan lovgivning og religion burde være to separate institusjoner: «dersom Lovgiverens Bevægaarsag til at søge Selvmord hæmmet (ved at udsætte den Dræbtes døde Legme for Beskjæmmelse og gjøre hans Slægt arveløs) har været Iver for Religionen og Omhue for Borgerens eller Undersaatternes Skjæbne efter dette Liv, da evig Fordømmelse (ifølge mange Theologers Mening) bliver Selvmorderens visse Lod, saa troer jeg ogsaa, at dette Princip kan staae ved Siden af Lovgiverens Ret til at Straffe med Døden. [...] Ingen kunde give Staten Ret til at raade over sit Liv, fordi han selv ikke tør skille sig derved, maatte ogsaa deraf udkomme den Følge, at Staten ikke havde hjemmel til at oppfordre dens Borgere til at vove deres Liv for dens Frelse.»²³⁴

Man kan så spørre seg; hvis selvmord var så skadelig for staten og samfunnet, hvorfor var da straffen å drepe individet?

Av Kriminalloven 1842 går det frem at det er opp til «Benaadningsmyndigheden[...] at tilveiebringe det rette Forhold mellem Handling og Følge» ved dom av en selvmords-handling.²³⁵ Grunnen til dette var at noen lover angående selvmord var fjernet, mens andre sto som før. Anton Martin Schweigaard skrev i sin kommentar til loven at «det ikke kan paastaaes, at Selvmord er uden al Straf [fordi] 2-10-4 for Selvmorderens Vedkommende er uforandret, medens kun 6-6-21 er opphevet.»²³⁶ Det ville si at den som tok sitt eget liv kunne bli unntatt straff fordi retten hadde mindre hjemmel for å straffe personen. Om personen ble idømt straff, var det foreskrevet en mildere straff for selvmord i loven av 1842 enn tidligere.

Denne tankegangen, der selvmord ikke var en handling som bør berøres av straff, var temaet i Holbergs novelle *Skueplassen*, omtalt i *Drammens Tidende* i 1853. Forfatteren peker til hvordan

«Selvmord [gjør] afskyes [...] som en Forbrydelse», men sier videre: «naar

234 Arkiv for retsvidenskapen og dens Anvendelse, 1831, s.574-576, <http://www.bokhylla.no>, 06.03.2015

235 Anton Martin Schweigaard, *Commentar over Den norske Criminallov*. D. 1, Christiania : Johan Dahl, 1844, s.149-150, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

236 Anton Martin Schweigaard, *Commentar over Den norske Criminallov*. D. 1, Christiania : Johan Dahl, 1844, s.393-150, via <http://www.bokhylla.no>, 16.03.2015

Mariane, bestormet af en rasende Faders Trudslar, estormet af Kjærlighed, af Forestillingen om skrækkelige Klostermure, tømmer Giftbægeret, - hvem av os vil da være den første til at brække Staven over det beklagelsesværdige Slagoffer for en afskyelig Maxime? Humanitet og Toleranse begynde at blive vor Tids herskende aand. Deres straalere trænge ind i Retssalene og endnu videre, i raade Fyrsters hjerter.»²³⁷

Her kan vi se hvordan de humane tankestrømningene igjen trenger inn i samfunnet, og at fordømmelsen for denne typen handling viker for teoriene om det menneskelige i et selvmord.

Ved en drankers begravelse i 1853, gjengir avisen et spørsmål og svar ved gravenen samtale mellom to gravere: «Men hvordan gaar det med ham deroppe for Guds Domstol, med ham, som havde besmittet sig med Fylder og Drukkenskap, ødelagt sin Eiendom, myrdet sit Barn, jordrevet sin Hustru, foraarsaget sin Faders Dødssorg, og sluttligen vandrede heden som en Selvmorder? [...] Thi spørger forgjæves; [...] Alt hvad vi vide er, at saa levede og døde en Dranker.»²³⁸

Denne humane holdningen kan også sees i en artikkel som gjengir et selvmord fra Helgeland, der Odelssønnen og eneste arving til gården Breiland i Leirfjorden hang seg etter han ikke fikk foreldrenes samtykke til å gifte seg med sin forlovede gjennom mange år, en tjenestepike ved nabogården. I stede for å fordømme selvmorderens handling, er konklusjonen at dette er et «Forældre-Indbilskehed foraarsage[t] Selvmord, [som står som] et advarende Exempel for dem, der med Djærvhed og Dumhed modsætte sig de Unges kjærlige Forbindelse.»²³⁹ Til tross for at dette ikke er en artikkel om drukkenskap er det interessant å se hvordan holdningene i Norges befolkning snur utover 1850-tallet når det kommer til selvmord og skyld. Det er ikke lenger opp til mennesket å fordømme denne typen handling. På samme måte som Eilert Sundt la til side sin prekende og dømmende holdning til gamle skikker og umoral etterhvert som hans forskning ga ham forståelse for hvorfor mennesker handlet som de gjorde i de forskjellige stedene i Norge, begynte det norske samfunnet å vise en større forståelse og human tankegang.

237 *Drammens Tidende*, 1853.04.13, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 08.04.2015

238 *Morgenbladet*, 1853.07.15, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

239 *Morgenbladet*, 1853.07.27, s.3, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

Kapittel 10: Oppsummering

I denne oppgaven har jeg belyst hvordan synet på selvmord fulgte de religiøse, medisinske, juridiske og allmenne idestrømninger. De humanistiske tankene som spredte seg gjennom Europa etter den Franske revolusjonen påvirket de fleste aspekter ved samfunnet så vel som menneskers holdning til de som tok sitt eget liv.

Etter at opplysningfilosofenes tanker slo rot på kontinentet, sto de fritt til å utfordre kirkens posisjon som en dømmende kraft. Det var ikke lenger gitt at det juridiske bygget på kirkens syn på rett og galt. Dette kan sees om man sammenligner kapittel to og åtte, hvor vi ser hvordan lovverket i Norge skiftet fra religiøse bestemmelser til lover med bakgrunn i vitenskapelig tankegang.

Før 1800 var selvmord en synd i samfunnets øyne. Selvmorderen brøt Guds femte bud «Du skal ikke drepe», og selvmorderen skulle ødelegges som et uttrykk for monarken og Guds absolutte makt. Dette ble gjort ved blant annet korsveisbegravelser og fjærebegravelser. I disse tilfellene, som utspant seg på 1800- tallets første tiår, ser man hvordan 1500- tallets ideer gjennomsyret lovverket. Ved å stenge den døde ute fra kristen jord ved en begravelse, ble sjelen overgitt til Djevelen. Dette ble gjort i et forsøk på å stoppe andre i samfunnet fra å begå selvmord, fordi trussel om evig straff hadde solid fotfeste i den daglige tankegangen.

På slutten av 1700 tallet ser vi en oppmykning av statens holdning til selvmorderen; statlige inngrep og ønske om opplysning viser et ønske om et oppgjør med kirkens og samfunnets holdninger til selvmord. Fra Christian Vs lov av 1687 var barn under 10 år fritatt for straff ved selvmord. Det samme var mennesker som tok sine liv under sykdom og raseri. Selv om sykdom og raseri var grunnlag for fritak fra det syndige i et selvmord, var det fremdeles de geistlige som bestemte dødsårsak og eventuell grunn til at et selvmord ble utført. Presters dødsattester avgjorde amtmennenes bestemmelser, noe som førte til at de færreste ble begravet i vigslet jord, da prester kviet seg for å gravlegge en selvmorder innenfor kirkegårdmurene.

Norske, så vel som europeiske, presters holdning forandret seg ikke før på midten av 1800 tallet, men det gjorde samfunnets. Gjennom avisene ser vi hvordan folkemengder protesterer på blant annet korsveisbegravelse og behandlingen av selvmordere. Det finnes

også eksempler på at noen prester i Norge ønsker retten til å begrave disse menneskene på kristent vis. Dette er en klar indikasjon på holdningskiftet innad i den Norske kirke på 1800-tallet, der selvmordere vanligvis ble dømt basert på kristen moral i stede for humane tankestrømninger.

Jeg mener at endringene har en klar sammenheng med et mer vitenskaplig og opplyst samfunn, der fakta og dokumentasjon er viktigere enn personlig overbevisning og religiøse doktriner. Ettersom den juridiske vitenskapen ofte ble utformet av opplysningfilosofiens grunntanker, mener jeg at vi kan trekke klare linjer tilbake til de humanistiske tankestrømningene i det Norske lovverkets forandringer i løpet av de første 65 årene av 1800-tallet.

Etter innførselen av lovpålagt rettsmedisinsk kjennelse ved selvmord var det ikke lenger opp til stedets prest å avgjøre om et selvmord var utført med overlegg eller i sykdom og raseri; bevis og vitneutsagn ble innhentet og avgjorde hvordan den avdøde skulle begraves. Etterhvert ble også lovverket tilpasset det nye samfunnet. Etter Kriminalloven av 1842 ble alle selvmordere gravlagt på norske kirkegårder, dog ikke med fulle begravelsesriter.

Etter Esquirols definisjon av selvmordere i 1815 som sinnssyke individer spredte denne ideen seg fra Frankrike via Tuke og York Retreat i England, til Norge. Hans medisinske ideer revolusjonerte hvordan galskap ble oppfattet av samtiden, ettersom Esquirols definisjoner og tankegang ble plukket opp og videreutviklet av flere samtidige psykiatere. Den medisinske vitenskapens tankestrømninger påvirket også lovverket og førte til Sindssygeloven av 1848.

En annen følge av Esquirols definisjoner førte til at drankere som døde under rus ble sett som selvmordere. Under studiens periode ser vi hvordan holdningene til selvmordere forandres fra en av forakt og avsky til en av forståelse. Selvmords-drankere er den eneste gruppen som ikke som ikke møter forståelse. Dette kan sies å komme av degenerasjonsteorien som ble lansert i 1857. Teorien fremsatte ideen om at sinnssykdom var familiens skyld, noe som førte til skam. Høyt inntak av alkohol var en av de største årsakene til degenerasjon i datidens samfunn, og siden sykdommen var påført av individet eller dets familie, ble ikke denne gruppen «beskyttet» av den samme forståelsen som andre selvmordere. Dette kan sees i sammenheng med avholdsgruppene som tiltok etter 1840. Det

var også disse gruppene man ser skriver de mest fordømmende avisartiklene rundt drankeres selvmord i perioden.

Om vi ser på avisene i studien ser vi at de var spredt politisk, ideologisk og religiøst, til tross for at de var geografisk samlet. Etter grunnlovens §100 ble pressen mer liberal, og det ble lettere å etablere aviser. Dette førte til at antallet aviser økte i nummer og omfang, og i løpet av de første tiårene av 1800-tallet fant avisene den sakprosaen leserne foretrakk. Disse leserne var hovedsaklig fra de høyere klassene i landet, men det er også vist at det var vanlig med høytlesning av avisene slik at allmuen også kunne få med seg nyhetene.

Når det ble skrevet om selvmord var det ikke bare gjengitt tilfeller fra Norge. Avisene fokuserte også på andre europeiske land, og da i hovedsak England og Frankrike. Dette kan henge sammen med at Norge i stor grad hentet inspirasjon fra disse to statene, og at det da falt naturlig at man ville vite hvordan det sto til der. I artiklene som omtaler Frankrike og England er det ofte gjengitt statistikk.

Denne statistikken ble brukt for å måle moralen i det omtalte landet; jo høyere selvmordstall, desto høyere moralsk forfall. Problemet med disse tallene er at de kun forteller antall selvmord, og ikke selvmord i forhold til innbyggertall. På denne måten kunne Frankrike fremstilles som et høyst umoralsk land, selv om de faktiske tallene målt mot innbyggertall var lavere enn i Norge. Dette kan være en reaksjon på radikalismen som spredte seg over Europa der man gikk vekk fra geistlig lære og over til et mer republikansk syn på moral, ved at man fjernet seg fra kirkens moral og fokuserte på en mer human og forståelsesfull moral. Avisenes omtale av selvmord satt selvmord på dagsordenen.

At selvmord ble et tema i 1800-tallets samfunn, førte til at staten finansierte sosiologiske studier som så på hvorfor noen mennesker tok sine egne liv. I Norge ble disse undersøkelsene foretatt av Eilert Sundt. Han produserte en nyansert og forståelsesfull rapport om selvmord i Norge, og viste til hvordan det var samfunnets *plikt* å veilede individer på vei mot selvmord. Sundt pekte også ut årsaker som førte til selvmord, og dette er mer eller mindre de samme kategoriene vi kan finne hos Durkheim over 40 år senere. Sundts og Durkheims klassifikasjoner kan også sees i avisene, da de ofte gjenga eller spekulerte rundt grunnen til selvmordet.

Sundt skrev også om dominoeffekten et selvmord kunne ha. Datidens samfunn hadde sett en bølge av selvmord som en direkte følge av *Den unge Wertherhs lidelser*, som ble

publisert i 1774. I dag er dette et veldokumentert fenomen som henger sammen med medias omtale av selvmord. Nåtidige studier kommer frem til en tosidig konklusjon; den første er at gjentatte, store oppslag på sentrale plasser, med tydelig sensasjonspreg gir en økning av selvmord. Den andre er at en ansvarlig omtale øker kunnskapen om selvmord, og bidrar til at mennesker som vurderer selvmord søker hjelp, og dermed minsker selvmordsraten. Dette kan være med på å forklare hvorfor selvmordsraten i Norge faller etter 1850, da avisene begynte å trykke nøytrale gjengivelser til fordel for sensasjonsoppslagene som hadde preget avisene tidligere.

Det *menneskelige* i et selvmord ble et fokus i avisartiklene, og denne menneskeligheten gjenspeiles i samfunnet. Over hele den vestlige verden tok folk livet av seg selv av de samme grunnene. Sundt så på de forskjellige europeiske landene på lik linje med avisene, og konkluderte med at forskjellene mellom statene kokte ned til folkekarakteren, uten at han kunne forklare nøyaktig hva dette faktisk var. Han håpet, i likhet med «statistikk-jegerne», at en større bevissthet og mer informasjon ville hjelpe samfunnet med å stoppe den økende mengden selvmord.

Disse «statistikk-jegerne» brukte tall til å bygge nasjonalfølelse og samhørighet med andre europeiske nasjoner. På denne måten skapte de en følelse av fellesskap og internasjonalisering. Norge ønsket å skape en tilhørighet til Europa, samtidig som ønsket om en egen nasjonal identitet sto høyt. Ved å sammenligne Norge med andre land på et numerisk plan, oppnådde de nettopp dette. En høy selvmordsrate var ensbetydende med et moderne samfunn, ettersom det norske samfunnet følte seg som en del av den pågående forvandlingen i Europa. Ved å vise til samsvarende tall med de større statene, følte de mindre, nyere nasjonene en tilhørighet til forandringene som pågikk. Gjennom Durkheims forklaringer av selvmord, kan vi forstå denne bakvendte stoltheten. Dette kan også forklare hvorfor de norske avisene fokuserte på statistikk i utlandet til så høy grad.

Sundt kommenterte også hvordan deler av samfunnet ikke klarte å se det menneskelige i et selvmord, og forklarte dette med at de hang fast i religiøse overbevisninger der selvmorderen brøt Guds lover. De gruppene som klassifiserte selvmord som en *umenneskelig* handling var ofte avholdsgruppene; de menneskene som mente at overmåtelig inntak av alkohol ikke burde fine sted, og som fant sine konklusjoner i hellige skrifter. Disse gruppene var ofte sterkt religiøse, og passer inn i Sundts forklaringer. Det kan

også forklare de mange fordomsfulle avisartiklene som ble skrevet av disse gruppene i denne perioden. Dette viser hvordan den humane ideologien som skylte over Europa, ikke fikk feste i alle samfunnslag.

Følgene av at selvmord ble klassifisert som sinssykdom, var at individene kom under legenes juridiksjon. Dette førte til at galskap og selvmord ble medikalisert, både teoretisk og praktisk, noe som viser hvordan medisinske tankestrømninger påvirket behandling og holdninger til selvmordere. Fredrik Holst og Herman Major var de største reformatorene av det norske sinnssykevesenet. De så begge det menneskelige i et selvmord, og ønsket nye behandlingsfasiliteter der pasientene kunne bo og behandles mer human. Ettersom den nye klassifiseringen plasserte selvmordere i samme kategori som sinnssyke, ble de en samfunnsgruppe som sto utenfor de aksepterte samfunnsnormene på en ny måte. De med «sjælelige lidelser» hadde alltid blitt holdt utenfor samfunnet, og nasjonaliseringsprosessen la et nytt press på de som sto utenfor. Dette kan også forklare hvorfor de religiøse gruppene ikke klarte å akseptere selvmord som en menneskelig handling.

Da de nye sinnssykeasylene ble bygget i Norge, var human behandling av pasienter et velkjent fenomen i Europa. Denne holdningen ble lagt til grunn da Norge skrev sin egen sinnssykelov i 1848, 20 år etter Frankrike. Men det var England som hadde størst innflytelse på lovverket når det kom til behandlingen av pasientene. «Non-restraint» og «moral-management» i kombinasjon med kroppsarbeid, frisk luft og kosthold skulle få pasientene tilbake til normale samfunnsborgere, eller i det minste lette byrden av pasientens lidelse. Disse ideene førte til at dårevesenet ble avviklet, og at pasientene kom under legenes ansvarsområde.

Vi ser hvordan den franske revolusjonens humanistiske tanker forandret synet på selvmord i samfunnet og i lovverket. Vi kan også se hvordan synet på selvmord skiftet fra en enhetlig religiøs fordømmelse til en menneskelig handling tuftet på vitenskaplige teorier. Ut fra dette kan vi konkludere med at samtidens idestømninger i stor grad påvirket synet på selvmord mellom 1800 og 1865. Ettersom vitenskap overtok den religiøse plassen i lovverk og aviser, kan vi se hvordan disse ideene formet samfunnets økende aksept for selvmorderen.

Vedlegg 1: Kilder til tabell 5

Tabell 5: Selvmordsstatistikk i avisene, 1816-1844

	Norge	Sverige	Frankrike	Russland	Paris	London
1816					141 ²⁴⁰	35 ²⁴¹
1818					365 ²⁴²	
1823					370 ²⁴³	82 ²⁴⁴
1826	16 ²⁴⁵				511 ²⁴⁶	
1827			1542 ²⁴⁷			
1828			1751 ²⁴⁸			
1829			1901 ²⁴⁹			
1831				1104 ²⁵⁰		
1832			2156 ²⁵¹			
1835			1835 ²⁵² / 1827 ²⁵³		229 ²⁵⁴	
1837	180 ²⁵⁵	175 ²⁵⁶	2443 ²⁵⁷			
1839			2747 ²⁵⁸			
1840			2752 ²⁵⁹			
1841			2814 ²⁶⁰			
1844			3040 ²⁶¹			

240 Den Norske Rigstidende, 1816.06.08, s.4, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

241 Den Norske Rigstidende, 1816.06.08, s.4, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

242 Morgenbladet, 1819.08.24, s.4, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

243 Den Norske Rigstidende, 1824.10.21, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

244 Den Norske Rigstidende, 1824.10.21, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

245 Den Norske Rigstidende, 1827.12.27, s.3, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

246 Den Norske Rigstidende, 1828.01.07, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

247 Den Constitusjonelle, 1846.09.08, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

248 Den Constitusjonelle, 1846.09.08, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

249 Den Constitusjonelle, 1846.09.08, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

250 Morgenbladet, 1834.11.03, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

251 Den Constitusjonelle, 1846.09.08, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

252 Den Constitusjonelle, 1837.12.07, s.3-4 via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

253 Morgenbladet, 1837.11.05, s.2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

254 Den Constitusjonelle, 1836.07.12, s.3, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

255 Den Constitusjonelle, 1839.03.31, s.1 og Morgenbladet, 1839.04.24, s.3, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

256 Den Constitusjonelle, 1838.03.30, s.1-2, og Morgenbladet 1838.03.31, s.1-2, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

257 Norsk Handels Tidende, 1839.09.14, s.12, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

258 Den Constitusjonelle, 1843.03.30, s.4, og Den Constitusjonelle, 1846.09.08, s.1, 05.09.2014 via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

259 Den Constitusjonelle, 1843.03.30, s.4, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

260 Den Constitusjonelle, 1843.03.30, s.4, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

261 Den Constitusjonelle, 1846.09.08, s.1, via <http://www.bokhylla.no>, 05.09.2014

Litteraturliste

Primærkilder

Dahl, Ludvig Vilhelm, *Bidrag til Kundskab om de Sindssyge i Norge*, Det Stenenske Bogtrykkeri (Kessinger Legacy Reprints), Christiania, 1859

Hume, David, *Essays on suicide and the immortality of the soul*, 1799, Android ebook, publisert av <http://www.IndiaNIC.com>

Sundt, Eilert, *Om Dødeligheden i Norge – Bidrag til Kundskab om Folkets Kaar*, P.I. Mallings Bogtrykkeri, 1855
http://www.rhd.uit.no/sundt/bind2/eilert_sundt_bd2a.html#d_kap15

Sundt, Eilert, *Om fattigforholdene i Christiania: fra den ved Christiania Ræpresentantskabs beslutning af 9de september 1868 nedsatte kommitte*, Christiania, 1870

Sundt, Eilert, *Om Piperviken og Ruseløkbakken – Undersøgelser om Arbeiderklassens Kaar og Sæder i Christiania*, B.I.Mallings Bogtrykkeri, Christiania, 1858

Thornam, Aug., *Almindeligt Sundhedslexicon – En populær Haandbog*, Kjøbenhavn, P. G. Philipsens Forlag, 1866

Sekundærkilder

Berge, Kjell Lars, et.al, *Norsk Pressehistorie, Bind 1, En Samfunnsmakt blir til 1660-1800*, Universitetsforlaget, 2010

Boyle, Joseph, Sanctity of Life and Suicide: Tensions and developments within common morality, i Baruch A. Brody (Red.), *Suicide and Euthanasia: Historical and Contemporary Themes*, London, Kluwer Academic Publishers, 1989

Dyrvik, Ståle, *Norsk Historie 1536-1814 – Vegar til sjølvstende*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2011

Foucault, Michel, *Madness and Civilization, a History of Insanity in the age of Reason*, Routledge Classics, Milton Park, 2001

Hacking, Ian, *The Taming of Chance*, Cambridge University Press, New York, 1990

Hammerlin, Trygve, *Selv mord i virksomhetsforståelsens perspektiv*, Oslo, Falken, 1988

Jørgensen, Jens Ulf, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformasjonstid. 15: Samisk språk-skude*, København, Rosenkilde og Bagger, 1970

- Kringlen, Einar, *Norsk Psykiatri gjennom tidene*, N. W. Damm & Søn AS, Skien, 2007
- Marsh, Ian, *Suicide: Foucault, History and Truth*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010
- Myhre, Jan Eivind, *Norsk Historie 1814-1905*, Det Norske Samlaget, Oslo, 2012
- Ottesen, Rune, et.al, *Norsk Pressehistorie*, Samlaget, Oslo, 2010
- Porter, Roy, *A Social History of Madness*, Weidenfield & Nicholson, New York, 1987
- Porter, Roy, *Madness – A Brief History*, Oxford University Press, New York, 2002
- Ramsøy, Odd, *Durkheim og andre om selvmord og sosial struktur*, Stensilserie, Oslo, 1957
- Retterstøl, Nils, *Suicide – a European Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, i Tore Bjerke & Tore C. Stiles (Eds.), I, Tapir Forlag, Trondheim, 1991
- Retterstøl, Nils, *Suicide – a European Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993
- Scull, Andrew, *The Most Solitary of Afflictions – Madness and Society in Britain, 1700-1900*, Yale University Press, London, 1993
- Shorter, Edward, *A history of Psychiatry – from the Era of the asylum to the age of Prozac*, John Wiley & sons, inc, Brisbane, 1997
- Stock-Morton, Phyllis, *Moral Education for a Secular Society: The Development of Morale Laïque in Nineteenth Century France*, State University of New York Press, Albany, 1988
- Szasz, Thomas, *Fatal Freedom: The Ethics and Politics of Suicide*, New York, Syracuse University Press Edition, 2002
- Østerberg, Dag, *Introduksjon, i Emile Durkheim, Selvmordet*, Gyldendal Norsk Forlag AS, Dimograf (Polen), 2001
- Wise, Sarah, *Inconvenient People. Lunacy, Liberty and the Mad-Doctors in Victorian England*, Vintage books, London, 2013

Journaler

- Brean, A., 'Beretning om et mærkeligt Sygdomstilfælde – Stengel-Batten-Spielmeyer-Vogts sykdom', *Tidsskrift for Den norske Legeforening*, Nr.7 – 1. april 2004, 124:970 – 1
<http://tidsskriftet.no/article/1002342>

Edwards, Paul, 'Kant on Suicides', *Philosophy Now*, Sep/Oct 2014,
https://philosophynow.org/issues/61/Kant_On_Suicide

Gingell, Kate, 'The Forgotten Children: Children admitted to a county asylum between 1854 and 1900', *Psychiatric Bulletin*, 2001, Vol.25

Halliday, Robert, 'Criminal graves and rural crossroads', *British Archaeology*, no.25, June 1997, <http://www.archaeologyuk.org/ba/ba25/BA25FEAT.HTML>

Hompland, Andreas, 'Eilert Sundt, Om giftermål i Norge. Om sædelighets-tilstanden i Norge', *Sosiolognytt*, 2-2010, Norsk sosiologforening,
http://www.sosiologforeningen.no/wiki/lib/exe/fetch.php/sosiolognytt/sosiolognytt_nr2_2010.pdf

Larsen, Ø., 'Frederik Holst og Fengslene', *Tidsskrift for Den norske Legeforening*, Nr. 30 – 10. desember 2001, 2001;121:3556 – 60, <http://tidsskriftet.no/article/462264/>

Luef, Evelyne, 'Low Morals at a High latitude?: Suicide in Nineteenth-century Scandinavia', *Journal of Social History*, Vol.46, No.3, 2013, Oxford University Press

Romm, K.L. og A.K. Lie, 'Alvorlig sinnslidelse i et historisk perspektiv', *Tidsskrift for Den norske Legeforening*, Nr.24 – 13. desember 2011, 131:2507 – 11

Thorvik, Arne, 'De usynliggjorte. Etterlatte gjennom historien', *Suicidologi*, årg.19, nr.1, 2014, s.1 via
<http://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/tidsskrift/2014/thorvik.pdf>

Lovverk

Primærkilder

Almindelig Norsk Lovsamling 2: for tidsrummet fra 1660-1860, 1826-1860, 14.08.1849, Christiania Tønsberg, 1861

Arkiv for retsvidenskapen og dens Andvendelse, 1820

Arkiv for retsvidenskapen og dens Anvendelse, 1831

Bemærkninger ved det af den ved Kongelig naadigst Resolution af 22de November 1828 befalede Commisjon forfattede og bekjendtgjorte Forslag til en Lov for Kongeliget Norge andgaaende Forbrydelser

Chr.Vs NORSKE LOV: Siette Bog.6.Cap., 6.Cap, Om Manddrab, Kong Christian Vs

Norske Lov, 1687, Publisert 2.9.2010,
http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/kilder/chr5web/chr5_06_06.html

Criminal Law (Suicide) Act, 1993, Section 2,
<http://www.irishstatutebook.ie/1993/en/act/pub/0011/sec0002.html#sec2>

Forslag til endringer i L22.05.1902 nr. 10 Straffeloven Rettsdata,
<http://www.buudir.no/Bibliotek/RettsdataStartPage/Rettsdata/?grid=gINNSTILLING1z2E1925>

Forslag til straffelov, 1828

Forsøg til en Straffelov for Kongeriget Norge, 1820

Kongeriket Norges Grunnlov, 17.05.1814, <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17>

Rettsdata, Innstilling i fra den av Justisdepartementet 11. mai 1922 opnevnte komité til revisjon av straffeloven første del [1925],
<http://www.buudir.no/Bibliotek/RettsdataStartPage/Rettsdata/?grid=gINNSTILLING1z2E1925#gINNSTILLING1z2E1925z2DAVSNITT3>

Schweigaard, Anton Martin, *Commentar over Den norske Criminallov. D. 1*, Christiania : Johan Dahl, 1844

Grunnloven fra 1814, via Stortinget.no, , <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Lover-og-instrukser/Grunnloven-fra-1814/>

Sekundærkilder

Betenkninger fra geistligheten i Norge om kirkeordinansen 1607 og 2. bok av Norske Lov 1687 : foranlediget av planene om å revidere kirkelovene 1631-1753, Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo, 1985

Brown, Archibald, *The New Law Dictionary and Institute of the Whole Law, for the use of students, the legal profession and the public*, Second edition, The Lawbook Exchange, Ltd, Clark, New Jersey, 2005

Buchacz, Bodil L. *Lovendringer 1-5, nr.2*, Kvinnemuseet, <http://www.kvinnemuseet.no/?q=node/31>

Michael 2014; 10: *Supplement 15*, via <http://www.dnms.no/pdf/supplements/michael-supplement-15-v01/116-120.pdf>

Regjeringen.no, *Rettsmedisinsk sakkyndighet I straffesaker, de 12 rettsmedisinsk virksomhet og kontroll – før og nå, 6.2.1 generelt*, <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/nou->

Samtidige tidsskrift

Departements-tidende, 1838
Departements-tidende, 1845
Departements-tidende, 1849
Departements-tidende, 1850
Departements-tidende, 1859

Stortingsforhandlinger

Stortingsforhandlinger, 1839,5
Stortingsforhandlinger, 1998-99, 4a,

Hoved-/masteroppgave

Gjertsen, Finn, *Selv mord i Norge*, Hovedoppgave i Sosiologi, Universitetet i Oslo, 1987

Hammerlin, Yngve, *Sjøl mord og visse livstruende virksomheter i lys av virksomhetsteorien*,
Magistergradsavhandling i sosiologi, 1985

Ludvigsen, Kari, *Kunnskap og politikk i norsk sinnssykevesen, 1820-1920*, Bergen : Institutt
for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen, 1998

Ulleberg, Hans Petter, *Arkitektur som makt – skolebygget som disiplinerende materiell*,
NTNU, Fakultetet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Pedagogisk institutt,
22.10.2002, <http://www.sv.ntnu.no/ped/hans.petter.ulleberg/Foucault.htm>

Vaags, Thomas Alexander, *Kan selvet erkjennes? Selvet og selvbekjennelse i lys av Daniel
Dennets Heterofenomenologi og Edmund Husserls fenomenologi*, Norges teknisk-
naturvitenskaplige universitet, 2009, [http://masterbloggen.no/wp-
content/uploads/2011/06/masteroppgave_Thomas-A.-Vaags.pdf](http://masterbloggen.no/wp-content/uploads/2011/06/masteroppgave_Thomas-A.-Vaags.pdf)

Aviser

Samtidens aviser

Bergens Stiftstidende
Christiania Intelligentssedler
Christiansandsposten
Den Constitusjonelle
Det Norske Nationalblad
Den Norske Rettstidende
Den Norske Rigstidende

Drammens Tidende
Morgenbladet

Dagens aviser

Marthinsen, Stine M. V., Selvmordstabuet må fjernes, Aftenposten, 03.06.2013,
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Selvmordstabuet-ma-fjernes-7219274.html>

Mechlenborg, Claus, Døden for egen hånd, Kristeligt Dagblad, 15.3.2006,
<http://www.kristeligt-dagblad.dk/historie/døden-egen-hånd>

Statistisk Sentralbyrå

Bore, Ragnhild Rein, (Red.), *På liv og død – Helsestatistikk i 150 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2007

Lie, Einar, *SSB 125 år, Fakta og Fortolkninger i Statistisk Historie*, 13.06.2001,
<http://www.ssb.no/a/magasinet/jubileum/art-2001-06-13-01.html>

Soltvedt, Kjartan, Innledning, i Kjartan Soltvedt (Red.), *Folketellinger gjennom 200 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2004

Soltvedt, Kjartan, Mest for ettertiden? Om tellingen i 1801, i Kjartan Soltvedt, Innledning, i Kjartan Soltvedt (Red.), *Folketellinger gjennom 200 år*, Statistisk Sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger, 2004

Statistisk Sentralbyrå, *Alkoholstatistik, Forbruk av Brændevin, vin og øl i Norge*, Kristiania, Aschehough & co, 1910

Statistisk Sentralbyrå, *Selvmord, etter kjønn. 1826-1995*,
<http://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-030110-112.html>

Statistisk Sentralbyrå, *Statistiske Oplysninger om Selvmord i Norge fra 1826-1880*, Statistisk sentralbyrå. Meddelelser fra Det statistiske Centralbureau. No.10. 1883, dødsårsaker, Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/ht-030110-112.html>

Nettsteder

Amedia, <http://www.amedia.no/virksomheten/vare-mediehus/DrammensTidende/>, 21.04.2015

Aquinas, Thomas, (2011, 21. november). I Store norske leksikon,
https://snl.no/Thomas_Aquinas.

Børsheim, R.L., *Kirkens syn på selvmord*, <http://www.bandoli.no/norsk/selvord.htm>

Haabeth, Svein Trygve, *Dydsetikk og selvmord*, dato ukjent,
<http://folk.uio.no/olavi/etikk/Dydsetikk%20og%20selvmord.html>

Hammerlin, Yngve, *Selvmord og selvmordsnærhet i norske fengsler*,
Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel,
<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/160491/1/KRUS-handbok3-09.pdf>

Johansen, Kjetil, *Papagenoeffekten*, Aftenposten Innsikt,
<http://www.aftenposteninnsikt.no/10-november-2012/papagenoeffekten>

Mardal, Magnus A. (2009, 14. februar). *Ove Høegh Guldberg*. I Store norske leksikon.
Hentet 20. april 2015 fra https://snl.no/Ove_H%C3%B8egh-Guldberg

Meehl, Paul J., *Philippe Pinel, 1745-1826*, via
<http://psychology.jrank.org/pages/494/Philippe-Pinel.html>

Mehlum, *Morgenbladet*, 1823.06.16,
<http://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/tidsskrift/2001/nr3/Mehlum.pdf>

Michael 2014; 10: Supplement 15, via <http://www.dnms.no/pdf/supplements/michael-supplement-15-v01/116-120.pdf>

Morgenbladet. (2014, 16. juli). I Store norske leksikon. <https://snl.no/Morgenbladet>

Nilsen, Ida Cathrine Flaatedal, *Avisen*, Versjon 2, 3.10.2008,
<http://www.idacathrine.com/PDF/medie1.pdf>

NNDB- *Tracking the entire world*, Soylent Communications, 2014,
<http://www.nndb.com/people/320/000099023/>

Næss, Marte L., et.al, *Den lesende offentligheten (1660-1814)*, ukjent dato,
<http://ndla.no/nb/node/72401>

Retterstøl, Nils. (2009, 13. februar). *Herman Wedel Major*. I Norsk biografisk leksikon.
https://nbl.snl.no/Herman_Wedel_Major

Solheim, John et.al. (2013, 19. november). *Massemedier I Norge*. I Store norske leksikon.
https://snl.no/Massemedier_i_Norge

Syvertsen, Trine & Solheim, John (2015, 23. mars). *Norsk Presses Historie*. I Store norske leksikon. https://snl.no/norsk_presses_historie

Tranøy, Knut Erik. (2015, 27. januar). *Platon*. I Store norske leksikon, <https://snl.no/Platon>

Tranøy, Knut Erik & Tjønneland, Eivind. (2014, 28. november). *Aristoteles*. I Store norske

leksikon, <https://snl.no/Aristoteles>

The Law Dictionary, <http://www.thelawdictionary.org/non-compos-mentis>

World Health Organization, International Association for Suicide Prevention, *Hvordan forebygge selvmord, En veileder for mediefolk*, 07.05.2015,
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43954/9/9789241597074_nor.pdf?ua=1

Arkiv

Statsarkivet i Trondheim

Selvmord, serie F, F.Kiils samling, Kiil, Alf, SAT/PA-003/F/L0022/0171, Statsarkivet i Trondheim

Helgeland justisprotokoll nr.23, fol.73, *Selvmord*, serie F, F.Kiils samling, Kiil, Alf, SAT/PA-003/F/L0022/0171, Statsarkivet i Trondheim

Helgeland justisprotokoll nr.26 (1801-1806) fol.137b, *Selvmord*, serie F, F.Kiils samling, Kiil, Alf, SAT/PA-003/F/L0022/0171, Statsarkivet i Trondheim

Selvmord, serie F, *F.Kiils samling*, Kiil, Alf, SAT/PA-003/F/L0022/0171, Statsarkivet i Trondheim

Tyne and Wear Archives

HO.SN/13/1-2 *Case Book (male and female)*

HO.SN/13/3-11 *Case Book (male)*

HO.SN/13/30-36 *Case Book (female)*